

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 347.235:929Valvasor J.V.(497.4Krško)
Prejeto: 30. 3. 2012

Dve Valvasorjevi hiši v Krškem – napačna in prava (1. del)

BORIS GOLEC

izr. prof. dr., znanstveni svetnik

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Ko je avtor pred nekaj leti zavrnil možnost, da bi kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) lahko umrl v t. i. Valvasorjevi hiši v Krškem, na katere pročelju je od leta 1894 vsajano spominsko znamenje, je z veliko mero gotovosti zapisal, da je bila polihistorjev zadnji dom druga hiša, oddaljena nekaj deset metrov od napačne hiše. Namen prispevka je osvetliti obe hiši v luči vseh dosegljivih podatkov in razjasniti morebitne dileme o tem, katera je prava. V raziskavi so bili upoštevani novi viri o pomembnih krških družinah, sistematično pregledane župnijske matične knjige in uporabljeni drugi viri, ki lahko kakor koli pripomorejo k vedenju o posameznih hišah in njihovih lastnikih. V ospredju raziskave sta vprašanje, komu je v polihistorjevem času pripadala t. i. Valvasorjeva hiša, in historiat hiše, ki je bila v resnici v lasti kranjskega polihistorja, tj. južne polovice današnje Mencingerjeve hiše.

KLJUČNE BESEDE: Valvasor, Krško, lokacija hiše, arhivski viri, Kamnikar, baroni Zetschker

ABSTRACT

VALVASOR'S TWO HOUSES IN KRŠKO – THE WRONG AND THE RIGHT ONE (PART 1)

A couple of years ago the author of the present article ruled out the possibility that the Carniolan polymath Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) died in the so-called Valvasor's house in Krško, on the front of which was attached in 1894 a built-in commemorative plaque. The author has since then managed to establish with a great deal of certainty that the polymath's last home was actually the house located some tens of metres away from the wrongly identified house. The purpose of the article is to shed light on the history of both houses based on the available data and to clarify any possible dilemmas regarding which of the two houses is the right one. The study draws on sources about prominent Krško families, the existing birth, marriage and death registers as well as other sources that might in any way help us understand more about the two houses and their owners. The study focuses mainly on the issue of who owned the so-called Valvasor's house during the polymath's lifetime and on the history of the house that was actually owned by Valvasor, i.e. the southern half of today's Mencinger's house.

KEY WORDS: Valvasor, Krško, location of the house, archival sources, Kamnikar, Barons Zetschker

Ko sem pred nekaj leti zavrnil možnost, da bi kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) lahko umrl v t. i. Valvasorjevi hiši v Krškem, na katere pročelju je od leta 1894 vzdano spomin-sko znamenje, sem z veliko mero gotovosti zapisal, da je bila polihistorjev zadnji dom poznejša hiša baronov Zerschker, oddaljena nekaj deset metrov od napačne hiše, zdaj južni del t. i. Mencingerjeve hiše. Niti najmanj ne preseneča, da je v 19. stoletju nastala takšna pomota, saj je Krško eno tistih preštevilih slovenskih mest, katerih arhivi so skoraj v celoti uničeni. Tako kot že naši predhodniki bomo tudi danes zaman iskali mestne davčne registre, ki bi nas brez ovir in dvomov privedli do natančne lokacije iskane hiše in zaporedja njenih lastnikov v stoletjih. Pri iskanju prave Valvasorjeve hiše sem se lahko lera 2006 oprl le na maloštevilne sodobne viře in na mlajše viře o stavbnem fondu mesta. Od sodobnih virov sem imel na voljo listino o kupoprodaji Valvasorjeve hiše (1693), polihistorjev zapuščinski inventar (1694) in poznejši regist o prodaji hiše (1706) v zapuščinskem inventarju vdovinega drugega moža (1724). Navedeni dokumenti govorijo o prejšnjih in poznejšem lastniku hiše, o njeni kupni vrednosti ter skopo o umestitvi stavbe v prostor: hiša z vrtom in na novo zgrajenim poslopjem stoji med dvema hišama z vrtovoma, katerih lastnika sta ugledna krška meščana. Takoj je bilo jasno, da t. i. Valvasorjeva hiša na vogalu med Valvasorjevim nabrežjem in Hočevarjevim trgom nikakor ne ustreza opisoma v listini o kupoprodaji ter v polihistorjevem zapuščinskem inventarju. Pri določitvi dejanske Valvasorjeve hiše pa sem se v prvi vrsti naslonil na podatke o novem lastniku, ki mu je vdova hišo prodala, in na dejstvo, da viři o tem človeku prenehajo, tik preden so baroni Zerschkerji lera 1717 kupili hišo, ki jo je brez težav mogoče locirati. Njena lega in velikost se povsem skladata s podobo Valvasorjeve hiše, kot jo ponuja vsebina omenjene listine iz leta 1693. Nepogrešljivi referenci za določitev polihistorjevega zadnjega doma sta bila dva popisa krških hiš iz srede 18. stoletja, ki za vsako stanovanjsko stavbo navajata gradbeno stanje oziroma letni donos v denarju. Seznama omogočara ustrezne primerjave hiš v mestu in retrogradna sklepanja o stanju pol stoletja prej, ko je v Krškem živela Valvasorjeva družina (1693–1699).¹

¹ Ugotovitve, redaj še delne, sem prvič javno predstavil na kolokviju o Valvasorju 15. decembra 2006 v Krškem. – Gl. utemeljitve v: Golc: Valvasorjevi v Krškem, str. 19–24; isti: Neznano in presnetljivo, str. 331–337.

Namen prispevka je osverlit napačno in pravo Valvasorjevo hišo v luči vseh dosegljivih podatkov in odpraviti morebitne dileme o tem, katera je prava. V raziskavi so upoštevani novi viri o pomembnih krških družinah, sistematično so bile pregledane župnijske matične knjige in uporabljeni drugi viri (arhivski in tiskani), ki lahko kakor koli pripomorejo k vedenju o posameznih hišah in njihovih lastnikih. V ospredju raziskave sta vprašanje, čigava je bila v polihistorjevem času t. i. Valvasorjeva hiša, in historiat v resnici njegove, poznejše Zerschkerjeve hiše. Raziskava se je osredotočila na družine oseb, ki so omenjene v kupoprodajnih pogodbah (lastnika pred Valvasorjem in po prodaji hiše ter oba soseda), na družine lastnikov tistih hiš v obeh popisih iz srede 18. stoletja, ki bi bile lahko tako ali drugače povezane z Valvasorjem in njegovima sosedoma, ter na znana dejstva o zunanji podobi in lokaciji polihistorjevega doma. Temeljita analiza podatkov o lastnikih krških hiš ter njihovih sorodstvenih in poslovnih vezeh je samo še utrdila prepričanje, da je bila v Valvasorjevih rokah Zerschkerjeva hiša, zdaj južni del t. i. Mencingerjeve hiše, združene iz dveh prvotno samostojnih hiš (Cesta krških žrtev 2). Na drugi strani smo na podlagi ugotovljenih lastnikov prišli do dodatne potrditve, da Valvasor ni mogel biti lastnik t. i. Valvasorjeve hiše (Valvasorjevo nabrežje 4), ki so mu jo pomotoma pripisali v 19. stoletju in je enako kot Mencingerjeva nastala iz dveh hiš.

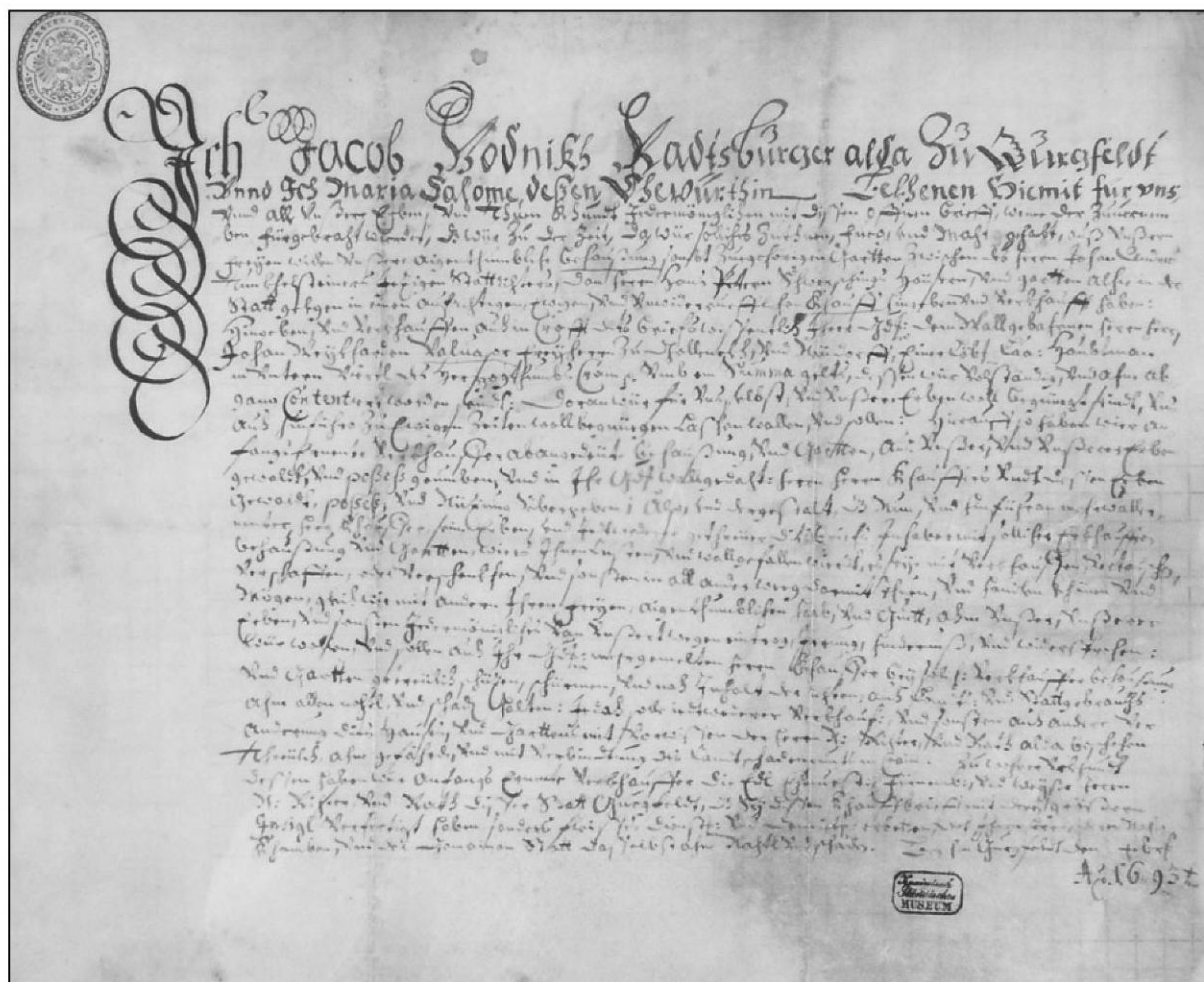
Izhodišče raziskave – sodobni viri o Valvasorjevem zadnjem domu v Krškem

Za izhodišče bomo predstavili vsa dejstva, ki jih o Valvasorjevi hiši sporočajo sodobni viri med letoma 1693 in 1706 (oziroma 1724). Ključnega in najbolj zgovornega, listino zakoncev Vodnik iz februarja 1693 o prodaji njune hiše Valvasorju,² je leta 1857 ali malo prej odkril Anton Jellouschek, ljubiteljski zgodovinar in kustos Muzejskega društva za Kranjsko,³ in listino dve leti pozneje tudi v celoti objavil.⁴

² ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, feb. 1693, Krško.

³ Vsebinsko dotlej povsem neznane listine (*Bisher noch ganz unbekannt gewesene Urkunde*) je Jellouschek predstavil na mesečnem srečanju Historičnega društva za Kranjsko 3. septembra 1857 v Ljubljani ([Anonimus]: XVI. Monats-Versammlung, str. 115). Do tega »skritega« zapisa me je privedlo sklicevanje nanj v prav tako še nedavno prezrtem podlistku o Valvasorjevi hiši, ki je izšel 18. julija 1894 v časniku *Ljubauer Zeitung*: (V.: Das Sterbehauß Valvasors, str. 1387).

⁴ Jellouschek: Valvasor und Vodnik, str. 40–41.

Izvirna listina o prodaji Vodnikove hiše v Krškem Janezu Vajkardu Valvasorju, Krško, februar 1693 (ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 2742).

Vsi podatki o stavbi in lastnikih so zajeti v prvem delu listine, katerega prevod se glasi:

»Jaz, Jakob Vodnik, mestni svétnik tukaj v Krškem, in jaz, Marija Saloma, njegova žena, priznavava zase in za vse svoje dediče ter s tem javnim pismom vsakomur naznanjava [...], da sva svojo lastno hišo s pripadajočim vrtom tukaj v mestu, ki leži med hišama in vrtovoma gospoda Janeza Andreja Tunkelsteinerja, sedanjega mestnega sodnika, in gospoda Janeza Petra Šveršnika, nepreklicno prodala in izročila in jo tudi s tem pismom prodajava in izročava njegovi milosti blagorodnemu gospodu Janezu Vajkardu Valvasorju, baronu na Mediji in Zavrhu, stotniku deželnih stanov v Spodnji četrti vojvodine Kranjske itd. [...]. Narejeno v Krškem, ... februarja 1693.«⁵

⁵ »Ich Jacob Vodnikh, Radsburger alda Zu Gurgfeldt, Vnnd Ich Maria Salome, dessen Ehwürthin, Bekhenen Hiemit für vns, vnnd all Vnßere erben, Vnd Thuen Khundt Jedermöglichen mit dissen offenen brieff, weme der Zuuernehmen fürgebracht wiederet, das wür Zu der Zeit, da wür sollihes Zuthuen, fueg, vnd Maht gehabt, auß Vnsern

Listina se torej sklicuje na že prej opravljeno kupoprodajo in ima samo naravo dokumenta o izročitvi. Besedilo zato ne navaja višine, temveč govori zgolj o plačilu kupnine. Nenavadno je, da je prostor za datum ostal prazen in je naveden le mesec, očitno zato, ker so izstavitelji čakali Valvasorja, ki je bil tedaj najverjetneje še v Ljubljani.⁶ Ko

freyen willen, Vnßere eigenthumbliche Behaußung sambt Zugehörigen Gartten Zwischen des Herrn Johan Andree Tunkelsteiners, Jezigen Stattrichters, dan Herrn Hans Petern Schwerschings Häusern, Vnd Gartten alhie in der Statt gelegen, in einen Aufrichtigen Ewigen, Vnd Vnwiuderreufflichen Khauff hingeben, vnd Verkhaufft haben: Hingeben, vnd Verkhauffen auh in Crafft dits briefs wisentlich Ihrer Gnaden dem Wallgebahnen Herrn Herrn Johan Wejkharden Valuasor Freyherrn zu Gallenegkh, Vnd Neüdorff, einer Löblichen Landschaft Hauptman in Vntern Viertel des Herzogthumbs Crain etc. Vmb ein Summa gelts, dessen wier Vollständig Vnd ahne abgang Contentiert worden seindt ...«

⁶ Zdi se zelo verjetno, da se je Valvasor 23. februarja 1693 zadrževal še v Ljubljani; tega dne so namreč v tamkajšnjem

so mu listino izročili, so na pomanjkljivost v njej pozabili ali pa se je nikomur ni zdelo potrebno odpravljati. Ne nazadnje niso dokumenta niti pečatili.

Pergamentna listina, danes shranjena v Zbirki listin Arhiva Republike Slovenije, je zagotovo identična s tisto, ki jo je imel v rokah Jellouschek, saj je na njej odtisnjen žig kranjskega deželnege muzeja, ko se je ta imenoval še stanovski muzej (*Krainisch Ständisches Museum*). Nekoliko sicer motita Jellouschkova transkripcija, ker se na številnih mestih ne ujema z izvirnikom, in omemba treh večjih mestnih pečarov, ki po Jellouschkovih besedah manjkajo (*an welchem die angehängt gewesenen Sigille fehlen*). V resnici je v besedilu naveden en sam pečat,⁷ pa še tega niso na listino nikoli obesili, kajti te navsezadnje sploh niso overili, ampak je ostala na stopnji nedokončanega dokumenta. Nič tudi ne kaže, da bi nastala dva ali več izvodov iste listine, saj bi ta podatek gotovo zapisali v besedilo. Zanimivo je, da listine, ki bi imela zgolj datum februar 1693, ni med popisanimi listinami v polihistorjevem zapuščinskem inventarju iz začetka leta 1694,⁸ in prav tako ne med Valvasorjevimi listinami, leta 1700 izločenimi iz zapuščine njegovega svaka Janeza Jožefa Graf-

fenwegerja.⁹ Njen registr najdemo šele precej pozneje, leta 1724, v zapuščinskem inventarju Janeza Herberta pl. Buseti, drugega moža Valvasorjeve žene Ane Maksimile.¹⁰ Zdi se, kot bi nedokončano listino prevzela vdova po Valvasorjevi smrti, potem ko je bila ob inventarizaciji polihistorjeve zapuščine še založena v krški mestni pisarni. Bolj verjetno pa je neoverjeni dokument vendarle imel pri sebi že Valvasor, a ga v njegovi zapuščini niso popisali, ker kot tak ni imel vrednosti in ker je obstajala tudi kupoprodajna pogodba o hiši.¹¹ Pergamentna listina v Zbirki listin Arhiva Republike Slovenije, je tako skoraj brez dvoma identična z listino iz Busetove zapuščine, četudi govori zapuščinski inventar o odpadlem visečem pečatu (*daß Angehängt geweste Insig! Abgängig*).¹²

V zvezi z Jellouschkovo najdbo listine je neprijetno pomembnejša interpretacija njenega besedila. Ko odkritelj in objavitelj listine Anton Jellouschek ne bi decidirano zatrjeval, da se kupoprodaja nanaša na hišo s tedanjo hišno številko 85, in ko zgodovinarji tega podatka ne bi nekritično povzemali, ne da bi ga vsaj skušali preveriti, bi se izognili »usodni« zmoti, ki je leta 1894 privedla do odkritja Valvasorjeve spominske plošče na napačni hiši. Jellouschku gre tako samo zasluga, da je opozoril na najdbo listine, in za integralno objavo, sicer pa se je ovekovečil kot avtor zmote oziroma vsaj kot glavni krivec zanjo.¹³

Poznejši podatki o hiši so skopi, a za njeno lociranje zelo pomembni. Več kakor suhi omembi kupoprodajne pogodbe v dveh inventarjih Valvasorjeve zapuščine (1694, 1700)¹⁴ pove rubrika o nepremičninah v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju z dne 16. januarja 1694. Izvemo namreč za kupno vrednost hiše in da so ob njej postavili novo zgradbo: »I hiša v Krškem skupaj s pripadajočim vrtom, kupljena za 800 goldinarjev kranjske veljave od gospoda Jakoba Vodnika, zraven je postavljena nova zgradba.«¹⁵

mestnem svetu potrjevali prodajo njegove ljubljanske hiše (objava iz sodnega protokola v: Radics: *Johann Wrikhard*, str. 169–170; popravljeni datum prodaje hiše v: Reisp: *Kranjski polhistor*, str. 157 in op. 32 na str. 312). – Čeprav bi lahko sklepali, da natančen datum krške listine o nakupu in prodaji, vendar pomotoma z napačno letnico 1692 namesto 1693, razkriva inventar Valvasorjeve zapuščine v Krškem, ki govori o kupnem dogovoru (*Kaufabredt*) za hišo z dne 26. februarja 1692 (!) ter o kupnem pismu (*Kaufbrief*), iz decembra 1692 (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnege sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z-7/1, 16. 1. 1694, pag. 8), ne bo držalo, da je Valvasor kupoprodajno pogodbo podpisal 26. februarja 1693, a se njen overjeni izvod ni ohranil. Od kod potem »natančen« datum 26. februar, a z napačno letnico 1692? Vse kaže, da se je inventurnemu pisarju mudilo in je zagrešil prepisovalsko napako. Med Valvasorjevimi listinami, izločenimi leta 1700 iz zapuščine njegovega svaka Janeza Jožefa Graffenwegerja (prav tam, šk. 34, fasc. XVII, G-56/III, 29. in 30. 3. 1700, pag. 8), je namreč naveden kupni dogovor (*Kaufs Abredt*) med Valvasorjem in Vodnikom za hišo v Krškem, datiran 26. decembra (!) 1692. Ker je sestavni del tega tudi prošnja (*Pedt Zedl*), enako kot v Valvasorjevem inventarju iz Krškega, ni dvoma, da se je datum 26. nanašal na 26. december 1692, in ne na 26. februar 1693.

⁷ Ne najbolje čitljivo mesto »mit deren größern Insigle je Jellouschek prebral kot: »mit drey grössern Insigle in koncec listine sploh nekoliko modificiral (Jellouschek: Valvasor und Vodnik, str. 41).

⁸ ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, Z-7/1, 16. 1. 1694, pag. 5–15. Prim. objavi: Radics: *Johann Wrikhard*, str. 311–314; Černelič Krošelj (ur.): *Zapuščina* str. 21–23, 34–36.

⁹ Prav tam, šk. 34, fasc. XVII, G-56/III, 29. in 30. 3. 1700; prav tam, šk. 131, fasc. LIV, Z-1, 26. in 27. 3. 1700 (objava: Radics: *Johann Wrikhard*, str. 331–333).

¹⁰ Prav tam, šk. 123, fasc. I, W-81, 11. 7. 1724, pag. 31.

¹¹ Gl. op. 6.

¹² ARS, AS 309, šk. 123, fasc. I, W-81, zapuščinski inventar Herberta pl. Buseti, 11. 7. 1724, pag. 31.

¹³ O tem v naslednjem razdelku »Kako je prišlo do zmote o Valvasorjevi hiši«. Prim. Golc: Neprava Valvasorjeva hiša, str. 88.

¹⁴ ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, Z-7/1, 16. 1. 1694, pag. 8; šk. 34, fasc. XVII, G-56/III, 29. in 30. 3. 1700, pag. 8.

¹⁵ »In hauß alda zu Gurgfeldt mit sambr dem Zugehörigen Garten so Pro acht Hundert Gulden Cranischer wehr: Von dem Herrn Jacoben Vodnikh erkhaufft, dabey ein Neues gebey aufgericht worden« (ARS, AS 309, šk. 131, fasc. LIV, Z-7/1, 16. 1. 1694, pag. 2). Prim. objavi: Radics:

Glede na dikcijo bi sklepali, da so novo poslopje zgradili šele nedavno, že ko je bil lastnik Valvasor. Zapuščinski inventar ne razkrije, čemu je služilo, številni predmeti, prineseni z Bogenšperka, pa dajejo slutiti, da je Valvasor stavbo potreboval tudi za skladiščenje svojih številnih predmetov, denimo raznih matematičnih in drugih instrumentov.

Polihistor ob smrti ni premogel nobene druge nepremične lastnine, a če bi se kljub temu pojavil dvom o tem, ali je vdova Ana Maksimila leta 1706 res prodala to hišo in ne katere druge, razblini še zadnjo dilemo regist v zapuščinskem inventarju njenega drugega moža Janeza Herbarda pl. Busera, datiran 11. julija 1724 na Gracarjevem turnu, že nekaj let po njeni smrti. V inventarju je namreč jasno povedano, da je Ana Maksimila prodala hišo, ki jo kupil (njen prvi soprog) Janez Vajkard Valvasor:

»Pergamentno kupno pismo, ki sta ga Jakob Vodnik, mestni svetnik v Krškem, in njegova žena Marija Saloma izstavila gospodu Janezu Vajkardu baronu Valvasorju za kupljeno hišo v Krškem, datirano ... februarja 1693; manjka viseča pečat. Zraven je tudi kupna pogodba za omenjeno hišo in vrt, sklenjena med gospo - Ano Maksimilo pl. Buset, rojeno baronico Zetschker, in Janezom Krstnikom Kamnikarjem, 22. novembra 1706.«¹⁶

Do tod, dobrih trinajst let po Valvasorjevi smrti, je torej lastništvo hiše neizpodbitno potrjeno z viri, toda za zanesljivo identifikacijo lokacije so podatki iz tega časa preskopi. Povedo nam namreč le, da je morala biti Valvasorjeva hiša – glede na kupno vrednost – velika, da sta bila ob njej vrt in na novo zgrajena stavba in da je srala med hišama in vrtovoma dveh hiš, od katerih je ena leta 1693 pripadala takratnemu mestnemu sodniku. Podatki, od koga je Valvasor hišo kupil, imajo za ugotavljanje same lege le dopolnilno uporabno vrednost in osvetljujejo zlasti socialni kontekst. Hiša spada torej med velike in stoji med dvema prejkone

primerljivima hišama nekje v uglednem delu mesta. Toda kje? Ključen za razvozlanje, za katero lokacijo gre, bo podatek o tem, komu je vdova hišo prodala.

Ker je prodaja hiše Janezu Krstniku Kamnikarju jeseni 1706 znana šele nekaj let, bi se morali morebitni raziskovalci lokacije Valvasorjeve hiše predrem zadovoljiti zgolj z listino o kupoprodaji iz leta 1693 (objavljeno 1859) in s podatki o hiši in njeni vrednosti iz polihistorjevega zapuščinskega inventarja leto pozneje (objavljenega 1910). Odločilno za ugotavljanje lokacije in historiatu Valvasorjeve hiše je bilo torej poznavanje poznejše usode polihistorjeve vdove Ane Maksimile. Valvasorjeva biografija Peter pl. Radics in Branko Reisp se s tem vprašanjem nista ukvarjala,¹⁷ vdovina vnovična poroka je ostala neznanka, prav tako njena smrt na Gracarjevem turnu pod Gorjanci med letoma 1713 in 1716.¹⁸ Premik bi bil mogoč šele potem, ko je Majda Smole v *Grabičah na nekdanjem Kranjskem* (1982) objavila podatek, da je Ana Maksimila baronica Valvasor, rojena Zetschker, leta 1697 sklenila kupno pogodbo za двореc Pleterje pri Bučki.¹⁹ Smoletova je podatek črpala iz zapuščinskega inventarja Janeza Herbarda pl. Buseta,²⁰ vira, ki se je pokazal kot zlata jama za našo problematiko, a šele leta 2006. Razkril ni samo vdovine usode ter njene prodaje Valvasorjeve hiše v Krškem, ampak je vnovič prinesel na površje tudi ime polihistorjeve pozabljenе najmlajše hčerke Regine Konstancije (ok. 1690–1755), za katero se je izkazalo, da ima edina od njegovih številnih otrok še danes živeče razvejeno potomstvo.²¹

Johann Weikhard, str. 310; Černelič Krošelj (ur.): *Zapuščina*, str. 19, 33). – P. Radics (prav tam) je kranjsko veljavo preračunal v nemško, po tej pa bi kupnina znašala 675 goldinarjev.

¹⁶ ARS, AS 309, šk. 123, fasc. I, W–81, zapuščinski inventar Herberta pl. Busera, 11. 7. 1724, pag. 31–32): »No. 30 Ein auf Pergamen Geschriebener Kauffbrieff von Jacoben Vodnikh Rathsburgem zu Gurkhfeldt vndt dessen Eherwüthlin Maria Sallomee Außgehend. Vndt an dem Herrn Johann Weykhardten Valuador Freyhern. Wegen der erkhaufft: zu Gurkhfeldt gelegenen Behausung Lauttend. Dairt den ... Februarý Anno 1693. Worbey daß Angehängt geweste Insigl Abgängig. Dabey auch der Zwischen der Frauen Anna Maximilla von Wusseth Gebohrne Zetschskerin Freyin dan Johann Baptista Kamnikhar vmb besagtes Hauß vnd Gartten Geschlossene Kauff Contract De Dato 22ten 9ber Ao. 1706 Zufindten.«

¹⁷ Prim. Radics: *Johann Weikhard*, str. 242–252, 346; Reisp: *Kranjski polihistor*, str. 267–279.

¹⁸ Ker se nista ohranila poročna in mladiška mladiška matična knjiga župnije Šentjercij iz tega časa, poroke in smrti Ane Maksimile tudi ni v zbirki genealoških podatkov o kranjskem plemstvu L. Schiviza von Schivizhoffna, objavljeni leta 1905 (*Schiviz von Schivizhoffen: Der Adel*).

¹⁹ Smole: *Grabič*, str. 352. – B. Reisp je podatek upošteval v svojih poznejših prispevkih oziroma dopolnitvah k Valvasorjevemu življenjepisju (*Gradovi dežele Kranjske*, str. 165; *Dosedanje raziskave*, str. 26) in me je nani prijazno opozoril decembra 2006, ko sem se lotil obravnave Valvasorjeve družine v Krškem, ni pa sam uporabil vira, na katerega se je Smoletova sklicevala.

²⁰ ARS, AS 309, šk. 123, fasc. I, W–81, 11. 7. 1724.

²¹ Ime Regine Konstancije, poročene pl. Weruegk in pl. Dienersperg, sicer ni bilo neznano, saj je navedeno v rodovniku rodbine Valvasor, objavljenem leta 1894 v dunajski genealoški reviji *Adel*, toda kot po čudežu sta ga prezrla oba Valvasorjeva življenjepisca P. Radics in B. Reisp, čeprav sta objavo poznala in citirala (Golc: Valvasorjevo neznano potomstvo (1. del), str. 360). – O celotnem Valvasorjevem potomstvu do danes gl. Golc: Valvasorjevo neznano potomstvo, 1.–3. del.

Uporabljeni mlajši viri in metode za razvo- zlanje uganke o hiši

Ko je neznan pisec kratkega prispevka o Valvasorjevi hiši v Krškem, objavljenega 18. julija 1894 v časniku *Laibacher Zeitung*, zapisal, da iz razpoložljivih spisov ni mogoče ugotoviti, kdo je bil lastnik po polihistorjevi smrti in kdo vse v celotnem 18. stoletju, je sicer mislil na hišo, ki je tisto leto dobila spominsko ploščo in s tem »uradno« postala Valvasorjev zadnji dom.²² Toda rezultati bi bili tedaj nebitveno drugačni, tudi če bi se raziskave lotil »od spodaj«, na podlagi podatkov v listini o kupoprodaji iz leta 1693. Krški mestni arhiv, v katerem so hranili staro zemljiško knjigo, vodeno od sedemdesetih let 18. stoletja, in mestne davčne registre, ki so segali v začetno dobo mesta in bi bili danes temeljni vir za ugotavljanje posestnih sprememb, je namreč izgubljen domala v celoti.²³ Raziskovalci krške preteklosti so zato tem bolj odvisni od gradiva drugih ustvarjalcev; ti so imeli sedež v samem mestu (župnija Leskovec oziroma Krško in kapucinski samostan), v neposredni bližini (gospostvi Krško in Šrajbarski turn), v Ljubljani kot deželni prestolnici (višja upravna, sodna in finančna oblastva) ter drugod, zlasti v Gradcu (notranjeavstrijski centralni organi).

Za našo raziskavo so temeljni risti viri, ki govorijo o hišah, posesti in posestnikih (urbarji, davčni registri, katastri, zemljiška knjiga) ter mestnem prebivalstvu (župnijske matične knjige, zapisniki duš). Ker niso na voljo davčni registri kot primarni vir za posesne spremembe, moramo v raziskavo pritegniti vse razpoložljive vire in podatke, povezane s hišnim fondom mesta in z družinami lastnikov treh hiš, navedenih v listini iz leta 1693. Imamo namreč nekaj podatkov o legi in velikosti Valvasorjeve hiše, znano je ime njenega prejšnjega lastnika (do 1693), prav tako ime kupca, ki je sledil Valvasorjevi vdovi (1706), in imeni lastnikov obeh sosednjih hiš (1693). Najteže se je prebijati skozi

polstolerno obdobje do nastanka terezijanskega katastra sredi 18. stoletja, ki vsebuje prve ohranjene popise hiš kot takih.²⁴ Katastrski operat za Krško je k sreči zgovornejši kot operati za večino drugih kranjskih mest, saj so v njem ne le podatki o letnem donosu od hiš (1752), ampak tudi tri leta starejši popis (1749), v katerem je na kratko opredeljeno stanje stavb (lesena hiša, lesena hišica, lesena kajža, napol zidana hiša, zidana hiša, zidana hišica).²⁵ Kombinacija podatkov iz obeh popisov, ki seveda vsebujeta tudi imena lastnikov, starejši popis pa poleg tega še njihov poklic oziroma stan, omogoča jasn vpogled v posestno-socialno strukturo mesta. Priimkov lastnikov treh sosednjih hiš iz leta 1693 – Vodnik (priimek Valvasorjevega predhodnika), Tunkelsteiner in Šveršnik (rodbinski imeni obeh sosedov) – zdaj, dobrega pol stoletja pozneje, sicer ni več med priimki lastnikov. Prav tako bomo zaman iskali priimek Kamnikar, kot se je imenoval kupec Valvasorjeve hiše (1706). Toda že iz drugih podatkov obeh popisov (1749 in 1752) so mogoča sklepanja, katere tri hiše v popisih bi – glede na stavbni material, donosnost in stan lastnikov – lahko bile identične s tremi meščanskimi hišami z vrtovi, o katerih govori listina iz leta 1693. Glavni problem za lociranje stavb v prostoru je, da imamo iz srede 18. stoletja zgolj opise hiš in da lahko samo sklepamo na enako fizično zaporedje stavb, kor si sledijo v obeh popisih. Najzgodnejši vir o tem, kje natanko je stala kakšna hiša in kdo je bil tedaj njen lastnik, je šele precej mlajši franciscejski kataster iz leta 1825 s prvim natančnim florisom in parcelnimi številkami,²⁶ re so pozneje prenesli tudi v zemljiško knjigo in so v osnovi enake še danes.²⁷ Prva naloga, ki se je sprva zdela skoraj prezahtevna, je torej bila povezati stanje iz leta 1825 s popisi iz srede 18. stoletja.

²² V.: Das Sterbehaus Valvasors, str. 1387.

²³ Nekaj pomembnejših dokumentov je sredi 19. stoletja prevzel kranjski deželni muzej in so danes večinoma v t. i. zbirki Collectanea (ARS, AS 1080, šk. 8, fasc. 11, Civitatisia, Krško). Po poročilu Franca von Hermannstala iz leta 1860 je bil mestni arhiv že tedaj skoraj povsem uničen, omenjeni pa so danes pogrešani letni računi in zapisniki mestnega sveta, ki naj bi segali še v 15. stoletje in naj bi jih zaradi zgodovinske pomembnosti iz arhiva izločili (Dimitz: Vereins-Nachrichten, str. 22). Prim. tudi Lapajnc: *Krško in Kršani*, str. 44–45.

²⁴ Iz starejše dobe imamo sicer dva popisa plačnikov dvornega činža iz let 1570 in 1575 ter dva seznama pustot, nastala leta 1655 in 1677. ARS, AS 1, šk. 81, 1/46, lit. G VIII–4, urbar gospostva Krško 1570, pag. 481–519; AS 174, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hlemach volgen die Hofzins etc.; AS 1, šk. 171, 1/97a, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655, s. d. 1677 (Specification B).

²⁵ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752. – Prim. Golc: *Zemljiški katastri*, str. 297–298.

²⁶ ARS, AS 176, N 84, k. o. Krško.

²⁷ Okrajno sodišče v Krškem, Zemljiška knjiga, k. o. Krško.

Immer die besten Güter

N.º	Namen der Güter	Partia	Stückzahl			M. D. V. S.	M. D. V. S.
			1749	1748	1747		
102	Mühlfigulen Kriegs-Commune Kriegs-Commune	100	100	100	100	100	100
103	St. Peter's Kirche Kriegs-Commune Kriegs-Commune	100	100	100	100	100	100
104	Urbanrecht Kriegs-Commune Kriegs-Commune	100	100	100	100	100	100
105	Sancti Nicolai Kriegs-Commune Kriegs-Commune	100	100	100	100	100	100

Najstarejši popis hiš v Krškem z dne 3. januarja 1749 (ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3).

Kor ključni za trdno umesritev posamezne hiše v prostor se je nazadnje pokazal tretji popis v tercijanskem katastru, šiftni register iz leta 1756.²⁸ Zaporedne številke posestnih enot (hiš) v tem registru se rahlo razlikujejo od tistih v prejšnjih dveh katastrskih popisih, toda zaporedje je enako. Še več, primerjava z dvema mlajšima viroma je razkrila, da so posestne enote v registru oštevilčene z rektifikacijskimi številkami, ki so se obdržale vse do nastavitve sedanje, t. i. nove zemljiške knjige v 80-ih letih 19. stoletja. Na možnost, da so rektifikacijske številke v 19. stoletju enake številkam v šiftnem registru iz leta 1756 (v tem se sicer izrecno ne imenujejo rektifikacijske), je kazala že t. i. stara zemljiška knjiga mesta Krško, nastala okoli leta 1822.²⁹ Pri vsakem zemljiškooknjižnem vložku (posestni enoti) sta namreč navedeni starejša rektifikacijska in mlajša urbarialna številka. Ker pa je med zemljiško knjigo in šiftnim registrom približno 65 let časovne razlike, je bilo treba najprej empirično potrditi pravilnost takšnega sklepanja. Pri tem so veliko pomagali starejši podatki zemljiške knjige – ti sežejo za posamezne vložke še do konca 18. stoletja – in zlasti sledenje hišnim številkam, ki jih je Krško dobilo leta 1771, a so se do nastavitve zemljiške knjige (okoli 1822) in franciscejskega katastra (1825) nekajkrat zamenjale s preštevilčenji.³⁰

Na vso srečo imamo iz obdobja med šiftnim registrom (1756), ko mesto še ni imelo hišnih števil, in staro zemljiško knjigo trdno referenco – seznam krških posestnikov iz leta 1813, shranjen v arhivskem fondu Gospostvo Šrajbarski turn.³¹ Pod ta gosposčinski sedež sta namreč leta 1795 prišla mestna uprava in sodstvo, in sicer s t. i. municipalizacijo, podreditvijo dotlej deželnoknežjega mesta gospostvu.³² Omenjeni seznam vsebuje imena takratnih posestnikov s hišno in rektifikacijsko številko (!) in je tako najzgodnejši vir, ki povezuje obe številki. S pomočjo drugih virov (matičnih knjig, zapisnikov duš, franciscejskega katastra in zemljiške knjige) smo po hišnih številkah sledili posestnikom in stanovalcem hiš vse do leta 1756 in potrdili, da se rektifikacijske številke odtlej resnično niso spreminjale. Ne glede na vse spremembe lastništva in hišnih števil so ostajale enake približno 130 let, do njihove odprave ob nastavitvi nove zemljiške knjige.³³ Pomenijo torej zanesljivo referenco za spremljanje posesti in njenih lastnikov od naših dni vse do srede 18. stoletja: neposredno do šiftnega registra iz leta 1756 in brez težav še nekaj let nazaj, do obeh popisov hiš iz let 1752 in 1749.

Primerjava stanja sredi 18. stoletja s tistim na franciscejski katastrski mapi iz leta 1825 je potrdila pričakovanja, da se morfološka zasnova mesta – parcelacija – v vmesnem času skoraj ni spremenila. Nove hiše so polnile praznine oziroma t. i. pustote, ki so nastale zlasti v 17. stoletju v procesu praznjenja gospodarsko oslabelega mesta, nekaj hiš iz srede 18. stoletja pa je do nastanka franciscejske katastrske mape tudi izginilo. Gledano v celoti se je število hiš komajda povečalo – s 108 po prvem katastru leta 1752³⁴ na 115 po drugem leta 1825.³⁵ Neprimerno večje razlike se kažejo v stavbni podobi, saj se je Krško v teh dobrih sedmih desetletjih preobrazilo iz po večini lesenega mesta v pretežno zidanega.³⁶

²⁸ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 8, šiftni register 1756.

²⁹ ZAC, ZAC/1031, knj. 1994 in 1995, Grundbuch der Stadt Gurkfeld. – Začetka vodenja knjige ni mogoče postaviti pred sredo novembra 1821, bolj verjetno pa so jo nastavili šele naslednje leto, in sicer na podlagi starejše, danes izgubljene knjige. Pri bremenih posameznih zemljiškooknjižnih vložkih (posestnih enot) srečamo sklicevanje na predhodnico zemljiške knjige, imenovano »stara zemljiška knjiga« (aus dem alten Grundbuche). Pri posestnih enotah, ki jih je v knjigo vpisala začetna roka, sta najmlajši pogodbi, na kateri se sklicuje, datirani 3. oktobra 1821 (knj. 1994, pag. 329) in 10. novembra 1821 (pag. 547). Od dokumentov, navedenih v poznejših vpisih, pa ima najzgodnejši datum 9. oktober 1820, (pag. 727), a so vpisi vedno nastali z zamikom, včasih tudi večletnim. Datume samih vpisov so v knjigo zapisovali šele od začetka leta 1830.

³⁰ Hišnim številkam je sicer mogoče slediti po župnijskih matičah (krstnih, poročnih in moliških) ter po dveh zapisnikih duš (status animarum). Do prvega preštevilčenja je prišlo v začetku 1781, ko so se zaradi porušitve hiše št. 72 vse hišne številke od 73 navzgor znižale za eno. Drugo preštevilčenje, spomladi 1784, je bilo posledica združitve hiš št. 84 in 85, ta pa je potegnila za seboj znižanje vseh višjih števil za eno. Korenitejšje je bilo tretje preštevilčenje spomladi 1816, pri katerem so upoštevali več medtem nastalih sprememb; takšno stanje hišnih števil najdemo v franciscejskem katastru iz leta 1825. Najdlje se je obdržalo oštevilčenje, ki ga je mesto dobilo v začetku leta 1830 in ga srečamo še v novi zemljiški knjigi iz osemdesetih let. – NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1771–1784, R 1784–

1812, R 1812–1837, P 1771–1783, P 1784–1816, P 1816–1867, M 1771–1784, M 1784–1818, M 1818–1841; prav tam, Status animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804; Status animarum 1822.

³¹ ARS, AS 785, fasc. 61, Civitatensia, Civitatensia-racuni, Liquidations Ausweis etc., 9. 8. 1813.

³² Zontar, *Struktura uprave*, str. 113.

³³ V zemljiškooknjižne vložke nove zemljiške knjige, nastavljene leta 1885, so iz stare zemljiške knjige prenesli tako urbarialne kot rektifikacijske številke (Okrajno sodišče v Krškem, Zemljiška knjiga, k. o. Krško).

³⁴ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752.

³⁵ ARS, AS 176, N 84, k. o. Krško, zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825.

³⁶ Prim. razmerje zidanih in lesenih stavb: za leto 1749 Golc, *Zemljiški katastri*, str. 297–298; za leto 1825 ARS, AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko*, N 84, k. o. Krško, mapni list V.

Pri stavbnem fondu ni bilo korenitih sprememb niti med koncem 17. stoterja, ko je v mesu prebivala Valvasorjeva družina, in sredo 18. stoletja, iz katere imamo dobro dokumentirano posestno-stavbno stanje. Mesto je ob nastanku terezijanskega katastra verjetno štelo nekaj več zidanih hiš kakor pol stoterja prej, Krško je demografsko še vedno stagniralo, v stavbni fond kot tak pa ni posegla nobena naravna ali druga nesreča večjega obsega. O tem ni dvoma, saj je življenje mesta dovolj dobro dokumentirano z gradivom višjih oblastev, zlasti vicedomskega urada v Ljubljani (ukinjenega 1747). Ta je bil pristojen tako za deželno knežje mesto kot za leskovško-krško župnijo pod patronatom deželnega kneza,³⁷ tako da današnjim raziskovalcem ni mogla ostati skrita nobena večja katastrofa. Edini večji požar je izbruhnil leta 1738 in v skrajnem severnem, zgornjem koncu Krškega upepelil župnišče z ducatom bližnjih hiš,³⁸ ki so jih do nastanka terezijanskega katastra sredi stoletja po večini že postavili na novo. Deloma je zunanjo podobo mesta spremenila še Sava, o kateri sodobni viri poročajo, da je odnašala zemljo in tudi kakšno hišico ob rečnem bregu.³⁹ Žal ne poznamo vedut Krškega iz 18. stoletja, da bi jih lahko primerjali s tremi Valvasorjevimi vedutami iz zadnje četrtine 17. stoterja – s skico (1678/79) in obema bakrorezoma (1679 in 1689).⁴⁰ A če Valvasorjeve vedure postavimo ob bok Žerovčevi karti toka Save (1807)⁴¹ in prvi katastrski mapi (1825),⁴² ni opaziti večjih razlik, le da je medtem izginila gruča manjših hiš med savskim nabrežjem in današnjim Hočevarjevim trgom.⁴³ Vendar med temi slabimi hišami in

hišicami, ki jih razen ene, stoječe ob samem trgu, že leta 1749 ni bilo več,⁴⁴ res ne gre iskati nekdanjega doma kranjskega polihistorja, velike hiše med dvema primerljivima meščanskima domovoma.

Medtem ko je bilo terezijanski kataster za Kranjsko kot ključni in referenčni vir za posestno podobo Krškega v 18. stoletju mogoče uporabljati v raziskovalne namene šele od srede 20. stoletja, ko ga je ljubljansko okrožno sodišče izročilo osrednjemu slovenskemu arhivu (1948),⁴⁵ bi raziskovalci preteklosti Krškega in Valvasorjeve hiše lahko že veliko prej posegli po gradivu krškega župnijskega arhiva. A tudi če se je kdo lotil matičnih knjig, je brez opore v katastru in drugem mlajšem gradivu moral hitro odnehati. Enako kot danes so bile namreč že v začetku 20. stoletja dobro ohranjene samo krstne matrice, ki sežejo brez vrzeli do leta 1670 in torej zajamejo še krst zadnjega Valvasorjevega otroka (1693). Poročne matične knjige se začnejo leta 1713, najstarejša ohranjena mrliška pa šele leta 1771, zaradi česar tudi ne poznamo datuma Valvasorjeve smrti ali pokopa.⁴⁶ Če je kdo pred nami iskal v maticah podatke o Valvasorjevi družini, je v krstni matici naletel le na štiri pojavitve polihistorjeve žene in

po mnenju nekaterih strokovnjakov sicer le shematičen, s precej napakami in zato ne najbolj verodostojen; to velja še posebej za lokaciji cerkve sv. Rozalije in pristajališča savskega broda (Šček: Nekaj razmišljanj, str. 107, 113).

³⁷ Prim. gradivo o Krškem: za mesto: ARS, AS I, šk. 171, 1/97a, G VIII; za župnijo: šk. 12, 1/7, G IV; šk. 14, 1/8, G IX; šk. 16, 1/10, G XIII; šk. 18, 1/11, G XVII; šk. 20, 1/12, G XXVII. – Za cerkvene zadeve prim. registre v Smole: *1. jedninski urad*, str. 34–38, 79–97, 161–171, 216–220, 267–300.

³⁸ ARS, AS I, šk. 14, 1/8, lit. G–3, 3/27, 26, 4, 1739, 3/28, 3, 8, 1739; lit. G–4, 4/1, 24, 12, 1745, 4/2, 24, 12, 1745. – Prim. Smole: *Vicedomski urad*, str. 93.

³⁹ Neposredno poročilo o odplavljeni hiši imamo iz srede 18. stoletja. V popisu hiš z začetka leta 1749 je še navedena lesena hišica z vrhom v lasti kovača Jožefa Bobka, ki je stala v zgornjem delu mesta, nekje blizu župnišča, tri leta mlajši popis iz leta 1752 pa pravi, da jo je skupaj z zemljiščem odnesla Sava: »ist von Naustrohme völlig sambt dem grundt weggeschwemet worden« (ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3, 1, 1749; No. 7, 13, 6, 1752).

⁴⁰ Valvasor: *Topografija Kranjske 1678–1679*, št. 95; isti: *Topographia Ducatus*, št. 84; isti: *Die Elbe XI*, str. 235.

⁴¹ ARS, AS 1068, 2/186.

⁴² ARS, AS 176, N 84, k. o. Krško, mapni list V.

⁴³ Glede na to, da sta trdni referenci – zvonika cerkve sv. Janeza Evangelista in špitalske cerkve sv. Duha – postavljena na vseh treh Valvasorjevih upodobitvah za gručo hiš, ni dvoma, kaj naj bi hiše stale. Valvasorjev prikaz Krškega je

⁴⁴ Bržčas je bila ta skupina hiš po večini ali v celoti podložna krškemu zoničnemu beneficiju. V terezijanskem katastru je namreč okoli leta 1750 popisanih 15 oštetarjev (*Hoff=Statter zu Gargfeldt*), ki so nekoč pripadali beneficiju. »zdaj pa jih je deloma odplavila voda, deloma pa so opusteli: »anjetzo aber theils von wasser weggeschwömet, theils verödet worden« (ARS, AS 174, šk. 103, RDA, N 16, No. 2, urbanski izvleček, s. d.). Pod mestno jurisdikcijo je tedaj spadala le ena pozneje propadla hiša, in sicer zidana hiša vdove Franciške Niklaver z znatnim letnim donosom 8 goldinarjev (ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3, 1, 1749; No. 7, 13, 6, 1752). Glede na zaporedje popisanih hiš je stala v prostoru med Čoklovo hišo z rektifikacijsko številko 66 (tj. napačno Valvasorjevo hišo, danes Valvasorjevo nabrežje 4) in miminsko hišo z rekt. št. 68 (danes Valvasorjevo nabrežje 5b), torej nekje na vzhodnem robu trga. Leta 1756 je še popisana z rekt. št. 67 (prav tam, No. 8, štifni register 1756), leta 1813 pa je pod isto rektifikacijsko številko navedeno zgolj pogorišče Franca Niklaverja (ARS, AS 785, fasc. 61, Civitatensia, Civitatensia-računi, Liquidations Ausweis etc., 9, 8, 1813). Hiša je morala pogoreti še pred prvim hišnim oštevilčenjem leta 1771.

⁴⁵ Kološa (gl. ur.): *1. delnik po Jonkih I*, str. 388. – O uporabi terezijanskega katastra v raziskovalne namene Golc: *Zemljiški kataster*, 1. del, str. 284.

⁴⁶ O krških matičnih knjigah v začetku 20. stoletja prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 303–304. O današnjem stanju gl. Krampač: *1. delnik*, str. 49; prim. op. 30. O Valvasorjevi smrti in pokopu Golc: *Valvasorjevi v Krškem*, str. 28–32; isti: *Neznano in presenetljivo*, str. 338–344.

hčerke kot krsnih borer (med 1696 in 1699), nato pa se je za obema baronicama izgubila vsaka sled. Tudi sledenje Valvasorjevim sosedom Tunkelsteinerjem in Šveršnikom se je končalo v slepi ulici.⁴⁷

Iz ključnega 18. stoletja, v katerem bi morali izslediti lokacijo treh sosednjih hiš ali vsaj usode njihovih stanovalcev, so bili torej dolgo na voljo le skopi viri, za odločilno prvo polovico stoletja skoraj samo matične knjige. Možnosti za raziskave so se občutno povečale šele po prevzemu terezijanskega katastra v arhiv in potem, ko so v 20. stoletju postali raziskovalcem širše dostopni zapuščinski inventarji in testamenti deželnega sodišča v Ljubljani.⁴⁸ Gre za popise zapuščin in oporoke tistih (privilegiranih) oseb, ki so spadale pod ograjno sodišče, in ne pod sodne instance zemljiških gospodstev in mest. Tri inventarje polihistorjeve zapuščine (1694 in 1700) in inventarje nekaterih starejših članov Valvasorjeve rodbine je sicer uporabljal že Peter Radics, ki jih je konec 19. stoletja izbrskal še pri takratnem deželnem sodišču in je nekatere pomembnejše objavil v svoji drugi monografiji o Valvasorju (1910).⁴⁹ Prav tako je v arhivu sodišča poiskal teste Valvasorjevega sorodstva,⁵⁰ med katerimi pa ni ne polihistorjevega testa ne zadnje volje njegove žene.

Prav zapuščinski inventarji in testamenti so se slednjič pokazali kot hranišča ključnih podatkov tako o napačni kot o pravi Valvasorjevi hiši. Kot rečeno, je dal spodbudo za raziskavo o njej objavljeni podatek Majde Smole o zapuščinskem inventarju drugega moža Valvasorjeve vdove. Ker dotlej ni bilo znano, da se je Ana Maksimila ponovno poročila in s kom, je inventar kot vir tako dolgo ostal neizrabljen. V njem je zapisan ključni podatek o tem, komu je Ana Maksimila hišo leta 1706 prodala – Janezu Krstniku Kamnikarju. V nadaljevanju sem najprej iskal morebitne zapuščinske inventarje in teste članov krških družin Kamnikar, Tunkelsteiner, Šveršnik in Vodnik, a brez uspeha. Sledilo je sistematično pregledovanje inventarjev in testamentov redkih drugih Krčanov (plemičev in uradnikov), ki je kmalu navrglo ključne podatke o pravi Valvasorjevi hiši. To gradivo me je pripeljalo tudi čez deželno mejo na Štajersko, do matičnih knjig župnije Brežice in gradiva štajerske deželne pravde v Gradcu. Šele tamkajšnji viri so odstrli zadnje tančice nad napačno Valvasorjevo hišo, kajti ta je sredi 18. stoletja pripadala brežiškemu gosposčinskemu upravitelju, prejšnji lastnik in predhodnik na upraviteljskem položaju pa je bil njegov tast. Zasedovanje usode Janeza Krstnika Kamnikarja, ki je leta 1706 kupil Valvasorjevo hišo, me je slednjič po vsaj enem srečnem naključju privedlo do Auerspergovega rodbinskega arhiva na Dunaju, s pomočjo katerega sem lahko Kamnikarju sledil do njegove smrti.

Testamenti in zlasti zapuščinski inventarji so bili torej pri raziskavi nepogrešljivi, a brez terezijanskega katastra in temeljite analize matičnih knjig sami po sebi premalo povedni. Tako niti najmanj ne preseneča, da se sistematičnega raziskovanja Valvasorjevega zadnjega doma ni loteval nihče in da je neznan preučevalec historiata napačne Valvasorjeve hiše, najverjetneje zgodovinar Ivan Vrhovec, leta 1894 odnehal pri zemljiški knjigi.⁵¹ Tudi sam bi gotovo hitro obupal, ko ne bi pred tem zbral in obdelal že toliko gradiva o krških hišah in mestnih prebivalcih in ko me nekaj odločilnih spodbud ne bi gnalo naprej, iskat nove možnosti in še neznane vire.

Kako je nastala zmotna o Valvasorjevi hiši?

Za krške razmere velika meščanska hiša na vogalu Valvasorjevega nabrežja in Hočevarjevega trga

⁴⁷ Golc: Valvasorjevi v Krškem, str. 21. – Valvasorjevo ženo in hčerko kot krsni botri sem po naključju odkril že leta 1991 in podatke malo pozneje sporočil B. Rešpu, a jih ni nikoli uporabil. Ko pa sem leta 1994 vzel za temo svoje magistrske naloge prebivalstvo dolenskih mest, mi je takratni krški župnik g. Ivan Lovše prijazno dovolil, da sem si starejše matične knjige lahko kopiral. Prav zaradi podatkov o krsnih botrah sem se v začetku decembra 2006 po daljšem oklevanju odzval vabilu Valvasorjevega raziskovalnega centra v Krškem, naj sodelujem na bližajočem se kolokviju o Valvasorju. Ker sem imel toliko gradiva že zbranega in obdelanega, sem se lotil še vprašanja lokacije Valvasorjeve hiše, sicer brez vsakršnega upanja na uspeh, a me je gradivo privedlo do presenetljivih ugotovitev. Na kolokviju 15. decembra 2006 sem že lahko z gotovostjo zatrdil, da spominska plošča ni vzidana na pročelje prave hiše in da je polihistorjev najverjetnejši zadnji dom južni del t. i. Mencingerjeve hiše.

⁴⁸ Zbirko zapuščinskih inventarjev je osrednji slovenski arhiv prevzel od okrožnega sodišča v Ljubljani leta 1937 (Kološa (gl. ur.): *Vodnik po fondih II*, str. 119), arhivski popis pa je iz časa po 2. svetovni vojni. Leta 1948 je sodišče izročilo arhivu tudi zbirko testamentov z že izdelanimi popisi (gl. prav tam).

⁴⁹ Objava zapuščinskih inventarjev Janeza Vajkarda Valvasorja: Radics: *Johann Weikhard*, str. 310–333; delna objava inventarja njegove matere Anc Marije (1657): prav tam, str. 41–48.

⁵⁰ Objava testamenta polihistorjeve matere Anc Marije (1657): Radics: *Johann Weikhard*, str. 49–53.

⁵¹ V.: *Das Sterbehaus Valvasors*, str. 1387–1388. – Poleg inicialke V. kaže na Vrhovca tudi Lapajnetova navedba iz istega leta, da je Vrhovec pregledoval ostanke krškega mestnega arhiva (Lapajnc: *Krška in Kršani*, str. 44).

Napačna Valvasorjeva hiša v Krškem s spominsko ploščo iz leta 1894 – nekdanja Hohenwartova hiša, združena iz dveh nekoč samostojnih hiš (foto: B. Golec, september 2011).

(s hišno številko Valvasorjevo nabrežje 4), ki so jo še nedavno imenovali Valvasorjeva hiša, je 7. oktobra 1894 dobila na severnem pročelju spominsko ploščo z napisom: »V tej hiši je umrl Janez Bajkort Valvasor 19. septembra 1693«. Čeprav je bilo glasove o upravičenosti postavitve plošče na tej stavbi gotovo slišati že takrat, so bili neizraziti in brez pravega odmeva, hiša pa je nato za več kot stoletje obveljala za Valvasorjev zadnji dom.

Način, kako je takratna mestna hiralnica dobila Valvasorjevo spominsko ploščo, je v nikoli dokončanih *Meniških spominih* – pisati jih je začel za svojo sedemdesetletnico (1908)⁵² – z nemalo ironije razkril pisatelj Janez Mencinger (1838–1912): »Tretja in za bodočnost najvažnejša krška znamenitost je pa marmorna plošča, ki na hiši z zlatimi črkami oznanjuje: "V tej hiši je umrl Janez Bajkort Valvasor 19. septembra 1693." Ni še dokazano, da je naš slavni povestničar umrl v Krškem. Če je pa res tukaj umrl, bi se vsaj sedem izmed starejših hiš potegovalo za to čast, katero je pred nekaj leti ta spominska plošča tako iznenada in brez natečaja poklonila mestni hiralnici, ki za Valvasorja ni še bila hiralnica. Če stvar premotrimo z edino pravega, to je praktičnega stališča, se nam vidi tista plošča prav umestna.

Sedem grških mest si je prisvajalo rojstni dom divnega Homerja. Da je takrat prebrisana glava na katerikoli hiši tistih sedmih mest vzidati dala marmor z zlatim napisom: "V tej hiši se je rodil Homer dne 1. aprila leta 800 pred Kristusovim rojstvom", koliko bi to bilo koristilo vsemu omikanemu svetu! Ne bi bilo prepira med sedmimi mesti. Še zdaj bi marsikateri učenjak romal k Homerjevi zibki, kakor roma k Vergilovi rakvi v Neapelj-Partenope, in noben učenjak bi se ne bil predrznil sprožiti predrzne domneve, da Homer kakor pesnik celotne Iliade in celotne Odiseje niti živel ni. Mi Krčani smo prekosili stare Grke; kajti v marmor je vdolbeno, v kateri hiši je umrl Valvasor. Kdor bi čez leta na drugi hiši izklesati dal, da je Valvasor v njej umrl, se izpostavi najhujšemu preklestvu, kar je po vsej pravici: obče zasmehovanje.«⁵³

Mencinger, ki je tri desetletja vse do smrti preživel v Krškem, ni najverjetneje niti slutil, da domuje v prostorih, ki so nekoč pripadali kranjskemu polihistorju, ali pač. Leta 1887 je namreč postal lastnik dveh sosednjih hiš, nekdanje Valvasorjeve (tedaj h. št. 37), in njene severne sosede (h. št. 38), pozneje združenih v eno in po njem imenovanih Mencingerjeva hiša (danes Cesta krških žrtev 2).⁵⁴

⁵² O nastajanju *Meniških spominov* Logar: Opombe, str. 353.

⁵³ Mencinger: *Meniški spomini*, str. 206–207.

⁵⁴ Okrajno sodišče v Krškem, *Zemljiška knjiga*, k. o. Krško, gl. knj. 1–59, vl. št. 48 in 49.

Njegovi *Meniški spomini*, objavljeni šele leta 1963, pol stoletja po smrti, so ostali nema priča o tem, da je Mencinger verjetno povzdil glas, a brez najmanjšega uspeha, ko so Krčani leta 1894 na vrat na nos ovekovečili tedanjo mestno hiralnico kot Valvasorjevo hišo.

Bolj kot o tem, ali je hiša prava, so tedaj dvomili, ali je Valvasor v Krškem res tudi umrl, ni pa bilo dvomov, da je februarja 1693 tam kupil Vodnikovo hišo, saj je o nakupu pričala ohranjena listina. Tako je neznan novicear v *Dolenjskih novicah* z zadržkom poročal: »Odkrila se je spominska plošča slavnemu zgodovinarju Janežu Vajkhardu Valvasorju, kateri je svoje poslednje leto v Krškem preživel, in najbrže tudi tam pred 201 letom umrl.«⁵⁵ Tudi Peter pl. Radics je v letu odkritja spominskega znamenja v *Ljubljanskem zvonu* pisal o hiši kot o nedvoumnem dejstvu, o kraju in danumu smrti pa zadržano: »Meseca februarja 1693. je kakor znano, baron Valvasor od krškega meščana Jakoba Vodnika kupil hišo šte. 85. z vrtom vred v Krškem, kjer je baje dne 19. septembra istega leta sklenil prezasluzno svoje življenje in kjer so mu letos odkrili spominsko ploščo. Recimo, da je Valvasor res umrl v Krškem – pismenih zapiskov nimamo, pač pa govori za to tradicija ...«⁵⁶

Odločitvi o postavitvi plošče na severno pročelje hiralnice (tedanja hišna št. 85) so botrovale napačne informacije, ki jim je dal specifično težo prav Peter pl. Radics (1836–1912), takrat največja avtoriteta in referenca za Valvasorjevo življenje in delo ter avtor prve monografije o kranjskem polihistorju (1866). Mladi Radics, nesojeni poklicni zgodovinar,⁵⁷ se je v omenjenem delu oprl na nepreverjene trditve ljubiteljskega zgodovinarja Antona Jellouschka (ok. 1809–1877),⁵⁸ najditelja listine o kupoprodaji Valvasorjeve hiše iz leta 1693. Jellouschek je ob objavi listine v *Vodnikovem spomeniku* (1859) decidirano navedel, da se kupoprodaja nanaša na »sedanjo hišo št. 85« (*nun Haus-Nr. 85 in Gurkfeld*), in o prodajalcu Jakobu Vodniku, prav tako brez vsakršne podlage, zapisal, da je bil »brez dvoma eden od prednikov znamenitega kranjskega pesnika in jezikoslovca Valentina Vodnika«.⁵⁹ Jellouschek

se je pri sorodstveni zvezi med krškim meščanom Vodnikom in štiri generacije mlajšim pesnikom (1758–1819), rojenim v Zgornji Šiški nad Ljubljano, skliceval na kratko avtobiografijo Valentina Vodnika,⁶⁰ a ni v tej v resnici nobenega sledu o dolenjskem izvoru pesnikovih prednikov (!),⁶¹ za

⁵⁵ »Der Verkäufer Jacob Vodnik (oder Vodnikh) war ohne Zweifel einer aus den Vorfahren des berühmten kranischen Dichters und Sprachforschers Valentin Vodnik, denn aus einer Biographie dieses Letztern ist zu ersehen, dass dessen Vorfahren, nachdem dieselben ihren Besitzstand in Unterkrain verkauft hatten, von dort anher gekommen waren, worauf dessen Grossvater Jacob Vodnik, geboren zu St. Jacob bei der Save, das gegenwärtige Stammhaus in der Schischka, welches in der Folge nach ihm "per Ziberti" benannt wurde, im Jahre 1730 kaufte, und daselbst im Jahre 1774, 85 Jahre alt, starb.« (Jellouschek: Valvasor und Vodnik, str. 40).

⁶¹ V resnici je Valentin Vodnik v svoji kratki avtobiografiji, napisani 1. junija 1796 na Gorjušah, povedal o svojem rodu zgolj tole: »Dede: Jurij Vodnik je rojen v Šentjakobi uni kraj Save, se je poročil na Trato pod Goro nad Dravljani k hiši Zibert. Pater kupi hišo v Šiški na Jami, imé s seboj perne v leti 1730, umre 1774, star osemdeset inu pet let.« V nadaljevanju je še omenil, da je bilo dedovemu očetu ime Miha. Vodnik: Rokopisna avtobiografija, str. 253. – Nič od povedanega torej ne potrjuje Jellouschku. Pesnikovi predniki po očetovi strani niso imeli nobene zveze z Dolenjsko, ampak so bili po *Slovenskem biografiskem leksikonu* kmetje z Ljubljanskega polja. Ob pomanjkanju genealoških podatkov jih SBL, drugače kot Valentin Vodnik, samo pogojno postavlja v Šentjakob – »morda okoli Šentjakoba« –, za deda Jurija pa vendarle brez pridržkov navaja rojstno letnico 1689 (Kos – Toporišič: Vodnik Valentin, str. 509). Ta temelji sicer zgolj na Valentinovem podatku, da je leta 1774 umrl Jurij Vodnik dočkal 85 let. Juriju prisoja podobno visoko starost – 85 let in 7 mesecev – tudi meliška matica župnije Šentvid (NŠAL, ZA Ljubljana-Šentvid, Matične knjige, M 1772–1812, pag. 14, l. 12. 1774), a je bil dejansko celo desetletje mlajši. O tem priča terezijansko ljudsko štetje iz leta 1754, ki mu kot gospodarju na Spodnji Jami daje le 50 let (namesto 65, če bi se res rodil leta 1689), kar pomeni, da bi se moral roditi šele leta 1704, njegova 52-letna žena Uršula pa leta 1702 (NŠAL, KAL, fasc. 119/10. Ljudsko štetje 1754. Šentvid nad Ljubljano). Podatka sta precej verjetnejša že glede na to, da ju je popisovalec dobil neposredno od živih oseb, medtem ko so podatek o pokojnikovi starosti 85 let dali njegovi domači. Valentinovim navedbam, da se je ded leta 1725 priženil na Trato pri Šentvidu in se leta 1730 od tam preselil na (Spodnjo) Jamo, potrjujejo tako predhodne ugotovitve (prim. Kos – Toporišič: Vodnik Valentin, str. 509) kot najnovejša dognanja. Jurij Vodnik iz Šentjakoba v župniji Mengeš se je 11. februarja 1725 v Šentvidu oženil z Uršulo Skalar (NŠAL, ZA Ljubljana-Šentvid, Matične knjige, P 1710–1768, s. p.). Njuna prva dva otroka, krščena 10. januarja 1726 in 28. februarja 1728, sta se rodila še na Trati, tretji, krščen 17. oktobra 1730, pa že na Jami (prav tam, R 1710–1728, s. p.; R 1728–1741, s. p.). Tako Jurij kot Uršula sta bila sicer nekaj let starejša od navedb ljudskega štetja 1754 in prav tako tudi njuni otroci, ki so tedaj še živeli z njima: pesnikovemu očetu Jožetu, krščenu 28. februarja 1728, daje ljudsko štetje 22 let namesto 26. njegovi sestri Uršuli, krščeni 17. oktobra 1730, 20 let namesto 24, drugi sestri Mariji, krščeni 14. maja 1737, pa

⁵⁵ [Anonimus]: Slavnost v Krškem, str. 158. – A. Čemelič Krošelj domneva, da je bil poročevalec krški učitelj in domoznanec Ivan Lapajne (Čemelič Krošelj: Sledi Janeza Vajkarda, str. 47).

⁵⁶ Radics: Graščine in hiše, str. 569–570. – Čeprav je bila spominska plošča slovesno odkrita šele 7. oktobra 1894, govori Radics o slovesnosti v pretekliku že v 9. številki *Ljubljanskega zvana*, ki je izšla 1. septembra.

⁵⁷ O Radicsovi doredanji poklicni poti: Kranjec: Radics Peter, str. 4; Žigon: *Zgodovinski spomin*, str. 51–81.

⁵⁸ O njem Glaser: Jellouschek Anton, str. 396.

⁵⁹ Jellouschek: Valvasor und Vodnik, str. 40.

hišo št. 85 kot Valvasorjevo pa ni ponudil sploh nobenega dokaza.⁶² Povezovanje šišenskih in krških Vodnikov priča sicer o Jellouschkovi brezmejni želji po »ustvarjanju zgodovine«, vendar ni šlo nujno za zavestno prikrivanje dejstev. Zato tudi trditve, katera hiša v Krškem naj bi bila v Valvasorjevi lasti, ni mogoče vnaprej zavrniti kot izmišljene in avtorstvo pripisati izključno Jellouschku. Zadnje ugotovitve (2007–2011) so namreč pokazale, da je hiša na poseben način vendarle povezana z Valvasorjem, ne sicer z njim osebno, temveč z njegovim sorodstvom in celo potomstvom. Deserletje prej, preden je Jellouschek hišo prvič javno predstavil kot polihistorjevo – to se je zgodilo na mesečnem srečanju članov Historičnega društva za Kranjsko 3. septembra 1857 v Ljubljani⁶³ – je bila stavba kratek čas (1846–1847) last šestih Valvasorjevih prapravnikov baronov Dienerspergov.⁶⁴ Podedovali so jo po materinem bratrancu Antonu pl. Hohenwartu (1768–1846), ki je bil njen lastnik dvajset let (1826–1846), sicer pa tudi sam iz Valvasorjevega rodu – prapravnuk polihistorjevega polbrata Karla barona Valvasorja. Kri-

vec za nastanek zgodbe o hiši kot nekdanji Valvasorjevi bi bil lahko prav pl. Hohenwart, ljubiteljski muzealec, ki je imel na svojem domu neke vrste zasebni muzej in je tu tudi umrl. Hohenwart, krški mitninski nadzornik, je dobro poznal Valvasorjevo delo in vedel za svoje sorodstvo z njim. Morda je na podlagi videza in lege hiše ter zlasti zaradi letnice 1609 na vhodnem portalu in vogalnem pomolu sklepal, da je kupil nekdanjo hišo svojega znamenitega praprastica Janeza Vajkarda. Ni izključeno, da je krška okolica Hohenwarta nekoliko napačno razumela, kot tudi ne, da so Krčani povezali hišo z Valvasorjem šele po Hohenwartovi smrti, ko so bili njeni prehodni lastniki baroni Dienerspergi, polihistorjevi neposredni potomci s Štajerskega, ki so Valvasorja prav tako poznali kot svojega prednika. Prepričanje o hiši št. 85 kot nekdanjem domu kranjskega polihistorja je tako zelo verjetno nastalo, še preden ga je kot zanesljivo dejstvo izrazil Anton Jellouschek. Ta bi za »izročilo« o »Valvasorjevi hiši« lahko izvedel od koga v Krškem, toda v resnici ni šlo za dejansko izročilo, ki bi segalo v polihistorjev čas, temveč za plod sklepanj in ugibanj Jellouschkovih sodobnikov.⁶⁵ V tem kontekstu ne gre prezreti popotnih spominov Henrika Coste (1848), v katerih avtor pri opisu Krškega omenja tako Hohenwarta, ki ga je leta 1838 očitno sam srečal, kot Valvasorja, a ju na noben način ne povezuje.⁶⁶ Ko bi bila zavest o Hohenwartovi hiši kot nekdanji Valvasorjevi tedaj res živa, Coste to dejstvo prej ko ne ne bi ušlo, kot ni prezrl usode Hohenwartove zapuščine. Ne nazadnje je Costa najzgodnejši znani vir za nepoprjeni datum Valvasorjeve smrti 19. september 1693, ki je vklesan tudi na spominski plošči v Krškem.⁶⁷ Pri tem je zanimivo, da je Radics datum najprej sprejel kot dejstvo (1877) in pozneje zapisal, da gre samo za domnevo (1910),⁶⁸ vse do zadnjega pa ni problematiziral lo-

14 let namesto 17. Njihov oče Jurij, pesnikov ded. je nedvomno identičen z Jurijem Vodnikom iz Šentjakoba, krščeni 17. aprila 1700. Ta je bil namreč v četrstoletnem razponu med letoma 1682 in 1707 v vsaj mengeški župniji sploh edini krščence s tem priimkom in edini Vodnik, ki se je rodil v Šentjakobu (NŠAL, ŽA Mengeš, Matične knjige, R 1682–1695, R 1695–1707). Za zdaj še ni jasno, zakaj je Valentin Vodnik zapisal, da je bilo Jurijevemu očetu ime Miha, v krstni matični knjigi pa je Jurij vpisan kot sin Janeza Vodnika. Zdi se, da so očeta Janeza poznali tudi pod imenom Miha, saj so v krstni matici prvotno vpisali očetovo ime kot Mihael in ga nato popravili v Janez. Ko se je taisti Janez Vodnik 9. februarja 1698 priženil v Šentjakob k Heleni, hčerki Andreja Aleša, je naveden kot sin pokojnega Blaža Vodnika iz sosednje župnije Dol. Zaradi izglubljene šentvidske krstne matice za obdobje 1676–1699 ne vemo, kdaj natanko, vsekakor pred letom 1700, se je rodila Jurijeva žena Uršula Skalar, po ljudskem štetju (1754) od njega dve leti starejša; očitno je bila hči Andreja in Marije Skalar, katerih otroci so se v začetku 18. stoletja rojevali na Trati kot edini tamkajšnji Skalarji (NŠAL, ŽA Ljubljana-Šentvid, Matične knjige, R 1700–1704, s. p., 22. 4. 1701, 27. 10. 1703).

⁶² Nobenega namiga na vir informacij o hiši ni najti niti v Jellouschkovi rokopisni zapuščini v Arhivu Republike Slovenije, ki se sicer nanaša le na svetovno zgodovino (ARS, AS 893, knj. 1).

⁶³ Jellouschek je kot muzejski kustos predstavil dotlej povsem neznano listino o nakupu in prodaji Valvasorjeve hiše iz leta 1693, izrecno zatrdil, da gre za hišo št. 85, in tudi prodajalca Jakoba Vodnika že tedaj razglasil za prednika pesnika Valentina Vodnika ([Anonimus]: XVI. Monats-Versammlung, str. 115).

⁶⁴ Golc: Neprava Valvasorjeva hiša, str. 82. Prim. isti: Neznano in presenetljivo, str. 337; isti: Valvasorjevi v Krškem, str. 20.

⁶⁵ Golc: Neprava Valvasorjeva hiša, str. 88.

⁶⁶ Costa: *Reiseerinnerungen*, str. 102, 103. — O Valvasorju je Costa zapisal (str. 102): »Mit noch größerer Wehmuth erfüllte mich der Gedanke, daß hier im Städtchen Gurkfeld der große Chronist Valvasor, der für die »Führer des Landes Krain.« wie er sein großes, historisch-statistisch-topographisches Werk benannte, sein ganzes Vermögen opferte, am 19. September 1693 in Armuth starb.«

⁶⁷ B. Reisp ni poznal navedb tega datuma v literaturi, nastali pred letom 1877 (Reisp: *Kranjski polihistor*, str. 334). Jellouschek je v svojem poročilu Historičnemu društvu leta 1857 navedel, da je Valvasor umrl septembra ([Anonimus]: XVI. Monats-Versammlung, str. 115). Isti mesec ima brez navedbe vira Radics v svoji prvi monografiji o Valvasorju iz leta 1866 (Radics: *Valvasor*, str. 41).

⁶⁸ Radics: *Johann Weikhard* (1877), str. 7; isti: *Johann Weikhard* (1910), str. 247. Prim. Reisp: *Kranjski polihistor*, str. 334.

kacije Valvasorjeve hiše, ampak se je glede te povsem zanašal na Jellouschka.⁶⁹

Trditve Antona Jellouschka o hiši št. 85 kot polihistorjevem zadnjem domu so se pred odkritjem spominske plošče že dodobra utrdile v zgodovinski in domoznanski literaturi. Potem ko je Radics v svoji prvi monografiji o polihistorju (1866) skoraj dobesedno povzel Jellouschkove trditve v *Vodnikovem spomeniku* (1859), vključno s to, da je bil Jakob Vodnik nedvomno prednik pesnika Valentina,⁷⁰ je enako storil tudi August Dimitz v svojem delu *Geschichte Krains* (1876), le da je citiral starejši članek o zborovanju Historičnega društva za Kranjsko (1857).⁷¹ Radics v Krajčevci izdaji *Slave vojvodine Kranjske* (1877) ni natančneje opredeljeval, kje je Valvasor preminil – šlo naj bi za »majhno hišico v Krškemu« (in einem kleinen Häuschen in Gurksfeld in Unterkrain) – ampak je navedel samo mesec nakupa hiše ter ponovil podatek o sorodstvu prodajalca Vodnika z razsvetljskim pesnikom.⁷² Prvi pisec zgodovine Krškega učitelj Ivan Lapajne se je pri historiatu hiše izrecno opiral na Radicsa (brez navedbe dela, a nedvomno na monografijo iz leta 1866), ko je v *Dolenjskih novicah* leta 1889 najbrž kot prvi navedel, da gre za hišo, v kateri je mestna hiralnica, ki ima nad vhodnimi vrati letnico 1609. Historiata stavbe in lastnikov se Lapajne ni loteval na podlagi virov, saj je navedel le zadnja dva lastnika, notarja in deželnega poslanca Irkiča ter mestnega dobrotnika Martina Iločevarja, ki je hišo zapustil mestni občini za hiralnico.⁷³ Ko je v letu postavitve spominske plošče (1894) izšla Lapajnetova monografija o Krškem, so v njej dobili trdno mesto datum Valvasorjeve smrti 19. september 1693, podatek o polihistorjevem nakupu hiše, ime prodajalca Vodnika, navedba, da gre za »sedanjno hiralnico št. 85«, prepis napisa na portalu ter sodobna upodobitev hiše s severne strani, tedaj še brez spominske plošče.⁷⁴

Zanimivo, a ne tudi presenetljivo je spoznanje, da se raziskave o zadnjem Valvasorjevem domu ni nikoli lotil Peter pl. Radics, čeprav je prav v devedesetih letih načeno štivilna vprašanja, med drugim o polihistorjevi rojstni hiši v Ljubljani.⁷⁵

Prvi razlog je gotovo ta, da so mu bili viri preveč od rok, čeravno se je sicer podajal iskat podatke o Valvasorjih v bližnje in oddaljene arhive, celo v London.⁷⁶ Drugi, pomembnejši razlog pa dejstvo, da je tik pred odkritjem plošče v Krškem izšel 18. julija 1894 v časniku *Laibacher Zeitung* podlistek neznanega avtorja o neuspešni raziskavi historiata hiše št. 85.⁷⁷ Prispevek s podpisom V. – skoraj gotovo se za njim skriva Ivan Vrhovec (1853–1902), profesor zgodovine na novomeški gimnaziji – je bil posvečen prav odkritju spominske plošče, pri preučevalcih Valvasorjevega življenja pa je po krivici ostal prezrt, pač zaradi objave v časniku, ki jo je mogoče zelo hitro spregledati.⁷⁸ V uvodu je avtor kot referenci citiral Radicsa (1877) in Dimitza (1876), oprtega na Jellouschkove podatke iz leta 1857, podal gradbeni opis stavbe in izsledke svoje raziskave o lastnikih, kolikor daleč nazaj mu je uspelo prodreti. Pisec, ki se je raziskave lotil zelo resno, je tudi prvi podvomil, da bi šlo lahko pri Jakobu Vodniku za prednika pesnika Valentina. Ugotavljal je, da iz razpoložljivih spisov ni mogoče ugotoviti, kdo je bil lasnik hiše po Valvasorjevi smrti in kdo vse v 18. stoletju. Po zemljiški knjigi na okrajnem sodišču v Krškem mu je uspelo slediti lastnikom le do leta 1803, saj starejše knjige za mesto že tedaj niso bile ohranjene. O zadnjih posestnikih hiše je navedel še nekaj zanimivih biografskih podarkov, ni pa poznal domoznansko-muzealske dejavnosti Antona pl. Hohenwarta (napačno ga imenuje grof) in seveda ni mogel vedeti, da so bili Hohenwartovi dediči baroni Dienerspergi Valvasorjevi neposredni potomci. V tem sicer kratkem prispevku so dragoceni podatki o stavbni zgodovini, še posebej navedba, da je »hiša združena iz dveh, česar od zunaj ni opaziti.«⁷⁹ Čeravno pisec tega ne navaja, je podatek nedvomno našel v zemljiški knjigi, ki pravi: »I laus, so am 2ten zusammengebaut.«⁸⁰ saj pravi, da je bilo stanje takšno že leta 1826, ko je

kov o Valvasorjevi hiši v Krškem ni ne med njegovim ohranjenim gradivom v Arhivu Republike Slovenije (ARS, AS 984, šk. 1–14) ne v zapiščini v Narodnem muzeju Slovenije (gl. popis: Žigon: *Zgodovinski spomin*, str. 381–438).

⁷⁶ O Radicevem študijskem potovanju v London leta 1893: Radics: *Eine Reise nach London*.

⁷⁷ V.: *Das Sterbehaus Valvasors*, str. 1387–1388.

⁷⁸ Valvasorjeva biografija P. Radics (1910) in B. Reisp (1983) prispevka pri obravnavi Valvasorjevega krškega obdobja ne navajata; Reisp ga tudi nima v bibliografiji o polihistorju. Prim. Radics: *Johann Weikhard*, str. 246; Reisp: *Kranjski polihistor*, str. 271, 334, 340–341.

⁷⁹ V.: *Das Sterbehaus Valvasors*, str. 1387–1388.

⁸⁰ ZAC, ZAC/1031, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurksfeld, pag. 511 (Urb. No. 78 in 79).

⁶⁹ Radics: *Johann Weikhard*, str. 246.

⁷⁰ Radics: *Valvasor*, str. 40–41.

⁷¹ Dimitz: *Geschichte Krains*, str. 43–44.

⁷² Radics: *Johann Weikhard* (1877), str. 7.

⁷³ Lapajne: *Valvasor*, str. 149.

⁷⁴ Lapajne: *Krško in Krain*, str. 120–121, 124. – Lapajne je pet let prej v *Dolenjskih novicah* tudi javno dal pobudo za spominsko ploščo na tej stavbi (Lapajne: *Valvasor*, str. 149).

⁷⁵ Gl. pregled kratkih Radicevih objav v: Reisp: *Kranjski polihistor*, str. 340–342. Prim. celotno Radicevo bibliografijo v: Žigon: *Zgodovinski spomin*, str. 301–350. – Zapis-

kupil hišo (grof) Hohenwart. Kot bomo videli v nadaljevanju, je imel avtor zelo prav tudi glede starosti obeh delov združene hiše. »Boljša in verjetno starejša« naj bi bila spodnja hiša, obrnjena proti Savi, neenake oblike oken, zlasti v kletih in sobah, pa bi lahko kazale na več prezidav. Zanimiva sta še sklepanje o funkciji pomola na hišnem vogalu ter opis popravila hiše ob vzdavi spominske plošče.⁸¹ Letnica 1609 na pomolu spodnje hiše je enaka letnici na vhodnem kamnitem portalu iste hiše, ob kateri je vklesan napis, ki razkriva, da je hišo omenjenega leta postavil mestni sodnik in trgovec Luka Kunec. Pisec prispevka v časniku *Laibacher Zeitung* (1894) je tako upravičeno trdil, da je pomol nastal sočasno s hišo – ta je bila torej nadstropna že ob zgraditvi – in izrazil domnevo, da gre morda za najstarejšo hišo v Krškem poleg župnišča, ki bi utegnil biti še lovski dvorec Celjskih grofov. Ob prenovi hiše konec 20. in v začetku 21. stoletja so poznogotski elementi v pritličju pokazali, da je renesančna hiša nastala na starejši osnovi.⁸²

Ni dvoma, da so Krčani leta 1894 v grobem poznali stavbno zgodovino hiše št. 85, združene iz dveh zgradb časovno različnega nastanka. A ker je bila Valvasorjeva lahko samo ena od njiju, so spominsko ploščo nemara prav zato vzdali na stiku obeh, ali pa je bila ta stran hiše, obrnjena proti trgu, za znamenje preprosto primernejša. Odločitev za

ploščo na tem delu hiše bi bila smiselna tudi zato, da bi zadostili vsebini listine iz leta 1693, po kateri je Valvasor kupil hišo z vrtom, ki stoji med dvema drugima hišama z vrtovoma (!). V takem primeru bi bila Valvasorjeva lahko samo zgornja, nekoč samostojna hiša, obrnjena proti trgu in cerkvi, ne pa tudi reprezentativnejša spodnja, nekdanja Kunčeva. A bržkone si s takimi podrobnostmi niso kaj dosti belili glave, če so odgovorni sploh poznali Jellouschkovo objavo listine o kupoprodaji (1859).

Radicsu, ki je tudi v svoji drugi, obsežnejši monografiji o Valvasorju (1910), samo povzel navedbe Antona Jellouschka, v kateri hiši naj bi Valvasor umrl, in je stanje zacementiral še z objavo fotografije hiše,⁸³ lahko zamerimo, da ni izrazil niti kančka dvoma o tem, ali je imel Jellouschek glede lokacije prav, saj ta vendar ni navedel nobenega vira ali argumenta. Tem prej je Radicsu mogoče očitati nedoslednost, ker je na drugi strani upravičeno dvomil o datumu polihistorjeve smrti 19. september 1693, ki ga ni bilo mogoče potrditi z mrliško matično knjigo.⁸⁴

Kolikor je znano, se z »nerešljivim« vprašanjem lokacije Valvasorjeve hiše v Krškem, vse od leta 1894 do pred kratkim ni ukvarjal nihče. Na Mencingerjevo pozno objavljeno problematiziranje spominske plošče je opozoril šele Emilijan Cevc (1977) in ga sklenil z nemočno ugotovitvijo: »Menda se res ne da dokazati, da je prav ta hiša na Valvasorjevem nabrežju, zaznamovana s številko 1, bila nekoč Valvasorjeva.«⁸⁵ Tudi Branko Reisp se je v prvi znanstveni monografiji o Valvasorjevem življenju in delu (1983) pri vprašanju, katero hišo je Valvasor lera 1693 kupil od Jakoba Vodnika, odločil za »tradicijo«, ki pa je vodila samo do Jellouschka: »Po tradiciji je to stara patricijska hiša v starem mestnem jedru, ki jo je postavil, kakor izpričuje napis nad portalom, leta 1609 nekdanji mestni sodnik in trgovec Luka Kunec.«⁸⁶

Zakaj t. i. Valvasorjeva hiša ne more biti prava Valvasorjeva hiša?

Ko sem pred časom opozoril, da »Valvasorjeva hiša« z dvema traktoma oziroma pročeljema – proti Savi in župnijski cerkvi – glede na lego ne more biti

⁸¹ V: Das Sterbehaus Valvasors, str. 388 (v prevodu): »Ta stara hiša, še dobro ohranjena, je enonadstropna zidana stavba z opečno streho. Pravzaprav je sestavljena iz dveh hiš, česar od zunaj ni opaziti, in je bila takšna že leta 1826, ko jo je kupil grof Hohenwart. Spodnji del, obrnjen proti Savi, je boljša in verjetno starejša hiša s pomolom na vogalu. Hiša bi bila lahko večkrat prezidana, kajti na oknih, zlasti v kletih in sobah, zaznamo neenake oblike. Pod pomolom bi nekoč utegnili biti vrata in morda majhen prodajni obok, verjetno v času graditelja hiše Luke Kunca, ki je bil vendar trgovec; hiša je bila po svoji legi primerna za poslovni lokal, ker je cesta prej rekla pod hišo tik ob Savi. Ob vzdavi spominske plošče so hišo popravili, vendar niso spremenili stavbnega sloga. Na glavno pročelje so ob tej priložnosti vzdali marmorno ploščo z napisom »Hindenburg (Stehenhaus) – Davido Martina Hohenwart«, na podolžno pročelje, obrnjeno proti cerkvi in cesti, pa na mestu, kjer se oba dela (obe hiši) stikata, spominsko ploščo Valvasorju, prav tako iz repentaborskega marmorja, ki ima tak napis: »I. tej hiši je umrl Janez Bajkurt Valvasor 19. septembra 1693.« – Valvasorjeve vedute (gl. op. 40) jasno pričajo, da se pisec moti o poteku ceste pod hišo tik ob Savi. Obrečna vlečna pot je v resnici nastala šele v 18. stoletju.

⁸² Prim. Želcnik – Kramberger: *Konservatorske smernice*, s. p.; Želcnik – Kramberger – Oman: *Konservatorski program*, str. 5–6; Černelič Krošelj – Rep Bunčič: *Celovška obnovljen*, s. p. – Dodatne informacije konservatorke Alenke Želcnik, 22. 2. 2012.

⁸³ Radics: *Johann Weikhard*, str. 246, s. p. (fotografija »Valvasors Haus in Gurkfeld – sein Sterbehause«).

⁸⁴ Prav tam, str. 247. – Potem ko je Radics še leta 1894 zapisal, da o Valvasorjevi smrti v Krškem ni pisnega dokaza (Radics: *Graščine in hiše*, str. 570), je stalšče pozneje spremenil na podlagi zapisa v Dolničarjevi biobibliografiji kranjskih piscev (Radics: *Johann Weikhard*, str. 247).

⁸⁵ Cevc: *Kulturni spomeniki*, str. 170.

⁸⁶ Reisp: *Kranjski polihistor*, str. 274.

identična s hišo, kot jo opisuje listina o kupoprodaji iz leta 1693, sem lahko o njenih lasnikih postregel le s podatki od srede 18. stoletja dalje. In še to samo za spodnji, starejši in reprezentativnejši del hiše, ki ga je leta 1609 kot samostojno zgradbo postavil oziroma na starejši osnovi prezidal omenjeni meščan Luka Kunec. Dognal sem tudi, da je hiša nastala iz dveh samostojnih hiš, nisem pa se spuščal v raziskovanje, kdaj natanko in kako se je to zgodilo.⁸⁷ Za naše vprašanje sta mi torej ostali dve nalogi: raziskati zgodovino obeh stavb in ugotoviti, kdo je hiši posedoval v Valvasorjevem času. Glede na nadvse skromne razpoložljive vire se je zlasti druga naloga zdela komaj izvedljiva. A preden lahko s stoddstotno gotovostjo zatrdimo, da Valvasor ni imel ničesar skupnega s t. i. Valvasorjevo hišo na Valvasorjevem nabrežju 4, je bilo treba tudi zanjo, enako kot za vse večje zidane hiše v mestu, dokazati nezdružljivost znanih dejstev o tej hiši oziroma nekoč dveh hišah z znanimi dejstvi o Valvasorjevem zadnjem domu. Ni bilo sicer mogoče ugotoviti lastnika ali več lastnikov med letoma 1693 in 1706, ko je nekdanjo Vodnikovo hišo najprej posedoval Valvasor in za njim njegova vdova, zato pa imamo podatke, ki zavračajo vsakršno možnost, da bi bila katera od teh dveh hiš Vodnik-Valvasorjeva. Spodnjo, Kunčevo hišo iz leta 1609 s pročeljem proti Savi, je namreč neznan lastnik prodal leta 1701, torej pet let prej, preden je Ana Maksimila Valvasor, vnovič poročena Buset, prodala svojo hišo Janezu Krstniku Kamnikarju. Na mestu druge, zgornje hiše, postavljene najpozneje v zadnji četrtini 18. stoletja, pa je sredi stoletja stala zgolj stara lesena hišica in tudi v Valvasorjevem času tu nesporno ni bilo ničesar večjega in trdnjšega, morda sploh prazen prostor oziroma pustota. Možnost, da bi Vodnik-Valvasor-Kamnikarjeva hiša stala tukaj, je torej ovržena iz dveh razlogov: ne več samo zavoljo neustrezne lege, ampak tudi zaradi neustreznih lastnikov v času, ko je nekdanja Vodnikova hiša pripadala Valvasorjevi družini. V nadaljevanju si bomo natančno ogledali poti do obeh ugotovitev.

Prva pot raziskave je ugotavljanje ujemanja podatkov o legi treh sosednjih hiš, kot jo opredeljuje listina o kupoprodaji iz leta 1693, s stanjem na prostoru »Valvasorjeve hiše«, ki mu lahko sle-

dimo od terezijanskega katastra dalje. V pretres bomo vzeli celoten pravokotni ulični otok, v katerega severovzhodnem delu stoji iz dveh hiš združena »Valvasorjeva hiša«.

Zdi se več kot verjetno, da je omenjeni otok prikazan na vseh treh Valvasorjevih upodobitvah Krškega, katerih dokumentarna vrednost sicer nekoliko šepa. Prva upodobitev je zgolj skica v skicni knjigi (1678/79), druga bakrorez v Topografiji Kranjske (1679) in tretja bakrorez v Slavi vojvodine Kranjske (1689).⁸⁸ Ob Savi, levo od cerkve sv. Janeza Evangelista, so upodobljene tri stikajoče se hiše, obrnjene proti reki. Leva, nižja od drugih dveh, bi bila današnja Kaplanova, srednja, nadstropna, zdajšnja Jarnovičeva (stara šola), desna, največja in vogalna pa Kunčeva z začetka 17. stoletja (spodnji del napačne Valvasorjeve hiše). V ozadju te stoji obrnjena proti cerkvi priljučna hiša, ki se je morda dotika in je najjasneje vidna na bakrorezu iz leta 1679.

Kot je bilo že povedano, stavbni fond mesta od konca 17. stoletja do nastanka terezijanskega katastra ni doživeljal korenitih sprememb, ki bi sledove prejšnjega stanja zabrisale do takšne mere, da posameznih hiš, zlasti večjih, ne bi mogli identificirati. Večje spremembe so se zgodile v tritret stoletja dolgem časovnem razponu od terezijanskega do franciscejskega katastra (1825), vendar ne v tlorisni zasnovi, temveč v kvaliteti zgradb. Leta 1749 je bilo lesenih še dobre tri četrtine hiš in le vsaka peta zidana ali napol zidana,⁸⁹ pred letom 1825 pa je Krško postalo že pretežno zidano mesto, še posebej njegov zgornji del od kapucinskega samostana do vznožja grajskega hriba.⁹⁰

Začnimo pri franciscejskem katastru, saj prvi ponuja natančno tlorisno upodobitev mesta.⁹¹ Celoten ulični otok, v katerem je na severovzhodni strani umeščena napačna Valvasorjeva hiša, je na katastrski mapi prikazan kot zidan, zgrajen iz trdnih materialov. »Valvasorjeva hiša« v lasti Jožefa Belmana (stavbna parcela št. 51, hišna št. 82) je stavba v obliki črke L z majhnim dvoriščem, krajšim pročeljem, ki gleda proti Savi (današnje Valvasorjevo nabrežje), in z daljšim traktom, katerega pročelje je obrnjeno proti trgu s cerkvijo sv. Janeza

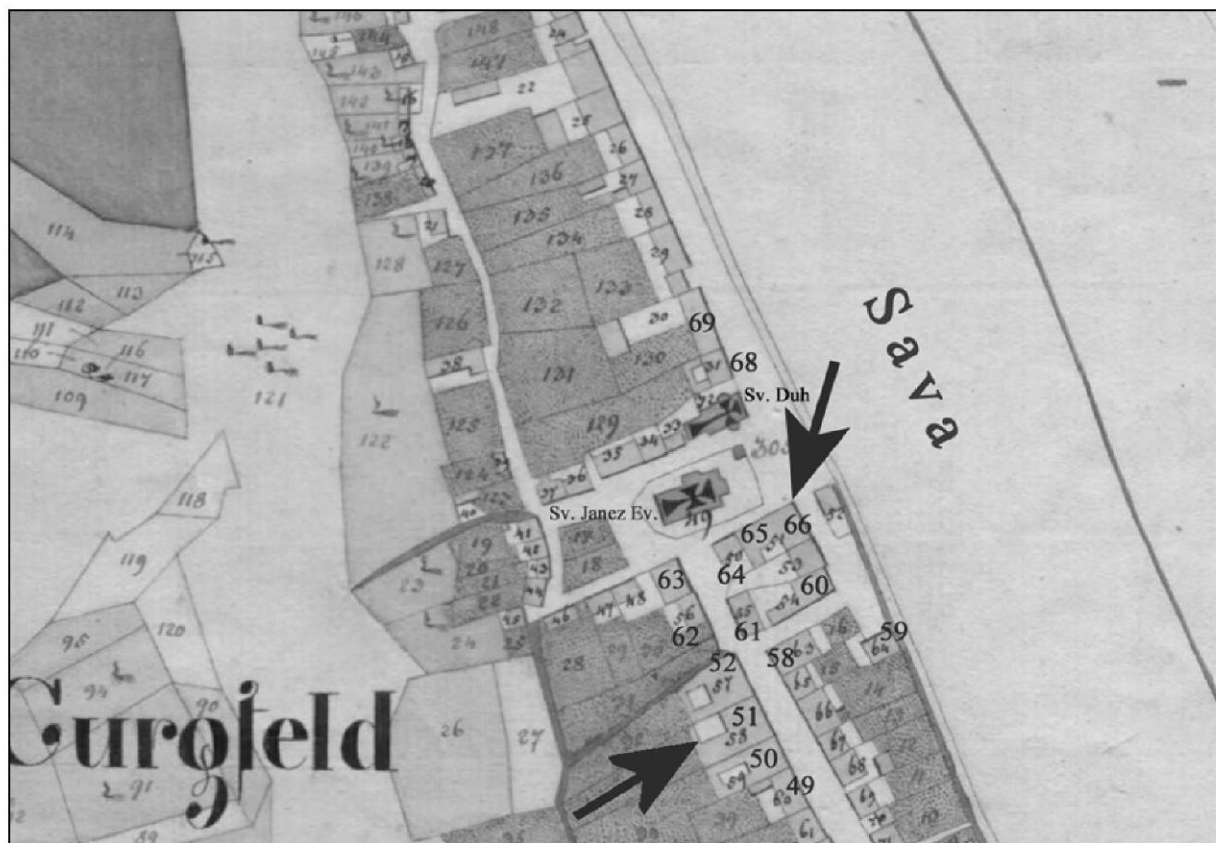
⁸⁷ V obeh objavah, v katerih kratko obravnavam napačno Valvasorjevo hišo, navajam, da je prišlo do združitve dveh hiš še pred sredo 18. stoletja, kar ne drži; tudi priimek lastnika sredi 18. stoletja ni Čokan, temveč Čokl (Golc: Neznano in presenetljivo, str. 336; isti: Valvasorjevi v Krškem, str. 22).

⁸⁸ Valvasor: *Topografija Kranjske 1678–1679*, št. 95; isti: *Topographia Ducatus*, št. 84; isti: *Die Ehre* XI, str. 235.

⁸⁹ Golc: *Zemljiški katastr*, str. 297–298.

⁹⁰ ARS, AS 176, N 84, k. o. Krško, mapni list V. – Že jožefinska vojaška merjenja okoli leta 1785 navajajo, da je v Krškem »veliko zidanih privatnih hiš« (Rajšp: *Slavenija na vojaskem*, str. 273).

⁹¹ Manj natančna je Žerovčeva karta toka Save iz leta 1807 (ARS, AS 1068, 2/186).

Izsek katastrske mape iz leta 1825 z dodanimi rektifikacijskimi številkami; zgornja puščica kaže napačno Valvasorjevo hišo v uličnem otoku, spodnja pa pravo hišo ob glavni krški ulici.

Evangelista (danes Hočevanje trg). Iz katastrske mape je mogoče samo slutiti, da je stanovanjska zgradba sestavljena iz dveh nekoč samostojnih hiš. K hiši spada še manjši lesen hlev z dvoriščem, ki stoji zunaj uličnega otoka, tik zraven vlečne poti ob Savi (stavbna parcela št. 52).⁹² »Valvasorjevo hišo« z vsake strani obdajata dve manjši. Na zgornji, zahodni strani je ob izteku glavne mestne ulice v trg hišica Jerneja Demla z majhnim dvoriščem (stavbna parcela št. 50, hišna št. 81). Na južni strani pa se hiša stika s srednje veliko šolsko zgradbo (*Schulhaus*), prav tako obrnjeno proti Savi (stavbna parcela št. 53, hišna št. 83). Na zadnji strani ima šola še večje dvorišče, ki vzporedno z Belmanovo in Demlovo hišo sega vse do glavne mestne ulice (danes »ulični« del Hočevanjevega trga pred prehodom v Cesto krških žrtev). V nekaj let starejši zemljiški knjigi krškega magistrata, nastavljeni okoli leta 1822, je to dvorišče označeno kot »Šolska ulica« (*Schulhausgasse* oziroma *Schullgasse*),⁹³ kajti očitno je

bilo namenjeno za javen dostop do dvoriščnega vhoda šolske stavbe. Po katastrski mapi zapirata južno stran uličnega otoka večji hiši v rokah istega lastnika Jožefa Kovačiča. Prva, brez dvorišča, je obrnjena na glavno mestno ulico (stavbna parcela št. 55, hišna št. 85), druga, z dvema pročeljema in dvoriščem (stavbna parcela št. 54, hišna št. 84), pa ima ožjo stranico obrnjeno proti Savi in daljšo proti prečni ulici, ki povezuje savsko nabrežje in glavno ulico. Pri vseh petih hišah uličnega otoka že na začetku vzbudi pozornost ugotovitev, da so brez vrtov. Kako torej uskladiti to dejstvo z navedbami v listini o kupoprodaji iz leta 1693, po kateri imajo vrt tako Valvasorjeva hiša kot njeni dve sosedji, pri tem pa ni dvoma, da ležijo vrtovi ob hišah.⁹⁴ Za franciscejski kataster je sicer veljalo pra-

sednjih hišah omenjeno le, da mejijo z eno stranjo na Šolsko ulico (ZAC, ZAC/1031, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 506, 512, 530).

⁹² Majhna stavba ob vlečni poti je prikazana že na Žerovčevi karti Save iz leta 1807 (ARS, AS 1068, 2/186).

⁹³ Ker je bilo zemljišče mestna last, ga v zemljiški knjigi krškega mestnega magistrata razumljivo ni, ampak je pri so-

⁹⁴ »...Vnßere eigenthumbliche Behaußung sambt Zugehörigen Garten Zwischen des Herrn Johan Andree Tunkelsteiners, Jezigen Stattrichters, dan Herrn Hans Petern Schwerschings Häusern, Vnd Garten alhie in der Statt gelegen ...« (ARS, AS 1063, št. 2742, feb. 1693, Krško).

Opis hiš v uličnem otoku po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja in z referenco na franciscejski kataster iz leta 1825 (v krepkem tisku sta hiši na mestu napačne Valvasorjeve hiše).⁹⁵

Lastnik leta 1749	Opis hiše leta 1749	Letni donos od hiše v goldinarjih in opis vrta leta 1752	Rektifik. številka leta 1756	Številka stavbne parcele leta 1825
Bernard Mikolič, čevljar	lesena hišica, brez vrta	5 goldinarjev, brez vrta	64	50
Jožef Dobovec, dninar	lesena stara hišica, vrt pod Goro s posevkom 1/32 mernika	3 goldinarje, brez vrta	65	51 (pročelje proti trgu)
Urban Čokl, gosposčinski upravitelj	zidana hiša, majhen vrt s posevkom 1/32 mernika	17 goldinarjev, zraven sadovnjak in zeljnik s posevkom 1/32 mernika	66	51 (pročelje proti Savi)
---	mestna hiša, v kateri sta šola in stanovanje za učitelja	6 goldinarjev, brez vrta	brez	53
Jožef Šener ml., mesar	zidana hiša, brez vrta	12 goldinarjev, brez vrta	60	54
Cecilija Jeriša, vdova	napol zidana hiša, zraven vrt s posevkom 1/8 mernika	8 goldinarjev, vrt v posevku 1/8 mernika	61	55

vilo, da zemljišč, manjših od 25 kvadratnih sežnjev (90 m²), niso šteli med zemljiške parcele, zato naj bi majhne vrtove ob hišah praviloma vračunali k stavbnim parcelam.⁹⁶ Toda pri napačni Valvasorjevi hiši, sestavljeni iz dveh hiš, in pri njeni zgornji sosedbi bi stisnjeni dvorišči komajda lahko dopuščali prostor za prav majhen vrt in le dvorišče šolske stavbe bi bilo nekoč lahko vrtna površina, sicer precej manjša od večine krških vrtov.

Kljub temu bomo dopustili možnost, da so bili vrtovi Valvasorjeve hiše in njenih dveh sosed iz listine s konca 17. stoletja pač zelo majhni in jih je, če bi dejanska Valvasorjeva hiša res stala tukaj, medtem zasedlo dolgo šolsko dvorišče, ki ga vidimo na franciscejski katastrski mapi. Toda niti po terezijanskem katastru trideset let prej, sredi 18. stoletja, tu ni pričakovanih treh vrtov pri treh hišah, ki stojijo druga ob drugi. V celotnem uličnem otoku najdemo v najboljšem primeru dva vrtova, in to pri dveh diametralno postavljenih hišah. Vrt, na katerem je mogoče posejati 1/8 mernika, naj bi bil

pri hiši vdove Jeriša ob glavni mestni ulici, a je vprašanje, ali se oznaka »dabeč« nanaša na fizično bližino ali zgolj na pripadnost vrta hiši. Drugi, prav majhen vrt za 1/32 mernika posevka, je naveden pri hiši gosposčinskega upravitelja Čokla, njegov zgornji sosed dninar Dobovec pa ima enako majhen vrt drugje, »pod Goro« v severnem delu mesta.

Še večja težava je ta, da tu ne najdemo druge ob drugi treh primerljivo velikih in vrednih hiš. Čoklovo vogalno zidano hišo z visokim letnim donosom 17 goldinarjev, ki so jo pozneje napačno pripisali Valvasorju, sta obdajali dve neprimerno manjši, obe za povrhu brez vrtov. Na zgornji strani je imela za sosedo staro leseno hišico dninarja Jožefa Dobovca s pičlim donosom 3 goldinarje, na levi, s pročeljem obrnjenim proti Savi, pa najverjetneje že tedaj šola ali vsaj stavbo, v kateri so šolo naselili pozneje. Mestna šola namreč v katastrskem popisu hiš iz leta 1749 ni navedena, ker je šlo za eno t. i. svobodnih hiš, v mlajšem popisu iz leta 1752 pa je v skupini teh hiš obravnavana na koncu popisa in ne med preostalimi hišami, ki si sledijo glede na fizično zaporedje. Šola z letnim donosom 6 goldinarjev in brez vrta prav tako ne ustreza nobeni od hiš dveh Valvasorjevih sosedov. Kot bomo videli v nadaljevanju, je Dobovčevo leseno hišico pozneje zamenjala nova, zidana, ki se je v

⁹⁵ ARS, AS 174, sk. 140, RIDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 8, šiftni register 1756; prav tam, AS 176, N 84, k. o. Krško, zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825.

⁹⁶ Ribnikar: Zemljiški kataster, str. 329.

začetku 19. stoletja zlila s Čoklovo, zmorno razglašeno za Valvasorjevo (stavbna parc. 51), šola pa je danes znana kot Jarnovičeva hiša (stavbna parc. 53); obe od leta 2010 skupaj s tretjo, Kaplanovo (stavbna parc. 54), sestavljata povezan stavbni kompleks Mestnega muzeja Krško.

Treh hiš z vrtovi, postavljenih druga ob drugi, pa četudi ne v ravni vrsti, tu torej preprosto ni bilo. Sredi 18. stoletja so proti današnjemu Hočevarjevemu trgu sicer gledale tri hiše uličnega otoka – spodnja vogalna Čoklova, srednja Dobovčeva in zgornja Mikoličeva – ki pa nikakor ne bi mogle biti nekdanje Tunkelsteinerjeva, Vodnik-Valvasorjeva in Šveršnikova, torej hiše z vrtovi v rokah mestne gospode. Razlogov je več. Prvič, srednja in zgornja hiša sta bili navadni leseni hišici z majhnim donosom, pod mestnim povprečjem (5,60 goldinarja), tako da ustreza pričakovanjem le Čoklova (zidana hiša z letnim donosom 17 goldinarjev). Drugič, vrt je imela spet samo spodnja, Čoklova, pa še ta je bil prav majhen. In tretjič, tudi ob predpostavki, da so konec 17. stoletja vse tri hiše še imele vrtove na zadnji strani, takšna podoba ni v skladu s tlorisno zasnovo mesta: vrt zgornje hišice bi namreč ležal ob glavni mestni ulici, to pa bi bilo mogoče le, če bi zrasel na pogorišču oziroma pustoti, kjer je nekoč stala hiša. Domneva, da je Valvasorju pripadala srednja od treh hiš – to bi ustrezalo opisu iz leta 1693 – torej ne vzdrži. Stara lesena Dobovčeva hišica brez vrta, kakršna je opisana leta 1749, in Valvasorjeva hiša, kakršno opisujeta dva vira s konca 17. stoletja, ne moreta biti identični. Valvasorjeva hiša bi morala medtem nič manj kot propasti ali pogoreti, kar se pred prodajo Kamnikarju leta 1706 potrjeno ni zgodilo, na njenem mestu pa bi nato postavili leseno hišico, že leta 1749 označeno kot staro. In kje sta tu vrt in prostor za novo poslopje, ki ga omenja Valvasorjev zapuščinski inventar iz leta 1694? V uličnem otoku ju vsekakor ni. Na novo zgrajeno poslopje bi v franciscjskem katastru lahko iskali kvečjemu na mestu lesenega hleva ob Savi (stavbna parc. 52), vendar o tej zgradbi ne vemo, kdaj je nastala, poleg tega pa Valvasorjev inventar ne govori o gospodarskem posloju.

Druga pot raziskave je bila zahtevnejša, saj so viri za historiat preučevanih hiš silno skopji in raztreseni. Do rezultatov so vodile vijugave stezice, ki so jih poleg primerjalne analize dejstev utirala tudi srečna naključja. Šele povezava vseh dosegljivih podatkov o lastnikih in njihovem sorodstvu na kranjski in štajerski strani Save nas je končno privedla do začetka 18. stoletja, da smo lahko tudi po tej metodi nedvoumno ovrgli vsakršno zvezo med Valvasorjem in t. i. Valvasorjevo hišo.

Kaj vemo o prvih znanih lastnikih obeh hiš po Valvasorjevem času? Spodnjo, nekdanjo Kunčevo hišo (rekt. št. 66) je po katastrskem popisu hiš iz leta 1749 imel Urban Čokl (*Urban Zorke*), gosposočinski upravitelj v Brežicah; označena je kot zidana hiša (*ein Gemauert Haus*) z majhnim vrtom (*ein klein Garten*), na katerem je bilo moč posejati le 1/32 mernika.⁹⁷ Tri leta pozneje (1752), ko je bila že v rokah novega lastnika, je med vsemi krškimi hišami kazala četrti najvišji letni donos (17 goldinarjev), če pa upoštevamo samo zasebne hiše (brez treh javnih zgradb), je delila prvo mesto.⁹⁸ Izhodišče za prodiranje v preteklost je bil torej Urban Čokl. Zanj smo morali ugotoviti, ali je bil kakor koli povezan z Janezom Krstnikom Kamnikarjem, ki je leta 1706 kupil Valvasorjevo hišo, ali z družinama katerega od obeh polihistorjevih sosedov, Tunkelsteinerja in Šveršnika. Od kdaj je hiša pripadala Čoklu in kako je do nje prišel, se je dolgo zdelo nerešljiv problem. O Urbanu Čoklu in njegovi družini povesta namreč komaj kaj tudi obe krški matični knjigi iz tega časa, krstna in poročna. Njegovo ime je v maticah omenjeno enkrat samkrat, leta 1742, ko je šel za krstnega botra otroku Ignacu Ferdinanda Gosarja, že takrat pa je bil naveden kot upravitelj brežiškega gospostva.⁹⁹ Sled za njim je torej vodila v Brežice, saj več kot očitno ni prebival v Krškem ali vsaj ne stalno. Kot so pokazale brežiške matične knjige, je Čokl, ki po rodu ni bil Brežičan, kontinuirano izpričan v tankajšnjih maticah dobri dve desetletji, od krsta njegovega prvega v Brežicah rojenega otroka leta 1733 do smrti konec leta 1755, malo zatem, ko je upraviteljsko službo odložil.¹⁰⁰ Brez dvoma je identičen z Urba-

⁹⁷ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

⁹⁸ Prav tam, No. 7, 13. 6. 1752. – Toliko donosa kot Čoklova hiša je imela le še hiša Jurija Pečarja, župnišču so odmerili 18 goldinarjev, gosposočinski in mitninski hiši pa vsaki po 20.

⁹⁹ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771, 1. 8. 1742.

¹⁰⁰ Čoklovo polno ime je bilo Urban Jožef, a je v maticah najpogosteje naveden le kot Urban, enkrat tudi kot Janez Urban. V zakonu z Marijo Terezijo Donati, v maticah brez deklisklega priimka in praviloma samo s prvim imenom, je imel pet otrok: Jožefa (krščen 23. 2. 1733), Janeza Antona (krščen 14. junija 1735 in pokopan 8. julija 1740), Franca Ignaca (krščen 4. avgusta 1736), Marijo Terezijo (krščena 12. oktobra 1737) in Džimo Jožefa (krščen 15. januarja 1739 in pokopan 23. februarja istega leta). Otroci so se rojevali v brežiškem gradu (*ex ara Kamens*), Čokla in žena pa krstne matice označujejo kot upravitelja (*procurator, procurator*). 31-letna Marija Terezija je umrla 11. aprila 1739 in se je potemtakem rodila okoli leta 1708, a potrjeno ne v Brežicah. Z drugo ženo Eivo je imel Čokl še sedem otrok: Marijo Nepomuka (krščen 25. februarja 1742, pokopan kot 11-leten 20. februarja 1753), Antona Rajmunda (krščen 9.

nom Čoklom z Zibike pri Šmarju pri Jelšah, ki je v letih 1708 in 1709 obiskoval začetna razreda jezuitske gimnazije v Gradcu.¹⁰¹ Ne njegova prva in ne druga žena – Marija Terezija in Eva Marija – po imenu in po starosti nista ustrezali nobeni ženski osebi iz družin Kamnikar, Tunkelsteiner in Šveršnik.¹⁰² Zaradi izgubljenih brežiških poročnih matic iz časa pred letom 1738¹⁰³ so šele naključni viri

januarja 1743 in pokopau 25. decembra 1748). Marijo Franciško (krščena 11. decembra 1743 in pokopana 17. februarja 1748), Katarino Norburgo (krščena 29. oktobra 1746), Adama (pokopan 25. decembra 1748, očitno takoj po rojstvu, ki ni vpisano v krstno matico), Dionizija Aleksandra (krščen 26. februarja 1750) in Franca Maksimilijana (krščen 10. oktobra 1751). Kot upravitelj je bil Čokl zadnjic naveden v vlogi krstnega botra 4. junija 1750, a se mu je tudi zadnji otrok rodil naslednjo jesen še na gradu (ex *Domino Rauensij*). Pred 26. septembrom 1755 ga je kot upravitelj zamenjal Ferdinand Anton Krumplac (*quasi Rauensi praefecti*). Čokl pa je umrl isto leto malo po božiču. Ko so ga 29. decembra 1755 pokopali pri brežiških franciških, je bil v mrliški matici vpisan kot »Nobilis Dominius Josephus Urbanus Tschokl 52 annorum, potem pa so starost popravili na 58 let (rojen torej okoli 1697). – NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1694–1709, R 1709–1725, R 1725–1738, R 1738–1760, M 1723–1753, M 1754–1770.

¹⁰¹ Leta 1708 je bil zgolj kot »Zogl Urbanus« vpisan v najnižjem razredu (*Panistae*), naslednje leto pa kot »Tschokl Urbanus, Syrus, Silbensis« v razredu principstov (*Principistae*) (Andriš: *Die Matrikeln 3*, str. 196, 199). Objavitelj univerzitetne matrike je krajevno oznako »Sylbensis« napačno razrešil kot Siebing pri Cmureku (Murecku) na današnjem avstrijskem Štajerskem, nedaleč od slovenske državne meje. Da gre za Zibiko, je poleg tam razširjenega priimka Čokl potrdila zlasti navedba v zapuščinskem inventarju Urbana Čokla, po kateri je imel pokojni brata Andreja Čokla, podložnika gospostva Podčetrtek (StLA, Landrecht, K 1356, II 1, Tschokl, 15. 2. 1756). Na podlagi teh ugotovitev mi je kolega Dejan Zadravec ljubезno priskrbel podatke o Čoklovem rojstvu in socialnem ozadju. Rodil se je kot sin Janeza Čokla na Spodnjem Tinskem in bil 5. maja 1698 krščen samo na ime Urban (NŠAM, Matične knjige, Zibika, R 1694–1751). Drugo ime Jožef (gl. prejšnjo opombo) je prevzel šele pozneje kot znamenje socialnega prestiža oziroma imenitnejšega izvora. Njegov oče Janez je bil pravi kmečki mogotec, čigar zapuščino so ob smrti leta 1721 ocenili na več kot 2.400 goldinarjev; petina je pripadla sinu »gospodu Urbanu«, tedaj še študentu (ARS, AS 768, knj. 103, fol. 199).

¹⁰² S prvo ženo Marijo Terezijo Donati, hčerko brežiškega gosposčinskega upravitelja, se je oženil pred 23. februarjem 1733, ko se jima je v Brežicah rodil najstarejši sin Jožef (NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1725–1738). O drugi poroki 15. maja 1741 v graščini Teriška vas pri Boštanju priča prepis poročne pogodbe v Čoklovem spisu pri štajerski deželni pravdi; nevesta je bila Eva Marija Franzin, očitno samo zaposlena pri pl. Buserih ali kakšna njihova sorodnica, vsekakor od drugod, saj med pričami v poročni pogodbi ni nobene Franzina (StLA, Landrecht, K 1356, II 1, Tschokl, 15. 5. 1741, prepis 15. 2. 1756).

¹⁰³ Prva ohranjena poročna matična knjiga zajema obdobje 1738–1770 (NŠAM, Matične knjige, Brežice).

razkrili, da se je Urban Čokl prvič oženil s hčerko prejšnjega brežiškega upravitelja Antona Sigmunda Donatija. Ta se je z mesta upravitelja umaknil Čoklu, postal upravitelj Šrajbarskega turna in odtlej živel v Krškem, kjer je leta 1733 umrl. Prav njegova oporoča in zapuščinski inventar, oba prvotno shranjena pri deželni pravdi na Kranjskem, sta ključna vira za historiat Čoklove hiše. Oporoča namreč neposredno pove, da je Urban Čokl Donatijev zet in izvršitelj oporoče,¹⁰⁴ v zapuščinskem inventarju pa sta omenjeni dve kupni pogodbi za hišo v Krškem, za katero smo lahko dokazali, da jo je pozneje imel Čokl in da se torej pogodbi nanašata na napačno Valvasorjevo hišo.

Nič, kar vemo o Antonu Sigmundu Donatiju, tega gosposčinskega upravitelja sorodstveno ne povezuje s krškimi družinami in tudi njegov izvor ni znan.¹⁰⁵ Prvič ga sicer zasledimo v Krškem, kjer sta bila z ženo Veroniko v letih 1719 do 1721 nekajkrat izpričana kot krstna botra in Donati tudi kot poročna priča.¹⁰⁶ Nato sta se zakonca od leta 1727 do 1731 pojavljala v vlogi botrov v brežiških krstnih matičnih knjigah; Donati je bil pri prvem in edinem botrstvu leta 1727 označen kot upravitelj gospostva Brežice.¹⁰⁷ Nedolgo po ženini smrti¹⁰⁸ se je neznanu kje ponovno oženil in živel z drugo ženo Marijo Ano v Krškem, kjer se mu je leta 1733 rudi rodil najmlajši sin Feliks Ignac.¹⁰⁹ Njegova oporoča, datirana v Krškem 15. oktobra 1733, in zapuščinski inventar, sestavljen prav tam 9. januarja 1734, pričata, da je bil Donati ob smrti upravitelj

¹⁰⁴ ARS, AS 308, III. serija, fasc. D 1–193, D–10, 15. 10. 1733.

¹⁰⁵ Donati vsekakor ni izviral ne iz Krškega ne iz Brežic. Ni izključeno, da je prišel s Hrvaškega, kajti leta 1703 je na graški jezuitski gimnaziji naveden meščanski sin Ivan Donati iz Zagreba: »Donati Joannes, Civis, Croata, Zagrabienensis (Andriš: *Die Matrikeln 3*, str. 172).

¹⁰⁶ »Gospoda Anton Sigmund Donati oziroma samo Anton je bil krstni boter 15. maja 1719 in 7. januarja 1720 ter poročna priča 12. januarja 1721, »gospa« Veronika pa botra 10. februarja 1721 (NŠAM, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, P 1713–1770).

¹⁰⁷ NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1725–1738, 8. 9. 1727, 22. 5. 1728, 29. 7. 1730, 30. 9. 1731.

¹⁰⁸ Veronika Donati je umrla po 30. septembru 1731; takrat je v Brežicah zadujic botrovala. Datuma njene smrti ali pokopa ne poznamo, ker je v mrliški matici 1723–1753 za prva leta več vrzeli in so se vpisi kontinuirano vrstili šele od 13. maja 1733 (prav tam, M 1723–1753).

¹⁰⁹ Feliks Ignac je bil krščen 1. junija 1733, ob krstu pa sta bila njegova botra grof Auersperg in grofica Rarkaj (NŠAM, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771). Anton Sigmund Donati bi se lahko oženil v Brežicah, ker ni ohranjena poročna matična iz tega časa, vsekakor pa ni stopil pred oltar v Krškem (prim. prav tam, P 1713–1770).

gospodarja Šrajbarski turn.¹¹⁰ Z oporoko – izvršitelj je postal zet Urban Čokl, gosposčinski upravitelj v Brežicah – je vdovo Marijo Ano odpravil s 300 goldinarji, starejšega sina Antona Donatija brez vsega, ker se je bil sposoben preživljati sam in mu je dal oče precej denarja tako med študijem kot tudi sicer, vse preostalo premoženje pa je umirajoči volil hčerka Mariji Ani Petrič in Mariji Tereziji Čokl ter komaj rojenemu sinu Feliksu Ignacu, vsakemu po tretjino.¹¹¹ Za kakšno premoženje je šlo, razkriva zapuščinski inventar. Glavnina je odpadla na pristavo Narpelj pri Krškem, ki je spadala pod gospodarstvo Šrajbarski turn in je bila kupljena za 462 goldinarjev, in na hišo v Krškem (*das zu Gursfeld ligende Haus*), kupljeno za 278 goldinarjev.¹¹² V rubriki Listine najdemo podatke o historiati obeh nepremičnin in tudi o nakupu tretje, njive. Pristava je bila prodana oziroma kupljena dvakrat, prvič 21. marca 1699 in drugič 10. marca 1719. Ključen pa je regist o lastništvu hiše. Pokojnik je o tem hranil dve kupni pismi, prvo z datumom 20. september 1701 in drugo, datirano 14. septembra 1717.¹¹³ Čeprav regist ne navaja imen kupcev in prodajalcev, ni dvoma, da je bil kupec v drugem primeru Donati,¹¹⁴ ki je bil slabi dve leti pozneje v Krškem dokumentiran kot krstni boter in se je torej tedaj tu naselil.¹¹⁵ O imenu prvega kupca iz leta 1701 lahko le ugibamo, vendar njegovo ime in ime prejšnjega lastnika za naše vprašanje nista pomembni. Ključna je ugotovitev, da je ta hiša zamenjala lastnika pet let prej, preden je Valvasorjeva vdova prodala svojo

hišo Kamnikarju (1706). Poleg tega je bila kupnina leta 1717 (278 goldinarjev) znatno nižja od vsote, ki jo je četrto stoletja prej, leta 1693, za Vodnikovo hišo odštela Valvasor (800 goldinarjev kranjske veljave ali 675 nemške).¹¹⁶ Donati-Čoklova hiša tako nikakor ne more biti nekdanja hiša kranjskega polihistorja.

A pred zadnjim »nikakor« moramo še dokazati, da je Urban Čokl sredi 18. stoletja res imel v lasti Donatijevo hišo, katere historiat je razkril zapuščinski inventar njegovega tasta Antona Sigmunda Donatija. Prav mogoče bi namreč bilo, da so Donatijevi trije otroci in dediči hišo prodali, Čokl pa še pred tem ali pozneje kupil drugo, ki jo srečamo v njegovih rokah leta 1749 in je bila potrjeno nekdanja Kunčeva hiša iz leta 1609 (spodnji del t. i. Valvasorjeve hiše). V Donatijevem zapuščinskem inventarju (1734) je možnost prodaje namreč nakazana, saj o pristavi, hiši in njivi pravi, da bodo dediči lahko poplačani, ko bodo prodane.¹¹⁷ Čokl bi nepremičnine kot izvršitelj oporoke tem laže razprodal, toda ali je to res storil? In kako bi Donatijeva hiša prišla v njegove roke, ne pa v roke njegove žene, Donatijeve hčerke Marije Terezije, saj je bila vendar ona dedinja tretjine celotnega očetovega premoženja? Poleg tega je enak delež podedovala njena sestra Marija Ana Petrič, za katero se je pokazalo, da je v nasprotju s Čoklovo družino v glavnem živela v Krškem. Še več, tudi njen drugi mož Ignac Ferdinand Gosar je imel sredi stoletja (1749, 1752) v mestu veliko hišo in ta je bila za povrh desna sosedka Kamnikarjeve, dejanske Valvasorjeve hiše, danes severna polovica t. i. Mencingerjeve hiše (Cesta krških žrtev 2), o kateri bomo še govorili.

Postavlja se skratka vrsta vprašanj: je Čokl leta 1749 resnično imel v lasti nekdanjo Donatijevo hišo, je ta morda pristala v rokah druge Donatijeve hčerke, omožene Petrič in pozneje Gosar, zakaj kot lastnica Čoklove hiše ni navedena njegova žena, če jo je res podedovala ona, je Čokl Donatijevo hišo kot izvršitelj oporoke nekomu prodal, njegova hiša pa tako nima nikakršne zveze z Donatijevo?

Analiza vseh razpoložljivih virov je druge možnosti ovrgla in potrdila, da je bila Čoklova hiša resnično prejšnja Donatijeva, ki ji po virih lahko kontinuirano sledimo v preteklost do leta 1701. Ključni vir je zapuščinski inventar Urbana Čokla iz leta 1756, shranjen med spisi štajerske deželne pravde.

¹¹⁰ ARS, AS 308, III. serija, fasc. D 1–193, D–10, 15. 10. 1733; AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–19, 9. 1. 1734). – Donati je umrl pred 29. decembrom 1733, ko je kranjska deželna pravda imenovala inventurna komisarja za popis njegove zapuščine.

¹¹¹ ARS, AS 308, III. serija, fasc. D 1–193, D–10, 15. 10. 1733. – Donatijev sin Anton se je s polnim imenom imenoval Anton Sigfrid. Kot krstni boter v Brežicah se je pojavljal od leta 1736 do 1744 (NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1725–1738, 26. 4. 1736, 3. 11. 1737; R 1738–1760, 25. 7. 1738, 14. 3. 1739, 22. 5. 1740, 9. 1. 1743, 15. 5. 1744, 19. 9. 1744, 28. 12. 1744), v zakonu z Marijo Terezijo Pour pa so se mu v tem času rodili štiri otroci (prav tam, R 1738–1760, 27. 7. 1738, 25. 9. 1739, 28. 12. 1740, 29. 1. 1744). Ni znano, kje je umrl, vsekakor ne v Brežicah (prim. prav tam, M 1723–1753), in sicer med zadnjim botrstvom 28. decembra 1744 in ženino vuovično poroko 24. avgusta 1746 (prav tam, P 1738–1770).

¹¹² AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–19, 9. 1. 1734, pag. 16–17.

¹¹³ Prav tam, pag. 7.

¹¹⁴ Kot kupec posesti oziroma pristave Narpelj leta 1719 je Donati izrecno naveden v zapuščinskem inventarju zeta Ignaca Ferdinanda Gosarja (prav tam, šk. 39, fasc. XIX, G–131, 26. 8. 1763, pag. 3).

¹¹⁵ O omenbah zakoncev Donati v krški krstni matiči gl. op. 106.

¹¹⁶ Gl. op. 15.

¹¹⁷ »Wie die drei *immobilia Corpora* Verkhaufft werden, werden sogealten auch denen Erben zu gutthen kommen (AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–19, 9. 1. 1734, pag. 17).

A tudi ko tega dragocenega dokumenta ne bi poznali, bi lahko zavrnilo možnost, da Donatijeve hiše ni podedovala Čoklova žena Marija Terezija, ampak njena sestra Marija Ana, omožena Petrič. Ta je v Krškem izpričana vse od leta 1725, ko se ji je v zakonu s Francem Petričem rodil prvi otrok. Do leta 1739 se jih je zvrstilo vsaj še pet, dva rojena v Krškem, dva neznanu kje in zadnji že kot posthumen v Brežicah.¹¹⁸ Marija Ana se je s Petričem najbrž poročila v Brežicah, kamor so se Donatijevi preselili po letu 1721,¹¹⁹ zakonca pa bi nato v Krškem prav lahko živela v prazni hiši očeta in rasta Antona Sigmunda Donatija. V tem primeru bi bilo tudi logično, da bi Petriča po delitvi očetovega premoženja ostala v hiši, a se ni zgodilo tako. Franc Petrič, ob krstu drugega otroka leta 1726 naveden kot gosposčinski upravitelj na Dobu (*Wazzenberg*) v Mirnski dolini, je moral imeti v Krškem lastno hišo – severni del današnje Mencingerjeve – vsaj že ob tastovi smrti leta 1733. V Donatijevem zapuščin- skem inventarju najdemo namreč pomenljiv podatek, da so bili štirje pokojnikovi sodi shranjeni v

Petričevi hiši (*in Petritschischen Hauff*), glede na samoumevnost navedbe zagotovo v hiši zeta in hčerke.¹²⁰ Zakonca Petrič tedaj najbrž niti nista prebivala v Krškem, saj ju v matičnih knjigah pogrešamo, iz poznejšega časa pa poznamo njuno hčerko Elizabeto in sina Ignaca, ki sta prišla na svet nekje drugje, očitno v kraju očetovega službovanja.¹²¹ Vdova Marija Ana Petrič se je nato najpozneje leta 1741 vrnila v Krško in se tu omožila z vdovcem, brežiškim gosposčinskim pisarjem Ignacem Ferdinandom Gosarjem, ki mu je naslednje leto rodila še enega otroka.¹²² Ni dvoma, da je Marija Ana prinesla v svoj drugi zakon Petričevo hišo in da ta prej ni bila Donatijeva. Pri tem ne moti, da je v terezijanskem katastru (1749, 1752, 1756) naveden kot hišni posestnik Gosar,¹²³ in ne žena, ki je živela vsaj še leta 1749,¹²⁴ ali pa oba zakonca kot solasnika. Kot bomo videli, navaja karakter kot hišnega lastnika tudi Urbana Čokla, čeprav je bila njegova hiša v resnici last Čoklovega mladoletnega sina (prva žena mu je namreč zgodaj umrla). V katastru so namreč v rubriko Lastniki vedno vpisali moške kot družinske poglavarje in dejanske »upravitelje« posesti, ženske pa le izjemoma, če je šlo za vdove ali neporočene lastnice.¹²⁵

Kaj se je zgodilo s Petričevo in Donatijevo hišno in drugo posestjo, pove Gosarjev zapuščin- ski inventar iz leta 1763, iz časa po ženini smrti. V njem je regist listine s to vsebino: vdova Marija Ana Petrič, rojena Donati, je 12. marca 1741 (nekaj mesecev pred poroko z Gosarjem) sklenila v Brežicah poravnavo z dediči svojega očeta (Antona)

¹¹⁸ V Krškem so bili krščeni trije Petričevi otroci: 7. avgusta 1725 Franc Jožef, 22. novembra 1726 Franc Anton in 18. marca 1731 Marija Jožefa (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, R 1730–1771). Zadnji otrok, Frančiška Jožefa, je prišel na svet 13. maja 1739 v brežiškem gradu (*ex ux*), kamor se je Marija Ana Petrič po moževi smrti zatekla k svoji sestri Mariji Tereziji Čokl; v krsni matici so za osebno ime pokojnega očeta pustili prazen prostor: »paris defuncti Dni _____ Petritsch et coniuge eius Annæ Mariæ«, krsni boter pa je bil gosposčinski upravitelj Urban Čokl (NŠAM, Matične knjige, Brežice, R 1738–1760). Na brežiškem gradu je vdova tudi spoznala tamkajšnjega gosposčinskega pisarja Ferdinanda Ignaca Gosarja in se z njim omožila 26. julija 1741 v Krškem, kjer sta zakonca živela (*ex Civitate*); zemlinoovo prvo ime je v poročni matici pomotoma navedeno kot Bernard namesto Ferdinand (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, P 1713–1770). Marija Ana je morala med letoma 1732 in 1738 neznanu kje zunaj Krškega roditi vsaj še dva otroka, hčerko Elizabeto in sina Ignaca, za katera izvemo šele iz Gosarjeve oporoke in zapuščin- skega inventarja leta 1763. V njegovi oporoki, napisani v Krškem 27. maja 1763, že po ženini smrti, sta omenjeni dve njegovi pastorki, Frančiška (najverjetneje leta 1739 rojena Frančiška Jožefa) in dotlej neznanu, še neporočena Elizabeta Petrič; brez imen so omenjeni pastorki (*die Herrn Stief-Söhne*), glede na rabo množine najmanj dva, lahko pa tudi več (ARS, AS 308, III. serija, fasc. G 1–156, G–71, 27. 5. 1763). Med Gosarjevimi dolgovni je v njegovem zapuščin- skem inventarju naveden dolg petim zemljin otrokom iz prvega zakona: Antonu, Jožefu, Ignacu, Elizabeti in Frančiški; po poročni pogodbi med Gosarjem in vdovo Petričevo z dne 25. julija 1741 jim je pripadalo 400 goldinarjev (ARS, AS 309, šk. 39, fasc. XIX, G–131, 26. 8. 1763, pag. 17). Od petih leta 1741 živelih otrok je bil neznan Ignac, rojen zunaj Krškega, poročna pogodba pa obenem prča, da je pred tem umrla Marija Jožefa, kor zadnja rojena v Krškem (1731).

¹¹⁹ Gl. opombi 106 in 107.

¹²⁰ ARS, AS 309, šk. 18, fasc. XI, D–19, 9. 1. 1734, pag. 15. – Tik pred tem je v zapuščin- skem inventarju prav tako samoumevna navedba, da je en sod »pri gospodu upravitelju v Brežicah«, torč pri drugem zetu Urbanu Čoklu.

¹²¹ Gl. op. 118.

¹²² O poroki gl. op. 118. – 1. avgusta 1742 so krstili Ano Marijo Kristino, ki sta ji bila krsna botra materin svak in brežiški upravitelj Urban Čokl (redaj sploh edinkrat izpričan v krških maticah) in svakinja Ana Marija Terezija Donati (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1730–1771). V oporoki očeta Ignaca Ferdinanda Gosarja leta 1763 je ta hči imenovana Kristina (ARS, AS 308, III. serija, fasc. G 1–156, G–71, 27. 5. 1763).

¹²³ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 89, štiftni register 1756.

¹²⁴ Tedaj je izpričana kot krsna botra (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1730–1771, 3. 8. 1749).

¹²⁵ V katastrskem popisu hiš v Krškem iz leta 1752 so ženske predstavljale 11 od skupno 108 posestnikov ali desetino. Vse razen baronice Zerschker so označene kot vdove (ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752). To je bila sicer tudi omenjena baronica Zerschker z imenom Klara Konstancija, o čemer prča njena katastrska napoved za t. i. Zerschkerjevo imenje (ARS, AS 174, šk. 115, N 143, ad No. 7, 12. 4. 1752).

Sigmunda Donatija in prevzela posestvo Narpelj (*als übernehmerin des Grundt Narpj*). Tako so se v njenih in pozneje Gosarjevih rokah znašle tudi lastniške listine o zemljiščih, ki jih poznamo že iz Donatijevega zapuščinskega inventarja (1734): obe kupni pismi za pristavo Narpelj iz let 1699 in 1719 ter za njivo iz lera 1729.¹²⁶ Med popisanimi listinami pa ni nobene, ki bi se nanašala na nekdanjo Donatijevo ali Petričevo hišo. Da prva hiša ni omenjena, je razumljivo. Kot smo videli, je namreč Donatijeva hči Marija Ana Petrič ob delitvi očetove dediščine dobila zemljišča, ne pa tudi hiše (!). Da pa v inventarju med listinami ni niti omembe Perričeve hiše, je »kriva« poročna pogodba med vdovo Petrič in Gosarjem, podpisana 25. julija 1741 v Krškem, dan pred njuno poroko.¹²⁷ V tej pogodbi – vsebine zapuščinski inventar, razumljivo, ne navaja – je bila vsekakor zajeta Perričeva hiša, ki jo je vdova prinesla v zakon. Če bi bilo nasprotno in bi torej hišo kupil ali podedoval Gosar, bi se kupoprodajna pogodba ali kakršno koli drugo dokazilo o lastništvu pozneje brez dvoma znašlo v njegovi zapuščini. Ob smrti lera 1763 je bil namreč lastnik vsel nekdanjih Donatijevih in Petričevih nepremičnin, ki jih je dobil z ženitvijo oziroma po ženini smrti: hiše z vrtom v Krškem, ocenjene na 300 goldinarjev, in zemljišč v Narplju v skupni vrednosti 1.550 goldinarjev.¹²⁸ Tako kot rast Anton Sigmund Donari in ženin prvi soprog Franc Petrič je tudi Ignac Ferdinand Gosar nazadnje napredoval do gosposčinskega upravitelja. Leta 1749 naj bi bil upravitelj gospostva Goričane na Gorenjskem,¹²⁹

nato pa je najmanj enajst let upravljal »domaček« gospostvo Šrajbarski turn.¹³⁰

Tudi tretji Donatijev zet Urban Čokl je bil, kot je že znano, gosposčinski upravitelj, in sicer v Brežicah. Sled do njegovega bivanja v tem štajerskem mestecu, sosedu Krškega, je predstavljala navedba v terezijanskem katastru za mesto Krško iz lera 1749, da je lastnik zidane hiše brežiški gosposčinski upravitelj.¹³¹ Ker je Čokl v matičnih knjigah vse skozi do smrti leta 1755 omenjen samo v Brežicah in se je pojavil v Krškem le enkrat (1742), kot krstni boter hčerki stanovskega kolega Gosarja in njegove soproge, svoje svakinje,¹³² je na dlani, da tu ni prebival. Od kod in čemu potem hiša? Ker ni bil Krčan in nič ne kaže, da bi hišo podedoval, se je pred ugotovitvijo sorodstvene vezi z Donatiji postavljalo vprašanje, zakaj bi si poremtakem kupil tako veliko hišo v sosednjem mestu, in ne raje v Brežicah. Morda zato, da bi denar varno naložil ali da bi se imel na stara leta kam umakniti? Razkritje priženjenega sorodstvenega razmerja z Antonom Sigmundom Donatijem je rodilo drugo vprašanje: je Čokl priženil Donatijevo hišo ali si je kupil drugo? Terezijanski kataster in skromni viri iz Krškega ne povedo ničesar o tem, kdaj pred letom 1749 je postal lastnik in kako. Iz katastra je moč razbrati samo to, da je hiša pred junijem 1752 dobila novega lastnika Mihaela Sečana.¹³³ Tudi v Čoklovem zapuščinskem inventarju, sestavljenem 15. februarja 1756 v Brežicah,¹³⁴ pogrešamo med listi-

¹²⁶ ARS, AS 309, šk. 39, fasc. XIX, G–131, 26. 8. 1763, pag. 3. – Datumi dokumentov se z nepomembno izjemo ujemajo s tistimi v Donatijevem inventarju iz leta 1734, le vsebina je tokrat zgovornjša. Kupni pismi za pristavo Narpelj z 21. marca 1699 in 10. marca 1719 sta zdaj opredeljeni kot donacijsko pismo Katarine Elizabete grofice Auersperg za posestvo Narpelj (*an Narpj Grundt*) z dne 21. marca 1699 in kot kupno pismo za isto posest, ki jo je prevzel gospod Sigmund Donari. Zemljiška gosposka je kupno pismo ratificirala 14. marca 1719, deželna gosposka na Kranjskem pa 16. decembra istega lera. Kupno pismo za njivo Volčina z dne 5. januarja 1729 je v tem inventarju navedeno z enakim datumom, a kot zaščitno pismo gospostva Šrajbarski turn za njivo Volčina pri Skopicah, ki se glasi na gospoda Sigmunda Donatija in njegove dediče.

¹²⁷ ARS, AS 309, šk. 39, fasc. XIX, G–131, 26. 8. 1763, pag. 3.

¹²⁸ Prav tam, pag. 14–15.

¹²⁹ Kot tak je označen samo v popisu hiš mesta Krško z začetka leta 1749 (ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749). Kolikor ne gre za pomoto, je bil upravitelj Goričan zelo kratek čas. V terezijanskem katastru ni pri Goričanah namreč nobenega dokumenta z njegovim podpisom (prav tam, šk. 214, RDA, 1. 4), pa tudi v krstnih matičah župnije Sora njegovega imena ne najdemo med krstnimi botri. 21. februarja 1748 je bil kot upravitelj zad-

njič naveden Urban Kadl, 23. oktobra 1750 pa prvič Janez Jakob Druškovic (NŠAL, ŽA Sora, Matične knjige, R 1731–1748, R 1749–1770).

¹³⁰ Ločeni katastrski napovedi za gospostvi Šrajbarski turn in Krško je 12. aprila 1749 podpisal na Šrajbarskem turnu še upravitelj Janez Matija Šivic, sedemkrat praded avtorja tega prispevka (gospostvo Šrajbarski turn: ARS, AS 174, šk. 131, N 195, No. 1, 12. 4. 1749; gospostvo Krško: prav tam, šk. 114, N 141, No. 1, 12. 4. 1749). Gosar je najverjetneje postal upravitelj še isto leto, saj je njegova žena Marija Ana 3. avgusta botrovala v Krškem kot »prefectissae« (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771). V vlogi upravitelja obeh gospostev ga prvič srečamo 19. aprila 1752 (ARS, AS 174, šk. 131, N 195, No. 19; šk. 114, N 141, No. 6). V Gosarjevem zapuščinskem inventarju je navedena njegova poravnalna pogodba z grofom Rajuhardom Auerspergom za zaostale upraviteljske račune za enajst let, datirana 13. avgusta 1761 na Šrajbarskem turnu, najbrž ob prenehanju upraviteljske službe (ARS, AS 309, šk. 39, fasc. XIX, G–131, 26. 8. 1763, pag. 4).

¹³¹ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

¹³² Gl. op. 99 in 100.

¹³³ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

¹³⁴ StLA, Landrecht, K 1356, H 1, Tschokl, 15. 2. 1756.

Sorodstvena razmerja lastnikov Donati-Čoklove hiše (napačne Valvasorjeve)

Anton Sigmund Donati († 1733 v Krškem)		
dediči vsak ene tretjine premoženja:		
hči iz prvega zakona Marija Terezija, por. Čokl (* ok. 1708, † 1739 v Brežicah)	hči iz prvega zakona Marija Ana, por. Petrič in Gosar († pred 1763 v Krškem)	sin iz drugega zakona Feliks Ignac (* 1733 v Krškem, † neznano)
njen dedič sin Jožef Čokl (* 1733 v Brežicah, † 1769 v Dobovi), duhovnik, po materi podedoval dedovo hišo		

nami kar koli, kar bi se nanašalo na hišo v Krškem, je pa navedena pogodba, po kateri je 9. junija 1755 od brežiškega mestnega predstojništva kupil neko hišo v Brežicah, edino nepremičnino, ki jo je premožogel ob smrti pol leta pozneje. Kako je hiša v Krškem prešla na novega lastnika, najbrž neposredno na Sečana, pove šele rubrika Dolgovi. Čokl je sinu Jožefu iz prvega zakona (roj. 1733 v Brežicah), dolgoval poleg 360 goldinarjev dediščine po materi še 50 goldinarjev od prodaje njegove hiše v Krškem (!).¹³⁵ S tem postane tudi jasno, zakaj med Čoklovimi listinami ni nobene o tej hiši. Pripadala je namreč njegovemu edinemu preživelemu otroku iz prvega zakona, sinu Jožefu, ki je na začetku inventarja naveden med petimi Čoklovimi dediči, ob mačehi in treh mlajših polbratih, in je bil redaj že posvečen v subdiakona. Oče Urban Čokl je hišo v Krškem v resnici samo upravljal v sinovem imenu in jo med letoma 1749 in 1752 prodal. Jožef Čokl jo je podedoval po materi Mariji Tereziji, rojeni Donati, ki je umrla že leta 1739 v Brežicah,¹³⁶ dve leti prej, preden so si dediči njenega očeta Antona Sigmunda Donatija spomladi 1741 razdelili njegovo zapuščino.¹³⁷ Kot smo videli, je Donatijeva hči Marija Ana, vdova Petrič, dobila pristavo Narpelj, dedičem druge hčerke, pokojne Marije Terezije, poročene Čokl, pa je torej pripadla hiša. Neznanka ostaja, kaj je ob tej fragmentarno dokumentirani delitvi dobil njun polbrat, tedaj osemletni Feliks

Ignac, če sploh kaj. Glede na to, da se je rodil v Krškem, zagotovo v Donatijevi hiši, in mu je pripadla tretjina vsega očetovega premoženja, bi pričakovali, da bo s svojo materjo ostal v rojstni hiši. A ker je očetov zapuščinski inventar z začetka leta 1734 zadnje pričevanje o tedaj sedemmesečnem sinu, vse kaže, da je Feliks Ignac umrl še kot otrok ali pa je Krško skupaj z materjo zapustil. Zanesljivo je le to, da se njegova mati Marija Ana, veliko mlajša od očeta, v Krškem ni ponovno poročila in da njenega imena ne najdemo niti v drugih krških maričnih knjigah.¹³⁸ Ne nazadnje bi lahko kmalu umrla oba, tako mati kot otrok. In če je zgodaj preminil samo Feliks Ignac, mati po določenih poročne pogodbe najverjetneje ni mogla dedovati njegove tretjine očetove zapuščine, ampak sta si jo razdelili omoženi polsestri Čoklova in Petričeva. Zadnja, kmalu potem vnovič omožena Gosar, je torej dobila pristavo, saj je po možu v Krškem že imela hišo in ni potrebovala še ene, ampak ji je bila ljubša posest, ki jo je lahko upravljala iz Krškega. Čokl, vdovec po drugi Donatijevi hčerki in izvršitelj tastove oporoče, pa je za svojega sina kot dediča po materi oziroma dedu iztržil Donatijevo hišo, današnji spodnji del t. i. Valvasorjeve hiše. Morda so tedaj še živeli trije od petih Čoklovih otrok iz prvega zakona, toda leta 1756 je bil živ le še Jožef, duhovniški kandidat in pozneje župnik.¹³⁹

¹³⁵ »Item das demselben [sinu Jožefu iz prvega zakona] gehörig, und durch Herrn Testator verkhauffte Hausß in der Statt Gurgfeldt, so ihme alda zu ersezer komet mit 50 fl. – O rojstvu sina Jožefa gl. op. 100.

¹³⁶ Gl. op. 100.

¹³⁷ Gl. op. 126.

¹³⁸ Prim. NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, P 1713–1770, R 1730–1771.

¹³⁹ Od petih Čoklovih otrok, rojenih v letih 1733 do 1739, je v zapuščinskem inventarju Urbana Čokla z začetka leta 1756 naveden le Jožef, tedaj subdiakon (gl. op. 134). V brežiških mriških maticah je najti smrt dveh otrok, ne pa tudi podatkov o smrti Franca Ignaca, roj. 1736, in Marije Terezije, roj. 1737 (gl. op. 100).

Kaj torej vemo o tej hiši iz obdobja do srede 18. stoletja, ko jo je na podlagi virov mogoče zanesljivo locirati oziroma identificirati? Poznogotski elementi v pritličju pričajo o nenapisani starejši stavbni zgodovini, ki sega še v konec 15. stoletja,¹⁴⁰ čeprav se je na portalu z letnico 1609 kot njen graditelj ovekovečil Luka Kunec, trgovec in nekdanji mestni sodnik.¹⁴¹ O hiši nato iz celotnega 17. stoletja ni znanega ničesar, Kunčevo ime pa srečamo v virih zadnjic leta 1652, ko je v urbarju gospostva Šrajbarski turn naveden med sedmimi gospodarji oštator v mestu (*Hoffstetter in der Statt Gurgfeldt*), a že kot nekdanji gospodar (*Lucas Klunz aniesz Durmin*). Samo ugibamo lahko, kje v Krškem je ležal ta oštat, ki ga nikakor ne smemo enačiti s Kunčevo hišo, saj je ta stala na pravno mestnih, ne na gosposočinskih tleh.¹⁴² Ker po letu 1670, ko se začenja krška krstna matična knjiga, v njej ne najdemo nobenega Kunca,¹⁴³ je priimek skoraj gotovo ugasnil že prej, toda hiša bi lahko ostala v rokah potomcev graditelja Luke, ki so zdaj nosili druge priimke in jih zato kot takih ne prepoznamo. Hiši je nato mogoče slediti od 20. septembra 1701 dalje, ko jo je neznan lastnik prodal neznanemu kupcu, od tega pa jo je 14. septembra 1717 kupil Anton Sigmund Donati, ki je tu konec leta 1733 tudi umrl.¹⁴⁴ Po njegovem testamentu so dediči vsega premoženja postali trije otroci. Ob delitvi dediščine 12. marca 1741¹⁴⁵ je hiša

pripadla dedičem Donatijeve pokojne hčerke Marije Terezije, poročene Čokl, kar pomeni bodisi trem njenim živim otrokom bodisi že tedaj samo sinu Jožefu kot edinemu preživelemu, poznejšemu duhovniku.¹⁴⁶ Oče Urban Čokl je hišo v Jožefovem imenu prodal med 3. januarjem 1749 in 13. junijem 1752; takrat se je namreč v terezijanskem katastru ob Urbanovem imenu pojavilo ime novega gospodarja Mihaela Sečana.¹⁴⁷

Precej manj je do tega časa znanega o **drugi, manjši zgornji hiši** (rekt. št. 65), ki skupaj s Čokl-Sečanovo sestavlja t. i. Valvasorjevo hišo in katere procelje gleda proti trgu oziroma mestni cerkvi sv. Janeza Evangelista. Da ta hiša ne bi mogla biti Valvasorjeva, je jasno že iz podatkov o njenem gradbenem stanju in letnem donosu sredi 18. stoletja. Čoklova je bila leta 1749 navedena kot zidana in je imela tri leta pozneje lemi donos 17 goldinarjev (četrti najvišji v Krškem), pri njeni zgornji sosedu pa je šlo za povsem drugačno, zelo skromno stavbo. Stara lesena hišica (*ein hölzernes altes Heissh*) v rokah dninarja Jožefa Dobovca (1749) je imela le tri goldinarje donosa na leto (1752), kar je komaj dobra polovica mestnega povprečja (5,60 goldinarja).¹⁴⁸ Lastnikom ni moč slediti v preteklost, ampak nam preostane samo spremljanje rodbine Dobovc po matičnih knjigah, pri tem pa ni mogoče ne potrditi in ne ovreči domneve, da je hišica vseskozi ostajala v lasti istega rodu. Jožef Dobovec se je skoraj gotovo rodil že v Krškem, in sicer leta 1705 kot tretji otrok zakoncev Luke in Barbare, ki sta se v mestu kot prva s tem priimkom pojavila leta 1699. Na svet bi lahko prišel že v tej leseni hišici ali pa se je leta 1732 priženil na dom svoje neveste Marije, hčerke pokojnega Jurija Cenerja, a je to glede na sočasno prebivanje obeh družin v Krškem precej manj verjetno. Revnima zakoncema Dobovc, ki bi ne nazadnje lahko prišla do posesti hišice poleg

¹⁴⁰ Černelič Kroščlj – Rep Bunetič: *Celovito obnovljeno*, s. p.; Železnik – Kramberger – Oman: *Konservatorski program*, str. 3–4.

¹⁴¹ Luka Kunec je bil po navedbah krške mestne knjige 1539–1679 izvoljen za mestnega sodnika v letih 1601, 1602, 1606, 1607 in 1608 (ARS, AS 1080, šk. 8, fasc. 11, Civitatusia, Krško, mestna knjiga 1539–1679, s. p.). Seznam sodnikov v knjigi se začne leta 1601, kolikor pa poznamo imena krških sodnikov do leta 1600, ni med njimi nobenega Kunca (prim. poročila o izvolitvah v: ARS, AS 1, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII–I; seznam sodnikov v krški kapucinski kroniki: Kralj: *Archivum loci*, str. 471; v omenjeni kroniki iz srede 18. stoletja je Kunčevo ime navedeno pri letih 1601 in 1606, a obakrat napačno kot Lucas Knug). Med plačniki dvornega člna v urbarjih gospostva Krško iz let 1570 in 1575 priimka Kunec še ni (ARS, AS 1, šk. 81, I/46, lit. G VIII–4, urbar gospostva Krško 1570, pag. 481–519; AS 174, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, urbar gospostva Krško 1575, s. p.; *Herrnuch volgen die Hofziuss etc.*).

¹⁴² ARS, AS 1074, II/29u, urbar gospostva Šrajbarski turn in dvorca Globelo 1652, s. p. Prim. prepis istega urbarja iz leta 1653 v: AS 785, knj. 24, s. p. — V istem urbarju je v Leskovcu navedena t. i. Kunčeva huba (*die Klunzische Hube*), kmetija, na kateri je gospodaril neki Jenže Majerčič.

¹⁴³ Prim. NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

¹⁴⁴ Gl. op. 113 in 110.

¹⁴⁵ Gl. op. 126.

¹⁴⁶ Jožef Čokl je kot Brežičan (*Stryus, Ruvonitz*) prejel v Gorici vse kleriške redove do vključno mašniškega posvečenja 19. aprila 1756 (Volčjak: *Ordinacijska protokola*, str. 180–182). Mačeha Eva ga je leta 1758 v oporoki imenovala za skrbnika treh mlajših polbratov, ki so se tri leta pozneje vsi šolali (Št.A. Landrecht, K 1356, H 1, Tschokl, 20. 12. 1761); Jožef je umrl že 8. oktobra 1769 kot župnik v Dobovi, star 36 let, Anton je postal pozneje svetni duhovnik na Dunaju, Aleksander je služboval kot pisar pri gospostvu Slovenska Bistrica (prav tam, K 1355, II 17, s. d. 1769, 22. 12. 1772, 2. 5. 1774), Franc pa je bil najprej frančiškan na Trsatu in po izstopu iz reda do smrti leta 1805 petnajst let župnik v Rajhenburgu (PAM), PAM/1537, Slekovce Mat. šk. 16, Duhovniki XVIII. vek, št. 326).

¹⁴⁷ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

¹⁴⁸ Prav tam.

Čoklove šele pozneje, se je rodilo pet otrok.¹⁴⁹ Jožef je umrl pred 30. junijem 1756, ko se je vdova omožila s krojačem Janezom (Johannom) Grimom s Švabskega,¹⁵⁰ izpričanim v štiftnem registru iz istega leta kot gospodarjem hišice in Dobovčevim naslednikom.¹⁵¹

Ostane nam še vprašanje, kdaj in kako je prišlo **do združitve obeh hiš v eno** in kaj se je z združeno veliko hišo dogajalo pozneje. Združili sta se šele v začetku 19. stoletja, potem ko je spodnja, Sečanova, ostala od zgraditve leta 1609 (skoraj) nespremenjena, namesto zgornje, Dobovčeve lesene hišice, pa so postavili novo nadstropno hišo enake višine, kot je bila sosednja, a občutno krajšo.

Spodnja hiša, nekdanja Donati-Čoklova (rekt. št. 66), je skoraj vso drugo polovico 18. stoletja ostajala v rokah istega rodu, družine Sečan. Še več, zdi se precej verjetno, da je Mihael Sečan, ki je hišo okoli leta 1750 kupil, stanoval v njej že prej kot Čoklov najemnik. Sečanova družina se namreč v krški krstni matici kontinuirano pojavlja od leta 1732.¹⁵² Poleg tega Sečan leta 1749 v mestu ni imel lastne hiše in ker ni naveden niti med petimi

gostači brez hiše (*Inn Leithe*) – mednje so denimo uvrstili prej omenjenega krojača Grima –,¹⁵³ sklepamo, da Sečani niso bili navadna meščanska, ampak prejkone uradniška ali posestniška družina. Matične knjige Mihaelu Sečanu zato največkrat tudi prisojajo imenitnejši naziv »generosus dominus«.¹⁵⁴ Med letoma 1732 in 1739 so se mu v Krškem rodili štiri otroci, morda v dveh zakonih,¹⁵⁵ in neznano kje okoli leta 1731, tik pred priselitvijo v Krško, sin Ignac, ki je potem nasledil hišo. Mihael je 25. novembra 1761 ob poroki hčerke – ženin je prišel ponjo s Hrvaškega – naveden kot pokojni, 84-letna žena Rozalija pa je preminila 11. julija 1787. Na isti hišni številki 78 (hiša jo je dobila ob preštevilčenju leta 1781 namesto prejšnje št. 79) je v najstarejšem zapisniku duš iz leta 1792 kot gospodar naveden (sin) Ignac Sečan, ki je tu 23. oktobra 1796 tudi umrl, po mrliški matici v starosti 65 let.¹⁵⁶

Veliko pestrejšje je bilo dogajanje pri zgornji hiši (rekt. št. 65), sredi 18. stoletja se stari lesenjači kmalu potem umrlega dninarja Jožefa Dobovca. Kaže, da je že Dobovec ali za njim ženin drugi mož Janez Grim rako po poroki (1756) hišico nekoliko popravil, saj se je njen letni donos od leta 1752, ko je znašal 3 goldinarje, povzpел do leta 1756 na 5 goldinarjev.¹⁵⁷ Usoda zakoncev Grim ni pojasnjena. Morda sta hišo prodala in se odselila, morda sta umrla pred letom 1771, ko se začenja prva ohranjena mrliška matica. Ta že za prvo lero razkriva, da je v tej hišici s hišno številko 78 leta 1771 umrl 52-letni Bernard Kovačič in sedem let pozneje njegova vdova Jera.¹⁵⁸ Kovačiča, domačina, srečujemo sredi stoletja kot krojača in gospodarja lesene hišice z vrtom (rekt. št. 63), ki je stala na mesru poznejše šole, današnje fakultete, na vogalu sedanjega Hočevarjevega trga.¹⁵⁹ Ker se je tja priženil k vdovi Špilarjevi in je hišico podedovala Špilarjeva hči, si je moral najti nov dom, še posebej ker se je kot vdo-

¹⁴⁹ Luka Dobovec je najbrž prvič izpričan v Krškem že leta 1695 kot krstni boter Luka Dobovšek. V zakonu z Marijo so se mu v letih 1699 do 1708 rodili štiri otroci, nato se je kot vdovec in meščan leta 1718 ponovno poročil, in sicer z domačinko Marijo Kankora, ter imel z njo še tri otroke, rojene med letoma 1719 in 1725. Najverjetneje je umrl pred letom 1729, ko se je neka vdova Marija Dobovec omožila z Jožefom Satlerjem s Trške Gore (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 21. 12. 1695, 7. 8. 1699, 18. 8. 1702, 14. 3. 1705, 6. 1. 1708, 2. 8. 1719, 1. 11. 1721, 23. 5. 1725; P 1713–1770, 13. 2. 1718, 26. 1. 1729). Jožef Dobovec, poročen leta 1732 z Marijo, hčerko pokojnega Jurija Cenerja, je bil skoraj gotovo Lukov sin, a tega podatka v poročni matični knjigi žal ni. Marija Cener se je rodila v Krškem leta 1712, otroci zakoncev Jožefa in Marije Dobovec pa v letih od 1732 do 1745 (prav tam, R 1670–1729, 12. 3. 1712; R 1730–1771, 7. 7. 1732, 14. 7. 1735, 11. 12. 1738, 21. 9. 1741, 10. 2. 1745).

¹⁵⁰ Janez (Johann) Grim je dotlej z družino prebival v Krškem že dobri dve desetletji, a še vedno ni imel lastne hiše. Leta 1749 je bil namreč v katastrskem popisu hiš naveden med petimi gostači (*Inn Leithe in der Stadt*) in s poklicem krojač (ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749). Prvič se je oženil 18. oktobra 1734 v Krškem; takrat ga je poročna matica označila kot meščanskega sina s Švabskega, njegovo izbranko Marijo Ano pa kot hčerko Jožefa Klobišerja, poveljnika vojaške posadke na ljubljanskem gradu (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770). V krški krstni matici najdemo krste štirih Grimovih otrok (prav tam, R 1730–1771, 14. 4. 1735, 21. 2. 1738, 19. 8. 1741, 23. 12. 1743).

¹⁵¹ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 8, štiftni register 1756.

¹⁵² »Gospodk Mihael Sečan in žena Marija (Rozalija) sta prvič izpričana ob krstu hčerke 14. novembra 1732 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771).

¹⁵³ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

¹⁵⁴ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771, 9. 7. 1733, 15. 4. 1735, 8. 5. 1735, 24. 2. 1737, 5. 1. 1739.

¹⁵⁵ Prav tam, 14. 11. 1732, 8. 5. 1735, 24. 2. 1737, 5. 1. 1739. – Pri krstu prvega v Krškem rojenega otroka je mati navedena samo kot Marija, pri vseh ostalih otrocih pa kot Marija Rozalija.

¹⁵⁶ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770, 26. 11. 1761; M 1784–1818, fol. 5, 18; prav tam, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804, s. p. – O preštevilčenju hiš gl. op. 30.

¹⁵⁷ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 8, štiftni register 1756.

¹⁵⁸ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, M 1771–1784, 14. 12. 1771, 6. 8. 1778.

¹⁵⁹ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 8, štiftni register 1756.

vec ponovno poročil in si ustvaril novo družino.¹⁶⁰ Z njegovo komaj 17-letno hčerko Marijo Ano (roj. 1756) se je nato leta 1773 oženil krški mestni pisar oziroma sindik (in učitelj) Anton Brenk, po izvoru meščanski sin iz Slovenj Gradca. Brenkovo družino najdemo v maticah na hišni številki 78 (od 1781 dalje št. 77) in se tu pojavlja do konca 18. stoletja.¹⁶¹ V prvem zapisniku duš od leta 1792 dalje je pri Brenkovem imenu križec, vendar ni umrl v Krškem; z ženo sta bila zadnjič označena kot navzoča leta 1800, naslednje leto pa od družinskih članov nobeden več.¹⁶² Glede na družbeno vlogo Antona Brenka v mestu ne gre dvomiti, da je najpozneje on podrl staro Dobovčovo leseno hišico in postavil sedanjo nadstropno zidano hišo.

Čokl-Sečanova hiša (rekt. št. 66, hišna št. 78) in Dobovc-Kovačič-Brenkova (rekt. št. 65, hišna št. 77) imata skupno usodo od preloma 18. in 19. stoletja, ko sta dobili istega lastnika, ranocelnika Andreja Chiarga. Njegova družina je v Krškem izpričana od leta 1796, in sicer po zapisniku duš v hiši št. 78, kjer je isto leto preminil neporočeni last-

nik »gospod« Ignac Sečan.¹⁶³ Chiargo je hišo prevzel od Sečana ali iz rok njegovih dedičev, nato pa je po smrti lastnika sosednje hiše št. 77, nekdanjega mestnega sindika Antona Brenka (umrl 1800 ali 1801), kupil še to hišo. Od leta 1803 dalje, ko je Andrej Chiargo napisal oporoko in zapustil hišo ženi Mariji, rojeni Stanič, je historiat obeh stavb dokumentiran v zemljiški knjigi.¹⁶⁴ Ta je nastala sicer približno dve desetletji pozneje, a na podlagi starejših listin. Do omenjene letnice 1803 je tako prišel tudi neznan pisec prispevka o hiši iz leta 1894, najverjetneje Ivan Vrhovec, ki mu je glavna knjiga zemljiške knjige razkrila, da gre za dve nekoč samostojni hiši.¹⁶⁵ Če pa bi se poglobil še v zemljiškoknjižne listine, bi našel izročilno pogodbo, sklenjeno leta 1808 med vdovo Marijo Chiargo in Antonom Belmanom, v kateri je navedeno, da je hiša št. 78 sestavljena iz dveh, od katerih je ena nekdanja Brenkova (*das sogenannte W'rengische Haus*).¹⁶⁶ V popisu hiš iz leta 1813, encm naših glavnih referenčnih virov za lokacije stavb, je hišna številka prav tako skupna – 78, kar pomeni, da je bil glavni vhod iz spodnje, večje in razkošnejše hiše, rektifikacijski številki pa sta ostali dve – 65 in 66.¹⁶⁷ Obe najdemo tudi v glavni knjigi zemljiške knjige, nastale okoli leta 1822.¹⁶⁸ V času Belmanovega lastništva je prišlo leta 1816 do novega preštevilčenja hiš, po katerem je imela hiša 14 let, do vnovičnega preštevilčenja leta 1830, hišno številko 82.¹⁶⁹ V tej kratki dobi je nastal franciscejski kataster s katastrsko mapo (1825) in prvo natančno talno upodobitvijo hiše. Kot že rečeno, je prikazana kot ena

¹⁶⁰ Bernard Kovačič se je rodil v Krškem leta 1721 kot sin Janeza Jurija in Marije. K Ani Špilar, veliko starejši vdovi mestnega sodnika Antona, se je priženil leta 1745 in imel z njo dva otroka, rojena v letih 1747 in 1749. Po ženini smrti se je nekje zunaj Krškega vnovič oženil in imel z drugo ženo Jero hčerko Marijo Ano, rojeno leta 1756. Kdaj natanko se je z družino preselil v Dobovčovo oziroma Grimovo hišo, ne vemo, a najverjetneje ne prav dolgo zatem, ko se je pastorka Eva Špilar, rojena leta 1734, leta 1756 omožila z meščanskim sinom Tomažem Pelcem. Po prvem hišnem oštevilčenju leta 1771 srečujemo v Špillerjevi hiši s hišno št. 39 zakonca Tomaža in Evo Pele (rojstva njunih otrok v letih 1771–1780). – NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 6. 5. 1721, 24. 12. 1734, 20. 5. 1747, 10. 3. 1749, 15. 6. 1756; P 1713–1770, 2. 8. 1745, 26. 11. 1756; R 1771–1784, 24. 7. 1771, 25. 3. 1773, 13. 8. 1776, 16. 1. 1778, 28. 6. 1780.

¹⁶¹ Ko se je Brenk 10. maja 1773 priženil k Mariji Ani Kovačič, je bila v poročni matici navedena skupna hišna številka 78, pokojni Bernard Kovačič pa je označen kot meščan in mestni svetnik (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1771–1783, s. p.). Tu se je zakoncema rodilo sedem otrok (prav tam, R 1771–1784, 1. 3. 1774, 22. 5. 1775, 14. 2. 1778, 30. 8. 1780, 9. 9. 1782; R 1784–1812, 5. 7. 1785, 7. 9. 1787). Brenk je začel opravljati službo mestnega pisarja – sindika po smrti svojega predhodnika Jakoba Simandla, ki so ga pokopali 9. oktobra 1772 (prav tam, M 1771–1784). Že ko se je naslednje leto prvič pojavil v Krškem, je izpričan v dvojni funkciji, hkrati tudi kot učitelj. Mestni pisar je ostal vsaj do leta 1791, kot učitelj pa je bil zadnjič omenjen leta 1780 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1771–1784, 24. 2. 1773; P 1771–1783, 1. 5. 1780; P 1784–1816, 7. 2. 1791).

¹⁶² NŠAL, ŽA Krško, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804, s. p.; prim. prav tam, Matične knjige, M 1784–1818.

¹⁶³ NŠAL, ŽA Krško, Statusi animarum, fasc. 1, status animarum 1792–1804, s. p. – Gl. op. 156.

¹⁶⁴ Oporoka z datumom 23. september 1803 je navedena v zemljiškoknjižnem vložku kot osnova za lastništvo Marije Chiargo (ZAC, ZAC/1031, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 511). Ranocelnik Andrej Chiargo je umrl 13. aprila 1806 v novem špitalu, hišna št. 82, v starosti 47 let (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, M 1784–1818, fol. 43).

¹⁶⁵ V.: Das Sterbehaus Valvasors, str. 1387–1388.

¹⁶⁶ Pogodbo, podpisano 1. junija 1808 v Krškem, je Anton Belman z Vidma sklenil kot zastopnik svojega mladolenega sina Jožefa, tedaj ranocelnškega kandidata v tretjem letniku graškega liceja. Ob vpisu pogodbe v zemljiško knjigo je navedeno, da gre za dve rektifikacijski številki – 65 in 66. Ker je prepisovalec pogodbe defil besede *W'rengische*, se mu je pomotoma zapisal podvojeni »gt: *W'rengische*. – ZAC, ZAC/1031, knj. 1996, B Vermerkbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 237–239.

¹⁶⁷ ARS, AS 785, fasc. 61, Civitatensia, Civitatensia-računi, Liquidations Ausweis etc., 9. 8. 1813.

¹⁶⁸ ZAC, ZAC/1031, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 511.

¹⁶⁹ O preštevilčenju hiš gl. op. 30.

sama velika zidana stanovanjska zgradba na stavbni parceli št. 51.¹⁷⁰ Naslednje leto 1826 jo je na dražbi kupil že znani mitninski nadzornik Anton pl. Hohenwart (1768–1846) in v njej živel do svoje smrti. Ljubiteljski muzealec Hohenwart, član kranjskega Muzejskega društva in zbiralec starin, je danes v Krškem »po krivic« pozabljen. Toda splet okoliščin je hotel, da so leta 2010 prav v njegovi, napačni Valvasorjevi hiši, že drugič uredili mestni muzej, potem ko je prvi, ustanovljen leta 1939, prenehal obstajati.¹⁷¹

Kot kaže, so v 20. stoletju pozabili, da je hiša zrastle iz dveh, pa čeprav ima dve pročelji in dva vhoda s ceste. Tako v svojem umetnostnozgodovinskem orisu stavbe (1977) ne navaja podatka o prvotno dveh hišah niti Emilijan Cevc, ampak govori o hiši kot o enoviti celoti: »Napis na portalu pove le, da jo je leta 1609 dal sezidati nekdanji mestni sodnik in trgovec Lukež Kunec: "1609 LVCAS KUNEZ GEWESTER STATT RICHTER V(N)D HANDELSMAN ALHIE HAB DAS HAVS BAVEN LASN GNAD GOT WES ISTS GEWESEN VND WES WIRDS NOCH WERDEN." [...] Ta hiša, ki je pozneje postala mestna hišalnica, je vsekakor vredna, da jo varujemo in obnovimo, saj je lep in v Krškem edini primerek poznorenesančne meščanske stavbe. Proti nabrežju je trisosna, proti trgu pred špitalsko cerkvijo štiriosna, na oglu pa nosi velik, na kamnitih renesančnih konzolah in profilirani plošči nad njima sloneč pomol; glavno okno pomola je povečano, v stranskih stenah sta ohranjeni še starejši pravokotni okenci. Med konzolama je na ščitku vklesano hišno znamenje lastnika in nad njim spet lemica 1609. Čas pa je stavbo zunaj in znotraj precej spremenil. Velika okna v prvem nadstropju so predelana – stara so imela spodaj majhno kamnito polico – in fasade so bile večkrat na debelo ometane. Vrh tega je 19. stoletje demodeliralo še plastične polpilastre, ki so nadomestili nekdanje slikane okvire, deleže nadstropje od pritličja in okenske osi. V pritličju so manjša, prav tako novejša okna; na straneh ogla pod pomolom se izpod ometa kažeta polkrožni zazidani odprini s stopničastim profilom. Kamniti glavni portal z napisom in lemico je širok in polkrožno zaključen. Tudi notranjščina hiše je doživela več prezidav. Zdaj pokrivata vežo banjast in križni obok, na dvorišču pa opazimo (na strani proti obrežju) zazidane arkade s toskanskimi steb-

riči, medtem ko vzdolžni trakt spremlja dandanes le dotrajan lesen mostovž.«¹⁷²

Tako kot Cevc govorijo tudi nekaj mlajše konservatorske smernice (1992) le o enonadstropni hiši, ki je zasnovana tritraktno, proti nabrežju Save trisosna in proti Hočevarjevemu trgu štiriosna. Vendar sta avtorja smernic pravilno predvidevala, da je trakt ob Hočevarjevemu trgu mlajši. Sklepala sta tudi, da gre pri njem najverjetneje za nov prizidan objekt, omenjen v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju, pozneje, ob koncu 18. stoletja, pa predelan.¹⁷³ Med prenovo se je pokazalo, da je t. i. Valvasorjeva hiša nastala iz dveh, od katerih je zgornja, s pročeljem proti trgu, občutno mlajša od spodnje,¹⁷⁴ kot smo videli, šele iz druge polovice 18. stoletja.

V letih od 2008 do 2010 je bila hiša kot del stavbnega kompleksa Mestni muzej Krško temeljito predelana, dobila je drugačno fasado in na dvoriščni strani nove, moderne stavbne elemente, ki jih ni bilo mogoče zagotoviti v okviru obstoječih objektov, ne da bi okrnili njihovo pričevanjskost.¹⁷⁵ Na severnem pročelju je še vedno vzdignjena spominska plošča z močno obledelim napisom, da je tu 19. septembra 1693 umrl Janez Vajkard Valvasor, vendar danes, glede na spoznanje o zmoti, vse manj uporabljajo oznaki Valvasorjeva hiša in Valvasorjev kompleks. V Mestnem muzeju Krško označujejo hišo kot »tako imenovano Valvasorjevo hišo«, poimenovanje Valvasorjev kompleks pa želijo čim prej nadomestiti z imenom »Mestni muzej Krško«. Da bi se izognili zamenjevanju hiše z dejansko Valvasorjevo na Cesti krških žrtev 2, bi bilo za napačno Valvasorjevo hišo sicer primerneje najti drugo, ustrežnejše poimenovanje. Glede na to, da je hiša del muzejskega kompleksa in zlasti glede na vlogo ljubiteljskega muzealca Antona pl. Hohenwarta, njenega lastnika v drugi četrtini 19. stoletja, bi jo bilo zelo primerno imenovati **Hohenwartova hiša**.

¹⁷² Cevc: *Kulturni spomeniki*, str. 170. – Deloma zabrisani napis na portalu se glasi malce drugače, in sicer v prvi osebi: »1609 LVCAS KUNEZ GEWESTER STATT RICHTER VND HANDELSMAN ALHIE HAB (S) DAS HAVS BAVEN LASN GNAD IM GOT WES ISTS GEWESEN VND WES WIRDS NOCH WERDEN«. Besede o Božji milosti, ki jo Kunec kliče nad nekdanje in prihodnje lastnike hiše, imajo še posebno težo ob vedenju, kaj se je s hišo dogajalo v naslednjih starih stoletjih.

¹⁷³ *Železnik* – Kramberger: *Konservatorske smernice*, s. p.

¹⁷⁴ Po informaciji konservatorke Alenke *Železnik* 22. 2. 2012. – Elaborat o izvedbi prenove ni bil nikoli dokončan.

¹⁷⁵ Čermelič Krošelj – Rep Bunetič: *Čelovito obnovljen*, s. p.

¹⁷⁰ ARS, AS 176, N 84, k. o. Krško, mapni list V.

¹⁷¹ Golc: *Neprava Valvasorjeva hiša*, str. 81, 84, 88–89.

Viri in literatura**Arhivski viri**Arhiv Republike Slovenije (= ARS):

- AS 1, Viccedomski urad za Kranjsko, šk. 12, 14, 16, 18, 20, 81, 171
- AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 103, 114, 115, 131, 140, 214
- AS 176, Francisccejski kataster za Kranjsko, N 84
- AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, fasc. D 1–193, G 1–156
- AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 18, 34, 39, 123, 131
- AS 768, Gospostvo Podčerrtek, Hartenštajn, Olimje, knj. 103
- AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn, knj. 24, fasc. 61
- AS 893, Jellouschek Anton, knj. 1
- AS 984, Radics pl. Peter Pavel, šk. 1–14
- AS 1063, Zbirka listin, št. 2742, feb. 1693, Krško
- AS 1068, Zbirka načrtov, 2/186
- AS 1074, Zbirka urbarjev, II/29u
- AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL):

- Kapireljski arhiv Ljubljana (= KAI), fasc. 119/10
- ŽA Krško: Matične knjige: R 1670–1729, R 1730–1771, R 1771–1784, R 1784–1812, R 1812–1837, P 1713–1770, P 1771–1783, P 1784–1816, P 1816–1867, M 1771–1784, M 1784–1818, M 1818–1841; Statusi animarum: fasc. 1
- ŽA Ljubljana-Šentvid: Matične knjige: R 1700–1704, R 1710–1728, R 1728–1741, P 1710–1768, M 1772–1812
- ŽA Mengeš, Matične knjige: R 1682–1695, R 1695–1707, P 1710–1768
- ŽA Sora: Matične knjige: R 1731–1748, R 1749–1770.

Nadškofijski arhiv Maribor (= NŠAM):

* Matične knjige:

- Brežice: R 1694–1709, R 1709–1725, R 1725–1738, R 1738–1760, P 1738–1770, M 1723–1753, M 1754–1770
- Zibika: R 1694–1751.

Okrajno sodišče v Krškem:

Zemljiška knjiga:

- k. o. Krško; gl. knj. 1–59.

Pokrajinski arhiv Maribor (= PAM):

- PAM/1537, Slekovec Matej; šk. 16.

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (= StLA):

- Landrecht: K 1355, 1356.

Zgodovinski arhiv Celje (= ZAC):

- ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig; knj. 1994–1996.

Literatura

[Anonimus]: XVI. Monats-Versammlung. V: *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain II* (1857), str. 113–115.

Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz, Band 3, 1663–1710*. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1987.

Cevc, Emilijan: *Kulturni spomeniki v Krškem in bližnji okolici*. V: *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta* (ur. Lado Smrekar). Krško: Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 165–193.

Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach: Eger'sche Gubernial-Buchdruckerei, 1848.

Černelič Krošelj, Alenka: *Sledi Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem – kaj pa jutri?* V: *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (ur. Alenka Černelič Krošelj). Krško: Valvasorjev raziskovalni center Krško, 2008, str. 43–73 (Zbirka K mestu K., št. 6).

Zapuščina Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem (ur. Alenka Černelič Krošelj). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2004 (K mestu K., št. 1).

Černelič Krošelj, Alenka – Rep Bunetič, Petra: *Celovito obnovljen Valvasorjev kompleks*. Krško: Občina, marec 2010.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Vierter Theil: Vom Regierungsantritt Leopolds I. (1657) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Laibach: Kleinmayr & Bamberg, 1876.

Dimitz, A. (ugust): *Vereins-Nachrichten*. V: *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XV* (1860), str. 20–22.

Glaser, Janko: *Jellouschek Anton*. V: *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga - Abraham-Lutgar*. Ljubljana: Zadruga gospodarska banka, 1925–1932, str. 396.

Golec, Boris: Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za »usodno« pomoto? Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846). V: *Zgodovina za vse* XVIII (2011), št. 2, str. 80–91.

Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. V: *Zgodovinski časopis* 61 (2007), št. 3–4, str. 303–364.

Golec, Boris: Valvasorjevi v Krškem – kdaj, kje, s kom in kako. V: *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (ur. Alenka Černelič Krošelj). Krško: Valvasorjev raziskovalni center Krško, 2008, str. 13–42 (Zbirka K mestu K., št. 6).

Golec, Boris: Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (1. del). V: *Zgodovinski časopis* 62 (2008), št. 3–4, str. 351–383; (2. del). V: *Zgodovinski časopis* 65 (2011), št. 3–4, str. 292–373; (3. del). V: *Zgodovinski časopis* 66 (2012), št. 1–2, str. 46–114.

Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del. V: *Arhivi* 32 (2009), št. 2, str. 283–338.

Jellouschek, Anton: Valvasor und Vodnik. V: *Vodnikov spomenik. Vodnik – Album* (ur. Etbin Henrik Costa). Ljubljana–Laibach: I. v. Kleinmayr in F. Bamberg, 1859, str. 40–41.

Kos, Janko – Toporišič, Jože: Vodnik Valentin. V: *Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Taborska – Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 509–528.

Kralj, Angel: Archivum loci PP. FF. capucinarum Gurgfeldi Erectum Anno Domini MDCCCLVII. V: Benedik, Metod – Kralj, Angel: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti Univerze, 1994, str. 427–591 (Acta Ecclesiastica Sloveniae 16).

Krampač, Tone: *Vodnik po matičnih knjigah Nadškofijskega arhiva Ljubljana* (Priročniki 2). Ljubljana: Nadškofija, 2008.

Kranjec, Silvo: Radics Peter (Pavel). V: *Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga. Raab–Švinkaršič*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971, str. 4–7.

Lapajne, Ivan: *Krško in Kršani. Zgodovinske in spominske črtice*. Krško: Odbor za olepšanje mesta, 1894.

Logar, Janez: Opombe. V: Mencinger, Janez: *Zbrano delo. 3. zvezek* (ur. Janez Logar). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1963, str. 327–360 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).

Mencinger, Janez: Meniški spomini. V: Mencinger, Janez: *Zbrano delo. 3. zvezek* (ur. Janez Logar). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1963, str. 189–259 (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).

Radics, pl.[emeniti] P.[eter]: Graščine in hiše rodovine Valvasorjeve na Kranjskem. V: *Ljubljanski zvon* 14 (1894), str. 433–437, 566–570.

Radics, P.[eter] v.[on]: Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. V: *Die Fihre des Herzogthums Krain von Johann Weikhard Freiherrn von Valvasor. Laibach–Nürnberg 1689. I. Band (Buch I bis IV)*. 2te unveränderte Auflage. Rudolfswerth: J. Krajec, 1877, str. 2–7.

Radics, P.[eter] v.[on]: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910.

Radics, P.[eter] v.[on]: *Valvasor. Biographische Skizze (Mit dem Portrait und Faksimile Valvasors)*. Graz: Leuschner & Taubensky, 1866.

Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi, 5. zvezek*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1999.

Reisp, Branko: Dosedanje raziskave o Valvasorju in nekatera odprta vprašanja. V: *Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989* (ur. Andrej Vovko). Ljubljana: SAZU in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave, 1990, str. 17–31.

Reisp, Branko: *Gradovi dežele Kranjske*. Ljubljana: Slovenska matica, 1998.

Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.

Ribnikar, Peter: Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. V: *Zgodovinski časopis* 36 (1982), št. 4, str. 321–337.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain*. Görz: Selbstverlag, 1905.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol. – 1747. 2. del: Cerkevne zadeve Lit. G*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1988 (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Zvezek 4).

Šebek, Živko: Nekaj razmišljanj o Valvasorjevi upodobitvi Krškega v Slavi vojvodine Kranjske. V: *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (ur. Alenka Černelič Krošelj). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2008, str. 105–116 (Zbirka K mestu K., št. 6).

Valvasor, Janez Vajkard: *Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga (Faksimilirana natis originala iz Metropolitanske knjižnice v Zagrebu)*. Ljubljana: Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 2001.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Fihre deß Hertzogthums Crain, I–XI*. Laybach, 1689.

Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*. Wagensperg in Crain, 1679. Faksimilirana izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.

Vodnik, Valentin: Rokopisna avtobiografija. V: Vodnik, Valentin: *Zbrano delo* (ur. Janko Kos). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1988, str. 253–254 (*Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*).

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. I., II., III. knjiga (gl. ur. Vladimir Kološa). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1999.

Volčjak, Jure: *Ordinarijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 1. del. 1750–1764*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010 (Viri 31).

Zapuščina Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem (ur. Alenka Černelič Krošelj). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2004 (K mestu K., št. 1).

Žigon, Tanja: *Zgodovinski spomin Kranjske. Življenje in delo Petra Parla pl. Radicsa (1836–1912)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009 (Knjižnica »Kronike« 12).

Zontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

Časopisi

[Anonimus]: Slavnost v Krškem. V: *Dolenjske novice* X (1894), št. 20, 15. 10. 1894, str. 158.

Lapajnc, Iv.[an]: Valvasor (Znamenita 200 letnica). V: *Dolenjske novice* V (1889), št. 18, 15. 9. 1889, str. 139–141; št. 19, 1. 10. 1889, str. 147–149.

Radics, P.[eter] v.[on]: Eine Reise nach London. V: *Laibacher Zeitung* 112 (1893), št. 274, 29. 11. 1893, str. 2345–2346; št. 275, 30. 11. 1893, str. 2353–2354; št. 276, 1. 12. 1893, str. 2361–2363.

V.: Das Sterbehaus Valvasors in Gurgfeld. V: *Laibacher Zeitung* 113 (1894), št. 162, 18. 7. 1894, str. 1387–1388.

Elaborat

Železnik, Alenka – Kramberger, Dušan: *Konservatorske smernice za prenovu Valvasorjevega kompleksa v Krškem*. Ljubljana: Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, marec 1992.

Železnik, Alenka – Kramberger, Dušan – Oman, Jožef: *Konservatorske smernice za prenovu Valvasorjevega kompleksa v Krškem*. Ljubljana: Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, januar 1993.

Povzetek sledi v 2. delu prispevka.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 347.235:929Valvasor J. V.
Prejeto: 10. 4. 2012

Dve Valvasorjevi hiši v Krškem – napačna in prava (2. del)

BORIS GOLEC

izr. prof. dr., znanstveni svetnik

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Ko je avtor pred nekaj leti zavrnil možnost, da bi kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) lahko umrl v t. i. Valvasorjevi hiši v Krškem, na katere pročelju je od leta 1894 vsidano spominsko znamenje, je z veliko mero gotovosti zapisal, da je bila polihistorjev zadnji dom druga hiša, oddaljena nekaj deset metrov od napačne hiše. Namen prispevka je osvetliti obe hiši v luči vseh dosegljivih podatkov in razjasniti morebitne dileme o tem, katera je prava. V raziskavi so bili upoštevani novi viri o pomembnih krških družinah, sistematično pregledane župnijske matične knjige in uporabljeni drugi viri, ki lahko kakor koli pripomorejo k vedenju o posameznih hišah in njihovih lastnikih. V ospredju raziskave sta vprašanje, komu je v polihistorjevem času pripadala t. i. Valvasorjeva hiša, in historiat hiše, ki je bila v resnici v lasti kranjskega polihistorja, tj. južne polovice današnje Mencingerjeve hiše.

KLJUČNE BESEDE: Valvasor, Krško, lokacija hiše, arhivski viri, Kamnikar, baroni Zetschker

ABSTRACT

VALVASOR'S TWO HOUSES IN KRŠKO – THE WRONG AND THE RIGHT ONE (PART 2)

A couple of years ago the author of the present article ruled out the possibility that the Carniolan polymath Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) died in the so-called Valvasor's house in Krško, on the front of which was attached in 1894 a built-in commemorative plaque. The author has since then managed to establish with a great deal of certainty that the polymath's last home was actually the house located some tens of metres away from the wrongly identified house. The purpose of the article is to shed light on the history of both houses based on the available data and to clarify any possible dilemmas regarding which of the two houses is the right one. The study draws on sources about prominent Krško families, the existing birth, marriage and death registers as well as other sources that might in any way help us understand more about the two houses and their owners. The study focuses mainly on the issue of who owned the so-called Valvasor's house during the polymath's lifetime and on the history of the house that was actually owned by Valvasor, i.e. the southern half of today's Mencinger's house.

KEY WORDS: Valvasor, Krško, location of the house, archival sources, Kamnikar, Barons Zetschker

V kateri hiši je kranjski polihistor dejansko živel in umrl?

Tako kot smo napačno Valvasorjevo hišo osvetlili po dveh poteh – najprej (ne)ustreznost lokacije in nato njen historiat – se bomo na podoben način lotili iskanja polihistorjeve prave hiše, le da so izhodišča pri tem drugačna. Brez vnaprejšnjih preferenc za Zetschkerjevo hišo (južni del današnje Mencingerjeve na Cesti krških žrtev 2) bomo v prvem delu preverili historiate vseh krških hiš, ki bi glede na lego in velikost lahko ustrezale opisoma Valvasorjeve hiše iz let 1693 (po listini o kupoprodaji) in 1694 (po inventarju polihistorjeve zapuščine). Iskali bomo možne sorodstvene in druge povezave med novim lastnikom Valvasorjeve hiše Janezom Krstnikom Kamnikarjem (kupil 1706) in obema polihistorjevima sosedoma Janezom Andrejem Tunkelsteinerjem in Janezom Petrom Šveršnikom (1693) na eni strani ter gospodarji potencialnih iskanjih hiš, ki jih sredi 18. stoletja ponuja terezijanski kataster. Tudi po tej, veliko bolj zanesljivi poti bomo prišli do rezultata, da vsem znanim dejstvom **ustreza samo ena hiša – Zetschkerjeva**. Čeprav je bila njena leva soseda sredi 18. stoletja v lasti Kamnikarjevega zeta in bi jo torej ta lahko dobil od tasta, bo natančna primerjava podarkov pokazala, da v tem primeru ni šlo za nekdanjo Valvasorjevo hišo, ampak za Tunkelsteinerjevo.

Za izhodišče si v tabelaričnem prikazu oglejmo dejstva o treh hišah, kot jih navaja listina o kupoprodaji iz leta 1693. Iz listine ni vidno, katera od obeh sosed je bila na levi in katera na desni strani, kakor tudi ne višina kupnine za Valvasorjevo hišo.¹

Za vsoto lahko izvemo iz polihistorjevega leto dni mlajšega zapuščinskega inventarja, v katerem je še pomemben podatek, da stoji ob njegovi hiši nova zgradba.² Regest kupoprodajne pogodbe ob vdovini prodaji hiše leta 1706 pa ne postreže z nobenim novim podatkom o sami zgradbi niti ne govori o sosedih.³

Iskanja hiše se bomo lotili na podlagi vseh ugotovljivih dejstev o lastnikih treh sosednjih hiš, ki lahko edina privedejo do ugotovitev, kakšne so bile hiše in kje jih gre iskati. Temeljno vprašanje je, ali so vse tri hiše podobno velike in vredne ali zaznamo razlike glede na vedenje o njihovih posestnikih.

Kaj torej vemo o lastnikih treh hiš, ki jih poznamo iz listine o kupoprodaji Valvasorjeve hiše (1693) in iz regesta kupoprodajne pogodbe med vdovo in novim lastnikom trinajst let pozneje (1706)? Kot bomo videli v nadaljevanju, je skupna značilnost vseh štirih hišnih posestnikov ta, da so pripadali krški mestni eliti. Prodajalec hiše Jakob Vodnik je bil notranji mestni svétnik, sosed Janez Andrej Tunkelsteiner večkratni mestni sodnik, poznejši kupec Valvasorjeve hiše Janez Krstnik Kamnikar pa upravitelj gospostva Šrajbarski turn. Tunkelsteiner in drugi sosed Janez Peter Šveršnik sta svojo družbeno veljavo kazala z dvojnimi osebnimi imenoma; tako ime so imele vse tri Tunkelsteinerjeve žene, uporabljali pa sta ga tudi Vodnikova in Kamnikarjeva soproga. Ni rečeno, da so ga vsi naštetih dobili že ob krstu (potrjeno le Kamnikarjeva žena, ki je bila sicer Tunkelsteinerjeva hči), zato pa raba dveh imen jasno pričča, kam so se nosilci prištevali kot odrasli. Poleg tega je bila z dvema imenoma krščena večina njihovih otrok in ti so imeli skoraj same imenitne krsne botre, med katerimi pri

Hiša na levi ali desni	Hiša na sredini	Hiša na levi ali desni
Lastnik 1693: gospod Janez Andrej Tunkelsteiner, mestni sodnik	Lastnika do 1693: (gospod) Jakob Vodnik, mestni svétnik, in žena Marija Saloma; 1693 kupil Janez Vajkard Valvasor za 800 goldinarjev kranjske veljave	Lastnik 1693: gospod Janez Peter Šveršnik
Tunkelsteiner umrl med letoma 1701 in 1705; družina izpričana v Krškem do leta 1735	1694: zraven stoji nova zgradba; 1706 Valvasorjeva vdova Ana Maksimila, poročena pl. Buset, prodala Janezu Krstniku Kamnikarju , upravitelju gospostva Šrajbarski turn	Zadnja omemba zakoncev Šveršnik v Krškem leta 1694

¹ ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. c. 2742, feb. 1693, Krško. Prim. objav: Jellouschek: Valvasor und Vodnik, str. 40–41.

² ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega

sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z-7/1, 16. 1. 1694, pag. 2; Prim. objav: Radics: *Johann Winkhard*, str. 310; Čermelič Krošelj (ur.): *Zapuščina*, str. 19, 33.

³ ARS, AS 309, šk. 123, fasc. I, W-81, zapuščinski inventar Herberta pl. Buseta, 11. 7. 1724, pag. 31–32.

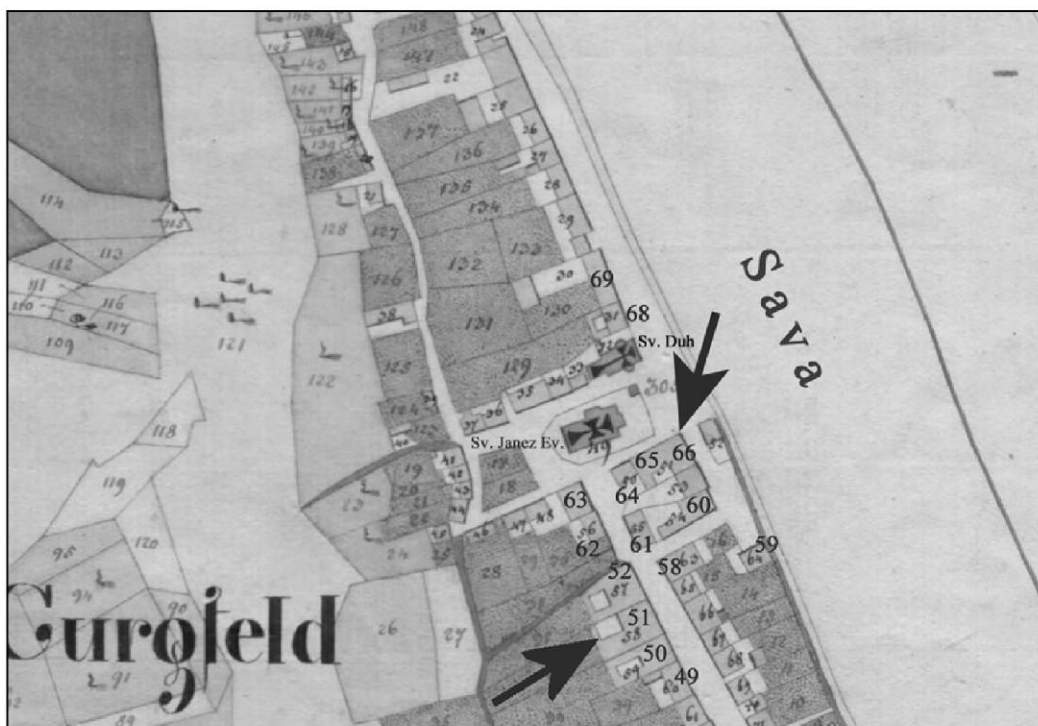
nobeni družini niso manjkali plemiči. Končno je bila Tunkelsteinerjeva prva žena tudi sama plemkinja oziroma iz poplemenitene družine. Tako je naziv »gospod«, ki ga listina zakoncev Vodnik (1693) namenja obema sosedoma, Tunkelsteinerju in Šveršniku, vsekakor upravičen.

Ob vsem povedanem ni nobenega dvoma, da so obravnavane tri hiše z vrtovi, stoječe druga poleg druge, morale biti podobne velikosti in vrednosti. Drugače torej kot pri Čoklovi hiši (spodnjem delu napačne Valvasorjeve), ki ji je sredi 18. stoletja na zgornji strani delala družbo lesena stara hišica. Hiše mestne elite, to pa so bili tako Vodniki, Tunkelsteinerji in Šveršniki kakor pozneje Kamnikarji, se v majhnih mestih koncentrirajo ob glavni mestni ulici oziroma trgu,⁴ zato jih tudi v Krškem ne gre iskati kje drugje. A vendar se ne bomo zanašali na takšno pravilo, ampak, bomo poiskali vse možne lokacije v mestu, kjer je ali bi lahko stala skupina treh takih hiš, in preverili, ali bi lahko šlo za iskano trojico.

Brez dvoma niti Valvasorjeva niti obe sosednji hiši niso mogle biti lesene. Velike zidane hiše tudi neprimerno teže propadejo in izginejo brez sledu ali jih nadomestijo znatno manjše lesene. Za tako

radikalne spremembe je potreben uničujoč požar, a ga Krško med Valvasorjevim časom in terezijanskim katastrom sredi 18. stoletja ni doživelo, kakor tudi ne pozneje, pred prvo natančno tlorisno upodobitvijo v franciscejskem katastru. A dopustimo možnost, da bi katera od treh iskanih sosednjih hiš od konca 17. stoletja dalje vendarle lahko močno spremenila zunanjo podobo ali celo izgnila.

Če vzamemo za izhodišče franciscejsko katastrsko mapo (1825),⁵ najdemo le na enem mestu drugo ob drugi tri velike zidane hiše. Stavbe, ki tako že na prvi pogled pritegnejo pozornost, sodijo med največje v mestu in stojijo na zahodni strani glavne ulice, nedaleč od trga z mestno cerkvijo sv. Janeza Evangelista (stavbne parcele št. 57–59). Danes sta to dve hiši na Cesti krških žrtev: prva, na južni strani, je sedanja Staničeva hiša (hišna št. 4), drugo, Mencingerjevo (hišna št. 2), pa sestavljata dve združeni hiši. Vse tri imajo po franciscejski katastrski mapi na zadnji strani podaljšek, ki obdaja manjše notranje dvorišče. Za vsako hišo se razteza tudi dolga vrtna parcela vse do poti pod Žviko, skoraj vzporedne z glavno ulico. Levo in desno od sklopa teh treh hiš so ob mestni ulici sicer prav tako nanašane zidane hiše, a so vse občutno manjše in s

Izsek katastrske mape iz leta 1825 z dodanimi rektifikacijskimi številkami; zgornja puščica kaže napačno Valvasorjevo hišo v uličnem otoku, spodnja pa pravo hišo ob glavni krški ulici.

⁴ Prim. Golec: Elite v majhnih mestih, str. 228–229.

⁵ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V.

krajšimi vrtovi, drugje v mestu pa najdemo velike zidane hiše samo posamezne ali kvečjemu po dve skupaj.

Franciscejski kataster sicer ni najustreznejše izhodišče za naše vprašanje. Gradbeno stanje mesta, leta 1825 pretežno zidanega, je bilo zdaj občutno spremenjeno glede na stanje, ki ga ponujata dva popisa hiš v terezijanskem katastru tričetrt stoletja prej. Kot je vidno iz prvega popisa, nastalega v začetku leta 1749, je bila tedaj v Krškem zidana le vsaka peta hiša,⁶ ne upoštevaše deseterico t. i. svobodnih hiš, ki jih v tem popisu ni, so pa zajete v naslednjem iz leta 1752, v katerem je za vsako stanovanjsko hišo ocenjen letni donos.⁷ Iz kombinacije podatkov o gradbenem stanju in donosu posamezne hiše dobimo podobo, ki jo lahko s pomočjo rektifikacijskih števil (po štitnem registru iz leta 1756)⁸ brez težav preslikamo na katastrsko mapo iz leta 1825. Izkaže se, da so bile hiše, označene kot zidane sredi 18. stoletja, takšne tudi v času franciscejskega katastra. V obeh časovnih izsekih pa se le enkrat skupaj pojavijo tri velike zidane hiše, in to obakrat na istem mestu ob glavni ulici: že omenjene hiše na stavbnih parcelah 57–59. Leta 1752 so z letnim donosom od 14 do 17 goldinarjev vse spadale med deseterico najdonosnejših v mestu (14 do 20 goldinarjev donosa) in znatno preseglele mestno povprečje (5,60 goldinarja). Nekdanja Valvasorjeva hiša bi bila glede na sredinsko lego hiša v lasti baronice Zetschker z donosom 14 goldinarjev, to je nekaj manj od donosa njenih dveh sosed (16 in 17 goldinarjev). Po donosnosti se je znašla na desetem mestu, če pa odštejemo javno-upravne zgradbe, ki so zasedle prva tri mesta (gosposočinska in mitninska hiša ter župnišče), je bila na sedmem (najvišje ocenjeni zasebni hiši sta imeli po 17 goldinarjev donosa).

Preden se bomo posvetili historiatu teh treh sosednjih hiš, bomo za vsak primer preverili, ali bi trojico hiš iz Valvasorjevega časa – Valvasorjevo, Tunkelsteinerjevo in Šveršnikovo – vendarle lahko iskali še kje drugje. Takšna možnost obstaja, če bi denimo ena od treh iskanih hiš s konca 17. stoletja v desetletjih do nastanka terezijanskega katastra izginila ali če bi jo zamenjala znatno manjša stanovanjska zgradba, ne nazadnje zlahka tudi, ko bi se dve hiši združili v eno. Sredi 18. stoletja na dveh mestih res srečamo po dve veliki zidani hiši z visokim letnim donosom. Vse štiri stojijo v nepo-

sredni bližini današnjega Hočevarjevega trga in so s pročelji obrnjene proti Savi.

Pozornost zbudita zlasti sosedi, ki sta bili leta 1749 zidani in sta imeli tri leta pozneje najvišji letni donos od vseh hiš v mestu, 20 goldinarjev, obe pa sta premogli tudi vrt. Danes sta to enonadstropnici na Valvasorjevem nabrežju (h. št. 5b in 5). Prva (rekt. št. 68, stavbna parcela št. 31) je bila sredi 18. stoletja mitninska hiša dvorne komore (*Hoff Cameral! Haus, jetzo das König! Amt! Haus*), njena severna soseda (rekt. št. 69, stavbna parcela št. 30) pa hiša gosposiva Krško (*Herrschaft Gurgfeldt*) s stanovanjem gosposočinskega upravitelja (*darin der Verwalter ein Quartir hat*).⁹ Ugotovitve o tej stavbi ovržejo možnost, da bi šlo lahko za polihistorjevo hišo ali za katero od njenih dveh znanih sosed, saj je lastnikom mogoče kontinuirano slediti v Valvasorjev čas. Kako je hiša postala gosposočinska v lasti grofov Auersperg, so razkrili zapuščinski inventarji treh članov Auerspergove rodbine. Leta 1698 jo je grofica Katarina Elizabeta, tedanja lastnica krškega gospostva, kupila od Franca Jožefa grofa Lamberga. Čeprav je v registih kupoprodajne pogodbe enkrat govor o De Urbanjevi in drugič o Blažutovi hiši, datum sklenitve pogodbe razkriva, da gre za isto hišo z dvema imenoma.¹⁰ Njeno prvo ime izvira

⁶ ARS, AS 174, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3, 1, 1749; No. 7, 13, 6, 1752. – Rektifikacijske številke razkriva štitni register iz leta 1756 (prav tam, No. 8), parcelne pa so nastale s franciscejskim katastrom leta 1825 (ARS, AS 176, N 84, k. 6, Krško, zapisnik zemljiških parcel, 20. 4. 1825; mapni list Vj). – V začetku leta 1749, ko je po navedbi terezijanskega katastra imel v hiši krškega gospostva stanovanje gosposočinski upravitelj, je funkcijo upravitelja gospostev Krško in Šrajbarski turn opravljal Janez Matija Šivic († ok. 1699, neznanu kje – † 1776, Krško), sedemkrat praded pisca teh vrstic. Šivic je zanesljivo poznal Valvasorjevo najmlajšo hčerko Regino Konstancijo, por. pl. Diensperg († ok. 1690, neznanu kje – † 1755, Novo mesto), saj je bil sredi 18. stoletja kot lastnik hiše v Novem mestu njen prvi sosed (Golc: Valvasorjevo neznanu potomstvo (I. del), str. 377).

¹⁰ Ob smrti grofa Aleksandra leta 1759 so med njegovimi nepremičninami poleg obeh gospostev – Krško in Šrajbarski turn – ter turnskega gradu popisali hišo v Krškem, ki je plačevala letni činž mestu in je torej stala na pravno mestnih tleh (ARS, AS 309, šk. 5, fasc. III A–67, 16. 7. 1759, pag. 5). Na isto hišo z vrtom se nanaša kupna pogodba (*Kaufbrief des Haus zu Gurgfeldt und Garten*) v zapuščini umrlega grofa, ki sta jo 61 let prej, 1. novembra 1698, sklenila Franc Jožef grof Lamberg in Katarina Elizabeta grofica Auersperg (prav tam, pag. 24). Kupno pogodbo zanj najdemo tudi v zapuščinskih inventarjih Aleksandrovega očeta Diriba grofa Auersperga, umrlega leta 1706, in njegove štiri leta prej (1702) preminule svakinje Katarine Elizabete grofice Auersperg, ki je hišo kupila. Pri tem je zanimivo, da se hiša v navedenih dveh inventarjih imenuje različno ob sicer enakem datumu in kraju sklenitve pogodbe – Krško, 1. novembra 1698. Diribov inventar

⁶ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3, 1, 1749.

⁷ Prav tam, No. 7, 13, 6, 1752.

⁸ Prav tam, No. 8, štitni register 1756.

iz priimka, drugo pa iz osebnega imena Blaža De Urbanija, italijanskega priseljenca, ki je postal viden krški meščan in mestni sodnik.¹¹ Tudi sosednja hiša

(1706) pravi, da je bila pogodba sklenjena za Blažutovo hišo (*daß erkauftte Blaschutische Hauß in der Statt Gurgfeldt sambt den großen Garten*) (prav tam, šk. 3, 20. 5. 1706, pag. 108); tako je hiša imenovana tudi v popisu Dittrihovih nepremičnin: nekdanja Blažutova hiša (*die hienor Wlaschutisch geneste Behausung in der Stadt Gurgkfeldt gelegen*) (prav tam, pag. 105). Tudi nekaj grofovih premičnin je bilo popisanih v tej r. i. Blažutovi hiši (prav tam, pag. 114, 115, 117). Večinoma iste predmete najdemo štiri leta prej (1702) v zapuščinskem inventarju Katarine Elizabete grofice Auersperg označene kot »v hiši v Krškem« (*im Hauß zu Gurgkfeldt*) (prav tam, šk. 2, fasc. 11 A–28, 29, 5. 1702, pag. 203, 210, 211, 217–218, 253, 254, 263). Med groficinimi nepremičninami je hiša prav tako imenovana »nekdanja Blažutova« (*daß in Gurgkfeldt stehende Wlaschutisch geneste Hauß*) (prav tam, pag. 5–6), toda regest kupne pogodbe v istem inventarju pravi, da je grofica Auerspergova 1. novembra 1698 kupila od grofa Lamberta nekdanjo De Urbanijevo (†) hišo (*die erkauftte de Urbanische vrbun geneste Behausung sambt den Garten*) (prav tam, pag. 105–106). Povezava obeh hišnih imen – Blažutova in De Urbanijeva hiša – je privedla do prejšnjega lastnika Blaža De Urbanija. Poleg rektifikacijske in pozneje hišne številke gosposčinske hiše imamo za njeno lego še eno potrditev. V inventarju krške župnije iz leta 1716 je naveden župnijski vrt, ki meji na eni strani na De Urbanijevo hišo, na drugi pa na ulico proti Gorji (*in der Statt ein anderer garten so mit einen seiten an das Urbanische Hauß, mit der anderen seiten aber auff die gassen gegen dem Perkh aneinander*) (ARS, AS 1, Viccdomski urad šk. 12, 1/7, lit. G IV-6, inventar in urbar župnije Leskovec 1716, fol. 90^v). Gre za vrtno parcelo v lasti župnišča (parc. št. 131), ki leži po franciscjskem katastru (1825) na dvoriščni strani gosposčinske hiše in se razteza do ulice Pod goro (ARS, AS 176, N 84, k. o. Krško, zapisnik zemljiških parcel, 20. 4. 1825, mapni list V).

¹¹ Blaž De Urbani se v virih pojavi leta 1654, ko je bil sprejet med krške meščane (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitarentensia, Krško, mestna knjiga 1539–1679, s. p.). Za mestnega sodnika so ga izvolili trinajst let pozneje, leta 1667 (ARS, AS 1, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII-1, 25. 6. 1667), po krški kapucinski kroniki, ki za to leto ne pozna imena sodnika, pa naj bi sodniško funkcijo opravljal v mandatu 1668/69 (Kralj, Archivum loci, str. 471). Številne pritožbe zoper njega pričajo, da je moral biti precej prepirljive narave: leta 1675 je občina meščanov prosila deželnega viccdoma, naj ukaže »nemirnega Italijana« izključiti iz mestnega sveta (ARS, AS 1, šk. 171, 1/97a, lit. G VIII-3, 25. 8. 1661, 30. 1. 1673, 13. 7. 1673, 12. 2. 1674, 23. 7. 1673, 21. 7. 1675, 12. 6. 1676). Poročen je bil vsaj dvakrat, najstarejša krška krsna matica z začetkom leta 1670 pa navaja le krst njegovega najmlajšega otroka, krščenega 14. februarja 1671 (NSAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Blaž De Urbani je kot krsni boter zadnjič izpričan 27. februarja 1679, člani njegove družine so borovali še do leta 1684 (prav tam, 15. 3. 1670, 2. 5. 1671, 18. 7. 1671, 15. 9. 1671, 5. 12. 1672, 13. 2. 1673, 31. 7. 1673, 16. 9. 1674, 6. 12. 1674, 27. 5. 1675, 13. 7. 1675, 12. 3. 1676, 20. 3. 1676, 26. 5. 1676, 18. 2. 1677, 23. 7. 1677, 25. 4. 1678, 22. 8. 1678, 3. 9. 1678, 6. 9. 1678, 23. 9. 1678, 27. 2. 1679, 7. 3.

na levi strani gosposčinske tako ne more biti v nikakršni zvezi ne z Valvasorjem ne z njegovima sosedoma Tunkelsteinerjem in Šveršnikom. Kot vse kaže, je bila mitnica tu že vse od srede 16. stoletja, hiša pa prvotno prav tako meščanska.¹²

Z opisom Valvasorjeve hiše in obeh njenih sosed s konca 17. stoletja se že na pogled precej manj ujemajo tri hiše ob savskem nabrežju, obrnjene s procelji proti reki, ki sestavljajo vzhodno stranico uličnega otoka, znanega iz obravnave napačne Valvasorjeve hiše. Na franciscjski katastrski mapi iz leta 1825 so prikazane kot zidane hiše na stavbnih parcelah 51, 53 in 54, danes pa sestavljajo stavbni kompleks Mestnega muzeja Krško. Desna je napačna Valvasorjeva hiša, srednja Jarnovičeva ali stara šola in leva Kaplanova, če jih imenujemo po zdaj običajnih oznakah. Opisu iz listine o kupoprodaji (1693), po kateri je hiša Janeza Vajkarda Valvasorja stala med dvema hišama z vrtovoma, bi pogojno lahko ustrezala srednja, Jarnovičeva, a si dejstva hitro pridejo navzkriž. Jarnovičeva hiša je nekdanja

1679, 8. 12. 1679, 9. 4. 1680, 25. 7. 1680, 27. 12. 1680, 4. 1. 1681, 18. 1. 1681, 21. 9. 1681, 30. 1. 1682, 2. 12. 1682, 19. 12. 1682, 5. 1. 1684). V osemdesetih letih so De Urbanijevi Krško zapustili ali pomrli. Zadnje poročilo o Blažu De Urbaniju se nanaša prav na njegovo hišo. Ta je leta 1688 navedena na seznamu devetih krških meščanskih hiš, ki so v svoje kleti in kašče sprejele cesarski proviant (StLA, I. Ö. HK-Akten, 1689–IV–92, s. d., pred 29. 12. 1688, Verzeichnuß der in der Statt Gurgfeldt etc.).

¹² Leta 1556 sta meščan Blaž Scharner in njegova žena Magdalena s privolitvijo mestnega sodnika in sveta prodala kralju Ferdinandu svoj oštar, hišo, hlev in vrt v mestu pod grajskim vrtom (†); bodočo namembnost stavbe razkriva naslov kupnega pisma »Ambthaus Gurekhtfeldt« (StLA, I. Ö. Urkundenreihe, 1556 X. 30., Krško (388)). Omemba grajskega vrta postavlja hišo v zgornji del mesta, nekoliko nenavadno pa je, da v listini ni navedena njena lokacija poleg špitalske cerkve, temveč ob oštatu Martina Esliha. Da je mitninska hiša v 16. stoletju vsekakor stala v zgornjem, severnem delu mesta, pričata urbarja gospostva Krško iz let 1570 in 1575. Navedena je namreč skoraj pri koncu popisa plačnikov dvornega činza, za omembami koč pod gradom, mestnih vrt in župnikovcega zemljišča, in sicer kot »uradna hiša« (*Ambthauß*), od katere plačuje dajatev mitninski uradnik – nakladnik (*Aufschlager*) (ARS, AS 1, šk. 81, 1/46, lit. G VIII-4, urbar gospostva Krško 1570, pag. 518; AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, RDA, N 141, No. 29, urbar gospostva Krško 1575, s. p., Hernach volgen die Hofzinss etc.). Do srede 18. stoletja, ko je po terezijanskem katastru in s pritegnitvijo mlajših virov natančno ugotovljiva njena lokacija, vemo o stavbi malo. Mitninska hiša ali t. i. hiša cesarskega nakladnika se je leta 1677 znašla na seznamu krških pustot: bila naj bi pusta in v takšnem stanju že od leta 1645 (ARS, AS 1, šk. 171, 1/97a, lit. G VIII-8, s. d. (1677, Specification B)). Tri leta prej je mestno predstojništvo od nakladnika zahtevalo, naj plača davčne zaostanke za nazaj do leta 1645, sicer mu bodo pustil oštar in vrt zarubili (StLA, I. Ö. HK-Akten, 1675–III–70, 10. 9. 1674).

šola, karere lokacija je prvič dokumentirana šele leta 1792 v knjigi status animarum krškega vikariata: šola (*Schola*) s hišno številko 79.¹³ Iz terezijanskega katastra ni vidno, kje je stala mestna šola sredi 18. stoletja, saj je v popisu hiš iz leta 1749 ni, v tri leta mlajšem popisu pa je navedena na koncu, med t. i. svobodnimi hišami.¹⁴ Vendar ob vsem, kar o krški šoli vemo iz druge polovice 18. stoletja, ni nobene namiga, ki bi jo umeščal kam drugam kot tja, kjer je bila leta 1792.¹⁵ Stavba, ki je sredi stoletja potrjeno že stala na tem mestu, poznogotski elementi v obeh eražah pa pričajo o njeni znatno zgodnejši stavbni zgodovini,¹⁶ namreč ni popisana niti v šiftnem registru leta 1756, ker kot svobodna hiša ni imela rektifikacijske številke.¹⁷ Obe njeni sosedni sta bili tedaj veliki zidani stavbi, na desni hiša v lasti gosposčinskega upravitelja Urbana Čokla (rekt. št. 66) z letnim donosom 17 goldinarjev (spodnji del napačne Valvasorjeve hiše) in na levi hiša Jožefa Šenerja ml. z donosom 12 goldinarjev (rekt. št. 60). Čoklova je edina premogla majhen vrt (s posevkom 1/32 mernika), drugi dve, Šenerjeva hiša in šola, sta bili brez njega. Poleg tega je šola po franciscejski katastrski mapi (1825) precej manjša od svojih sosed in tudi leta 1752 je izkazovala samo 6 goldinarjev letnega donosa.¹⁸ Tukaj tudi ni prostora za stavbo, omenjeno v Valvasorjevem zapuščinskem inventarju kot novozgrajeno poslopje ob njegovi hiši, razen če bi ga postavili na drugi strani ceste ob Savi, tako kot je tam leta 1825 stalo gospodarsko poslopje sosednje hiše (stavbna parcela št. 52). Težko si ga je namreč predstavljati na lijakasto zoženem dvorišču za hišo, kjer bi po opisu iz leta 1693 moral biti vrt, in izginiti bi moralo še pred nastan-

kom franciscejske katastrske mape. Zgradba mestne šole je bila torej v neskladju z opisoma Valvasorjeve hiše s konca 17. stoletja in absolutno premajhna za polihistorjev zadnji dom. Poleg tega je stavba zelo verjetno služila za šolo že v času, ko se je Valvasorju v Krškem iztekala življenjska pot.¹⁹ Opisu lege njegove hiše iz leta 1693 bi sredi 18. stoletja ustrezala samo velikost in to, da sta bili njeni sosedni, Šenerjeva in Čoklova hiša, ki bi torej morali biti nekdanja Tunkelsteinerjeva in Šveršnikova, zidani, a se je zataknilo že pri vrtovih.

¹³ Šolska stavba je v drugi polovici 17. stoletja izpričana enkrat samkrat, in sicer bežno v urbarju krške oziroma leskovske župnije iz leta 1677: Andrej Čedin je imel v Krškem poleg šole (*neben der Schull*) oštar, na katerem je nameraval postaviti hišico (ARS, AS 1, Vicedomski urad, šk. 20, I/12, lit. G XXVII 14–1, pag. 464); v istem urbarju je pri mestu omenjen tudi učitelj oziroma ošolmošter (*der Schullmeister*), ki je plačeval dajatev za vrt (pag. 463). Ni neuvedno, da med župniji podložno posestjo ni ujeti šolske stavbe, saj bi ta lahko stala na župnijski dominikalni zemlji in torej ne bi imela urbarskih obveznosti. Toda vprašanje je, ali je šola kot taka sploh bila na župnijskih tleh in ne že tedaj na zemljišču, podsodnem mestu, torej na pravno mestnih tleh. Posredno govorijo v prid temu poročila mestnega predstojništva iz druge polovice 17. stoletja in celo iz istega leta (1655, 1677, 1686), po katerih plačujejo učitelja in organista (v eni osebi) iz mestne blagajne (ARS, AS 1, Vicedomski urad, šk. 171, I/97a, lit. G VIII–8, 25. 8. 1655, s. d. (Berichts Copie, 1677), 13. 4. 1686), leta 1679 pa je v kstni matici naveden »mestni učitelj (*pro tunc ludmagistro civitatis*)« (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Dva mlajša župnijska urbarja iz let 1716 in 1732 samo potrjujeta takšno domnevo. Ob nastopu novega župnika F. L. Rometa (1716) v sicer zelo natančnem popisu župnijskih zgradb pogošamo šolo, čeprav navaja inventar zidano župnišče s posameznimi prostori, žitno kaščo, kleti in lesen hlev, v Leskovcu pa hišico za tamkajšnjega ošolmoštra (*ein Schullmeisters Heuß*), dejansko samo organista (ARS, AS 1, Vicedomski urad, šk. 12, I/7, lit. G IV–6, fol. 90–91). Prako stanje dobesedno povzema župnijski inventar in urbar 16 let pozneje, leta 1732, ko je prišel v Krško novi župnik J. E. pl. Zergollern (prav tam, šk. 14, I/8, lit. G–11, fol. 303–304). Šole torej ni med župnijskimi objekti niti ji ni namenjen noben prostor v župnišču. Tudi med župniji podložno posestjo v mestu je v obeh urbarjih naveden samo šolski vrt (*von Schull Garten*) (prav tam, šk. 12, I/7, lit. G IV–6, fol. 118; šk. 14, I/8, lit. G–11, fol. 331), skoraj brez dvoma identičen z učiteljevim vrtom v urbarju iz leta 1677. Odsotnost šole v urbarskih in drugih župnijskih virih, zlasti ob požaru, v katerem je leta 1738 zgorelo župnišče in ducat bližnjih hiš (prav tam, šk. 14, I/8, lit. G–3, 3/27, 26. 4. 1739, 3/28, 3. 8. 1739, G–4, 4/1, 24. 12. 1745, 4/2, 24. 12. 1745), samo še dodatno pričča, da je bil na župnijskem zemljišču le šolski vrt, ne pa tudi šolska stavba. Ta se po letu 1677 prvič izrecno omenja leta 1752 v terezijanskem katastru, v popisu donosa od hiš, in sicer kot »mestna hiša, v kateri sta šola in brezplačno stanovanje za učitelja« (*Der gemeinen Stadt Hauff, worinnen die Schull undt des Schullmeisters freye Wohnung*) (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752).

¹⁴ NŠAL, ZA Krško, fasc. 1, Statusi animarum, status animarum 1792–1804, s. p.

¹⁵ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

¹⁶ Po poročilu krškega župnika novomeškemu okrožnemu uradu o stanju šole leta 1761 je bilo v Krškem še dokaj dobro zgrajeno šolsko poslopje, ki je pripadalo mestu (*ein noch ziemlich gutt erbaut, thro Stadt zugehöriges Schull=Hauff*) (ARS, AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 75, lit. T, No. 4, Vol. 1–2, 13. 6. 1761). Podobno je leta 1774 poročalo okrožnemu uradu krško mestno predstojništvo: v Krškem je mestu pripadajoča šolska stavba (*ein der gemeinen Stadt gebüriges mittelmaßiges Schull=Hauff*) s sobo in kamro ter majhno dvorano za pouk (prav tam, šk. 23, lit. F, No. 12, Vol. 1, 8. 4. 1774).

¹⁷ Prim. Železnik – Kramberger – Oman, *Konservatorske smernice*, s. p.; Železnik – Kramberger – Oman, *Konservatorski program*, str. 15; Čermelič Krošelj – Rep Buncerič, *Celovito obnavljanje*, s. p.

¹⁸ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 8, šiftni register 1756.

¹⁹ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V; AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752.

Drugje v mestu najdemo zidane hiše sredi 18. stoletja le posamezno, posejane med lesenimi in vse razen dveh z letnim donosom manj kot 10 goldinarjev. Od omenjenih dveh donosnejših je hiša mestnega kaplana s 16 goldinarji donosa stala sploh že zunaj sklenjene pozidave, v severnem delu mesta nedaleč od župnišča.²⁰ V sklenjeni pozidavi rako kot edina večja zidana hiša ostane hiša Jakoba Simandla z vrtom (rekt. št. 41), ki je stala na vzhodni strani glavne mestne ulice blizu kapucinskega samostana in so ji odmerili letni donos 16 goldinarjev in pol.²¹ Visok donos 15 goldinarjev je imela še napol zidana hiša vdove Lucije Knoper (rekt. št. 58), vogalna stavba brez vrta med glavno ulico in prečno ulico, ki z glavne vodi proti Savi in ločuje Knoperjevo hišo od uličnega otoka z napačno Valvasorjevo hišo.²² Preostale napol zidane hiše so lera 1752 vse izkazovale precej manjši letni donos, od 4 do 10 goldinarjev.²³

Po izločitvi drugih zidanih in napol zidanih hiš, ki nekatere že po legi, druge pa (tudi) glede na historiat ne morejo biti iskane tri – Valvasorjeva in njeni dve sosedni – se bomo vrnili k **trem sosedam**

na zahodni strani glavne mestne ulice. Velike zidane hiše z dvoriščnimi prizidki in dolgimi vrtovi (stavbne parcele št. 57–59) so pritegnile pozornost tako na franciscejski katastrski mapi (1825) kot v tričetrt stoletja starejšem terezijanskem katastru (rekt. št. 50–52), ki jih pozna kot zidane z visokim letnim donosom 17, 14 in 16 goldinarjev. Srednja (rekt. št. 51, stavbna parcela 58), sredi 18. stoletja v lasti baronice Zetschker, je po zunanjih značilnostih najbližje opisu Valvasorjeve hiše iz leta 1693, čaka pa nas še drugi, zahtevnejši del raziskave, v katerem bo hipotezo o njuni istovernosti treba dokazati. Preverili bomo vse znane podarke o lastnikih treh hiš v času terezijanskega katastra in vključili v obravnavo tudi sosednji dve leseni hiši. Prva od njiju (rekt. št. 49) stoji v sklenjeni pozidavi in se dotika prve hiše iz sklopa obravnavane trojice, drugo (rekt. št. 62) pa ločujeta od tega sklopa ozka prečna ulica in dve vrtni progji. Cilj raziskave je ugotoviti, ali lahko hiše in njihove lastnike kakor koli povežemo z Valvasorjem, njegovim naslednikom Kamnikarjem in obema sosedama – Tunkelsteinerjem in Šveršnikom.

Sklop treh velikih zidanih hiš in njihovih dveh sosed po terezijanskem in franciscejskem katastru

Lastnik leta 1749	Opis hiše leta 1749	Letni donos od hiše v goldinarjih in opis vrta leta 1752	Rektifik. številka leta 1756	Številka stavbne parcele leta 1825
Anton Osterman, kramar	lesena hiša, 2 vrtova s posevkom 1/8 mernika	6 goldinarjev, zraven sadovnjak in zeljnik s posevkom 1/8 mernika	49	60
Jurij Pečar	zidana hiša, pusta, zraven 2 vrtova s posevkom 1/4 mernika	17 goldinarjev, vrt s posevkom 2/8 mernika	50	59
baronica Zetschker	zidana hiša, vrt s posevkom 3/16 mernika	14 goldinarjev, vrt s posevkom 1/4 mernika	51	58
Ignac Gosar, upravitelj v Goričanah	zidana hiša, zraven vrt s posevkom 3/16 mernika, vrt pod Goro s posevkom 1/16 mernika	16 goldinarjev, vrt s posevkom 1/4 mernika	52	57
Anton Pregl, mesar	lesena hiša, 2 vrtova s posevkom 3/32 mernika	6 goldinarjev, vrt s posevkom 5/16 mernika	62	56

²⁰ Za župnišče sicer ni podatka, iz kakšnega materiala je bilo zgrajeno, a je glede na letni donos 18 goldinarjev in obnovo po nedavnem požaru jasno, da je šlo za (pretežno) zidano stavbo.

²¹ Jakob Simandl, ki je v popisu hiš leta 1749 izrecno naveden kot hišni posestnik brez poklica (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749), je že pred tem postal mestni svétnik (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771, I. I. 1746), pozneje pa je izprijan kot mestni pisar ali sindik; službo je nastopil med letoma 1752 in 1754 in jo je najverjetneje obdržal brez prekinitve vse do smrti leta 1772 (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 109, N 115, No.

6, 23, 8. 1754; NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, I 1713–1770, 24. 9. 1765; prav tam, M 1771–1784, 9. 10. 1772).

²² Knoperjeva hiša je sicer imela vrt, a ne pri hiši, temveč za mestnim obzidjem (*hinter der Mauer*). Takšno jo kaže tudi franciscejska katastrska mapa leta 1825 (stavbna parcela št. 63).

²³ Te hiše so imele leta 1756 rektifikacijske številke 4, 6, 8, 13, 56 in 61.

Na vprašanje, ali je hiša baronice Zerschker restituta, ki jo je Valvasorjeva vdova leta 1706 prodala Janezu Krstniku Kamnikarju, bomo poskušali najprej odgovoriti s pomočjo znanih dejstev o **Zetschkerjevi družini**. Baronica Zerschker (*Freyin von Zetschkerin*), lastnica hiše po vseh treh katastrskih popisih (1749, 1752 in 1756),²⁴ je bila Klara Konstancija, rojena Graffenweger pl. Graffenau, vdova po Janezu Sigfridu baronu Zetschkerju.²⁵ Sredi 18. stoletja je v bližini Krškega posedovala t. i. Zetschkerjevo imenje, ki je poleg pristave obsegalo vsega nekaj oštатов in rustikalnih vinogradov.²⁶ V petdesetih letih je Klara Konstancijo nasledil sin Franc Ferdinand,²⁷ čigar zapuščinski inventar iz leta 1788 razkriva temeljne podatke o historiatu Zetschkerjeve hiše v Krškem v 18. stoletju.²⁸ Baron (Franc) Ferdinand je ob smrti poleg Zetschkerjevega imenja Krško imel hišo v mestu s hišno številko 36 (*Das Haus in der Stadt Nro. 36*).²⁹ Lokacija, ki jo je mogoče izslediti brez težav, potrjuje, da gre za hišo, katere lastnica je bila sredi stoletja njegova ovdovela mati (rekt. št. 51). Med pokojnikovimi listinami so inventurni komisarji na zadnjem mestu popisali ključno – dokument, ki govori o nakupu njegove hiše dobrih 70 let prej: kupno pismo, datirano v mestu Krško 7. oktobra 1717, za mestu podsodno hišo in vrt v Krškem (*Ein Kaufbrief ddt. Stadt Gurgfeld 7ten 8ber 1717 über das in Gurgfeld liggende der Stadt dienstbare Haus, und Garten*).³⁰ Ze iz dikcije izhaja, da se kupoprodaja nanaša na hišo, ki je bila ob smrti barona Franca Ferdinanda edina v njegovi lasti in ne nazadnje je pokojnik premožel

samo ta dokument o lastništvu hiše, katerega vsebina govori o dotlej zadnji zamenjavi lastništva s prodajo. V nasprotnem bi Zetschker o lastništvu hiše hranil mlajša dokazila, tako pa je hiša od leta 1717 menjavala lastnike le znotraj Zetschkerjeve družine. Žal v regestu kupnega pisma ni navedeno, kdo je hišo kupil in od koga. Inventurni komisarji so namreč šteli, da povsem zadošča podatek o datumu kupoprodaje brez imen pogodbenikov: hiša je tedaj prišla v last Zetschkerjev, pri tem pa ni bilo pomembno, od koga so jo kupili. A prav ta podatek bi bil za našo raziskavo ključen. V zbirki zapuščinskih inventarjev v Arhivu Republike Slovenije se žal nista ohranila inventarja zapuščine barona Janeza Sigfrida in Klare Konstancije Zetschker, v katerih bi lahko bil popolnejši regest kupoprodajne pogodbe,³¹ in tudi v inventarjih drugih Zetschkerjev kupno pismo z dne 7. oktobra 1717 ni omenjeno.³² To pa ne pomeni, da se zapis o kupoprodaji in obeh pogodbenih strankah ni ohranil kje drugje, denimo v zapuščinskem inventarju koga tretjega. Mogoče je tudi, da v kakšnem gospodarskem arhivu doma ali v tujini čakata na odkritje inventarja zakoncev Zetschker. Ker podatka o prodajalcu hiše za zdaj ni bilo mogoče najti v drugih razpoložljivih virih o Krškem in Zetschkerjih, smo morali povezavo med baroni Zetschkerji in potencialnim prodajalcem hiše Janezom Krstnikom Kamnikarjem utemeljiti s posrednimi dokazi.

Ni dvoma, da je hišo leta 1717 kupil oče ali oba starša barona Franca Ferdinanda, ki je neporočen in razmeroma reven preminil v isti hiši 5. decembra 1787.³³ Po mrliški matici je bil star 84 let in torej rojen okoli leta 1703, ne on in ne njegovi sorojenci pa niso prišli na svet v Krškem.³⁴ Skoraj gotovo so se rodili na katerem od dveh obsavskih gradov – na Gomili ali Novem gradu v Jablanici –, ki sta pripadala njihovemu očetu Janezu Sigfridu in prej dedu baronu Francu Engelbrehtu, preminulemu leta 1703.³⁵ Ded Franc Engelbreht je bil sicer bra-

²⁴ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 8, štiri register 1756.

²⁵ O sorodstvenih razmerjih Zetschkerjev gl. Wirting: Beiträge zur Genealogie, str. 263.

²⁶ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 115, N 143, No. 1, 2, 4, 6, ad 7, 12, 13.

²⁷ Vdova Marija Konstancija je še lastnoročno podpisana pod dokument, datiran v Krškem 12. aprila 1752 (prav tam, ad No. 7). Franc Ferdinand pa se je neznanega dne podpisal pod individualno subreparticijo za gomino njenega imenja (No. 4) in 20. decembra 1754 pod napoved za gomino (No. 6).

²⁸ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 116, fasc. XXXVII, T–87, 18. 1. 1788.

²⁹ Prav tam, pag. 1. – Zetschkerjevo imenje so inventurni komisarji po rektifikaciji terezijanskega katastra ovrednotili na 1.141 goldinarjev, neimenovano posest po mesec dni stari cenitvi (*Schütz Nuth*) gospostva Šnajbarski turn na 180 goldinarjev, star neuporaben skedenj na špitalski gmajni Zlapovec so ocenili na piclih 5 goldinarjev, hišo skupaj z zraven ležečim žitom (*samt den dabei liggenden Getreid*) pa na 180 goldinarjev.

³⁰ Prav tam, pag. 2.

³¹ Prim. ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, popis.

³² Prim. zapuščinske inventarje Maksimilijane Katarine baronice Zerschker (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 129, fasc. LI, Z–25, 28. 6. 1733, Franca Sigmunda (prav tam, šk. 129, lit. LI, Z–29, 10. 5. 1743), Marije Doroteje, poročene pl. Graffenweger (prav tam, šk. 37, fasc. XVIII, G–94, 28. 11. 1747), Izabele Sidonije (prav tam, šk. 115, fasc. XLVII, T–47, 5. 1. 1754), Felicite (prav tam, šk. 116, fasc. XLVII, T–66, 28. 3. 1765), Marije Ane (prav tam, šk. 116, fasc. XLVII, T–69, 30. 1. 1768) in Amalije (prav tam, šk. 116, fasc. XLVII, T–85, 14. 4. 1787).

³³ NŠAL, ZA Krško, Maticne knjige, M 1784–1818, fol. 5.

³⁴ Prim. prav tam, R 1670–1729.

³⁵ O gradovih: ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev

tranec Valvasorjeve druge žene Ane Maksimile, rojene Zetschker, njegova žena Marija Barbara pa krstna botra polihistorjevemu zadnjemu otroku, krščenemu 15. aprila 1693 v Krškem.³⁶ Na mesto ob Savi so Franca Engelbrehta vezali tudi poslovni stiki, saj je imel ob smrti v bližini manjšo posest in v samem Krškem nekdanjo hišo Franca Kajdaša.³⁷ Dedič njegovega imetja je skupaj s svojimi sorojenci postal sin Janez Sigfrid, poročen s Klaro Konstancijo Graffenweger pl. Graffenau, nečakinjo Valvasorjeve prve žene Ane Rozine.³⁸ Kranjski polihistor je bil tako prek svojih dveh žena sorodstveno povezan z obema zakoncema Zetschker, katerih dom je postala njegova krška hiša. Tudi razlogi, ki so baronski par pripeljali v Krško, so bili precej podobni tistim, zaradi katerih se je tu malo pred smrtjo naselil Valvasor. Po izgubi glavnine premoženja jima je namreč ostala le še posest blizu mesta. Obe gospostvi, Gomila in Novi grad, sta prišli zaradi terjatev upnikov v tuje roke že leta 1709 in enaka usoda je doletela tudi večino drugih nepremičnin.³⁹

Povsem razumljivo je, da se je obubožani Janez Sigfrid z družino preselil v bližino svoje skromne

preostale posesti. Kaj se je zgodilo s Kajdaševo hišo v Krškem, ki jo je kupil njegov oče, iz uporabljenih virov ne izvemo, kakor tudi ni znano, kje v mestu je stala.⁴⁰ A po vsem sodeč hiša ni mogla zadovoljiti bivalnih potreb družine obubožanega barona, vsaj ne za dolgo. Baron Zetschker je potreboval primerno veliko hišo in takšno je leta 1717 tudi kupil, zidano stavbo ob glavni ulici. Njegova in ženina navzočnost v Krškem sta sicer slabo dokumentirani, v krstnih maticah denimo le z dvema ženinima botrstvoma v letih 1724 in 1741.⁴¹ Da sta se tu res zadrževala vsaj od leta 1724, priča naloga posrednika, ki jo je Janez Sigfrid opravil za krško mestno predstojništvo pri vicedomskem uradu v Ljubljani.⁴² Kot živ je bil zadnjič izpričan leta 1748, ko se je v Krškem omožila njegova hči Ana Jožefa,⁴³ že v začetku leta 1749 pa je bila kot posestnica hiše v mestu navedena »baronica Zetschker«, ⁴⁴ tj. njegova vdova Klara Konstancija. Podobno kot zakonca Zetschker in njuna hči se pozneje v virih zelo redko pojavlja sin Franc Ferdinand, ki se je verjetno veliko zadrževal zunaj Krškega.⁴⁵ Glede

Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 128, fasc. LII, Z–17, 29, 5. 1703, pag. 1–9; prim. Smole: *Gradvine*, str. 693. – Krstov otrok Janeza Sigfrida barona Zetschkerja ne poznamo, ker so krstne matične knjige župnije Boštanj za ta čas izgubljene (prim. Krampač: *L'odnik*, str. 13). – Svoj tretji grad Horcmez pri Radečah je Franc Engelbrecht leto pred smrtjo, leta 1702, izročil sinu Ernestu Jožefu (Smole: *Gradvine*, str. 185).

³⁶ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729. – O sorodstvu Franca Engelbrehta in Ane Maksimile Zetschker gl. Witting: *Beiträge zur Genealogie*, str. 263.

³⁷ Zetschker je imel pri Krškem goruino, desetino in oštate, na Trški gori vinograd, pod Krškim pristavo, v samem mestu pa nekdanjo Kajdaševo hišo ter kaščo in klet. Regestr listin v zapuščinskem inventarju razkrivajo le pozni letnici nakupa imenj krškega gospostva (1698) in pristave (1697), ne pa tudi datumov kupnih pisem za hišo in zemljišča v mestu (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 128, fasc. LII, Z–17, 29, 5. 1703, pag. 1–9).

³⁸ Klara Konstancija je bila hči Jurija Andreja Graffenwegerja pl. Graffenaua (Witting: *Beiträge zur Genealogie*, str. 263), brata Valvasorjeve žene in skrbnika njegovih otrok iz prvega zakona (Golc: *Neznano in presenetljivo*, str. 330).

³⁹ O izgubi gospostev Smole: *Gradvine*, str. 158, 324. – Iz kranjske imenjske knjige prenosni lastništva niso natančno razvidni (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 119–121). – Stanje zapuščine Franca Engelbrehta barona Zetschkerja in terjatev do njegovih dedičev razkriva zaščitno pismo, ki ga je kranjski deželni glavar Janez Gašper grof Kobenzl leta 1718 izdal trem cesarjarjem (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 2, fasc. 3, Listine, 1718 VI, 13, Ljubljana).

⁴⁰ »Gospodar Franca Kajdaša srečamo v Krškem le prehodno, ko so leta 1690 nesli h krstu njegovo hčerko (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 12, 10, 1690).

⁴¹ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 20, 3, 1724, 6, 4, 1741.

⁴² V dopisu sodnika in sveta deželnemu vicedomu, v katerem tožita nad mestnimi davčnimi bremenmi, je navedeno, da bo na njuno prošnjo v vicedomovi pisarni vložil specifikacijo Janez Sigfrid baron Zetschker (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 277, Lit. S XXI–11, 5, 2, 1724). O njegovi bolj ali manj stalni navzočnosti v Krškem priča tudi poročilo prokuratorja dvorne komore M. L. Wildonerja iz leta 1737, po katerem je krški mestni sodnik ob kvartiranju velikega števila vojakov prosil za nasvet nekega grofa Gaisrucka, Aleksandra grofa Auersperga in Sigfrida barona Zetschkerja (StLA, StLA, I, O, 11K-Akten, 1737–VII–34, s. d. po 9, 7, 1737).

⁴³ Ana Jožefa se je 12. avgusta 1748 v Krškem poročila s podglavarjem karlovskega generalata Leopoldom Karlom pl. Seethalom (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770), potem ko je dobro leto prej, 13. aprila 1747, izpričana kot krstna botra s tremi imeni Ana Terezija Jožefa in izrecno kot Krčanka: »ex Gurgfelde (prav tam, R 1730–1771). Pl. Seethala pozneje posredno omenja zapuščinski inventar njenega brata Ferdinanda Zetschkerja iz leta 1788, ko med listinami navaja Seethalove procesne spise (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 116, fasc. XXXVII, T–87, 18, 1, 1788, pag. 2). O sorodstvenih razmerjih Zetschkerjev gl. Witting: *Beiträge zur Genealogie*, str. 263.

⁴⁴ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3, 1, 1749.

⁴⁵ Franca Ferdinanda v Krškem nikoli ne srečamo kot krstnega botra, ampak le kot poročno pričo vdovcu Francu Gorniku 4. februarja 1765. Da je bil v mestu tudi pet let prej, potrjuje poroka njegove služkinje 23. januarja 1760: onunc in Servitio apud Illmum Dnum Baronem Zetzkar (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770).

na precejšnjo zbirko orožja, popisano po njegovi smrti, bi v svojih aktivnih letih utegnil biti v vojaški službi.⁴⁶

Kakor koli, Zetschkerjeva hiša, iz katere je družina upravljala svojo edino preostalo posest, bližnje Zetschkerjevo imenje, je torej ostala v rokah družine dve generaciji, skupaj sedemdeset let – od nakupa leta 1717 do smrti barona Franca Ferdinanda leta 1787. Kot bomo videli v nadaljevanju, nimamo toliko podatkov o lastništvu njenih dveh sosed. Oba lastnika iz leta 1749, Pečar in Gosar, sta hiši posedovala krajši čas kot Zetschkerji, pri čemer ni za nobenega dokumentirano, kdaj natanko je hiša postala njegova last. Ko bi vsaj za enega od njiju lahko dokazali, da je imel katero od hiš obeh Valvasorjevih sosedov, Tunkelsteinerjevo ali Šveršnikovo, bi bila naša naloga že opravljena.

Iskanja povezav med lastniki sredi 18. stoletja in tistimi iz Valvasorjevega časa se bomo lotili »od spodaj«, pri treh gospodarjih, o katerih govorita listina o kupoprodaji Valvasorjeve hiše iz leta 1693 in regist kupoprodajne pogodbe za isto hišo iz leta 1706. Neodvisno od zgornjih ugotovitev, ki kažejo na to, da je bila Valvasor-Kammikarjeva hiša poznejša hiša baronov Zetschkerjev, pogledimo, kaj lahko o lokacijah treh hiš ob glavni krški ulici (posredno) povedo ugotovljena dejstva o družinah njihovih lastnikov. Za razrešitev vprašanja lokacije polihistorjeve hiše so najmanj uporabni podatki o prejšnjem lastniku, največjo vrednost pa ima vedenje o njenem naslednjem imetniku, saj nam je ta časovno najbliže in je tako večja tudi možnost, da ga povežemo s katerim od krških hišnih posestnikov, znanih iz popisov hiš sredi 18. stoletja. Kot pomembna referenca so se pokazala dejstva o družini enega od Valvasorjevih dveh sosedov, za katerega je podrobna analiza virov prinesla ugotovitev, da je bil tast novega lastnika polihistorjeve hiše.

Čeprav bi se zdelo, da vedenje o zakoncih **Jakobu in Mariji Salomi Vodnik**, ki sta Valvasorju prodala svojo hišo, ne more pripomoči k rešitvi vprašanja njene lokacije in tako sploh ni pomembno, lahko vendarle pripomore k ugotovitvam o nastanku hiše in njenih prejšnjih stanovalcih ter pomaga osvetliti širši kontekst. Kdo, kaj in od kod sta bila zakonca Vodnik, namreč posredno priča tudi o Valvasorjevem zadnjem domu, o katerem pred kupoprodajo leta 1693 nimamo neposrednih zapisov. Iz leta 1688 je sicer na voljo podatek o hiši

Jakoba Vodnika, a ne moremo z gotovostjo vedeti, ali je omenjena resnično ta hiša in ne katera druga v mestu. Navedena je med devetimi meščanskimi hišami, ki so prejšnja leta, med dunajsko vojno, začasno sprejele v hrambo cesarski proviant, njihovi lastniki pa so nato dobili odškodnino, Vodnik konkretno osem goldinarjev za oddajanje dveh kleti.⁴⁷ V starejših virih, iz časa pred prvo ohranjeno krško krstno matično knjigo, vodeno od leta 1670 dalje, priimka Vodnik v Krškem ne najdemo.⁴⁸ Njegov prvi znani nosilec je omenjeni Jakob, izpričan kot krstni boter od leta 1672 dalje.⁴⁹ Šele veliko pozneje, v letih od 1691 do 1700, so se istemu Jakobu ali njegovemu soimenjaku, morda sinu, rodili štirje otroci, in sicer v zakonu z Marijo Salomo, ki jo poznamo iz kupoprodajne listine in je v krstni matični pogosto imenovana le s prvim imenom Marija.⁵⁰ Vodnika sta se najverjetneje poročila leta 1690, žena je glede na dvoje osebnih imen in zlasti glede na drugo ime Saloma več kot očitno izvirala iz meščanskega okolja, tega pa ni mogoče z gotovostjo trditi za Jakoba. Marija Saloma Vodnik bi bila prav lahko Krčanka⁵¹ in je Jakobu morda pri-

⁴⁷ Srl.A, Srl.A, I. Ö. HK-Akten, 1689–IV–92, s. d., pred 29, 12, 1688, Verzeichnuß der in der Statt Gurgfeldt etc.

⁴⁸ Največ imen iz tega časa ponuja mestna knjiga 1535–1679, pa tudi arhiv kranjskega vicedoma (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga 1539–1679; AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171).

⁴⁹ Ime Jakoba Vodnika kot krstnega botra srečujemo od leta 1672 do 1703, v sedemdesetih letih, od 1673 do 1678, pa kot botro trikrat neko Evo Vodnik; oba sta označena z gosposkim pridatkom, potem ko so tega začeli leta 1675 pisati velikodušneje kot dotedaj. NŠAL, Matične knjige, ZA Krško, R 1670–1729, 20. 6. 1672, 8. 2. 1673, 8. 11. 1677, 25. 1. 1678, 21. 3. 1680, 15. 6. 1680, 20. 6. 1680, 19. 10. 1686, 2. 7. 1688, 22. 7. 1689, 3. 5. 1694, 15. 7. 1696, 24. 4. 1697, 13. 6. 1699, 30. 9. 1699, 29. 1. 1703.

⁵⁰ Krsti Vodnikovih otrok so si sledili takole: Jožef 31. 1. 1691, Janez Krstnik 18. 4. 1693, Franc Anton 25. 2. 1695 in Janez Leopold 14. 11. 1700. Mari je pri prvih dveh otrocih navedena samo kot Marija in pri drugih dveh z obema imenoma. Tudi kot krstna botra je večinoma vpisana le z imenom Marija in samo zadnjič kot Marija Saloma (12. 4. 1690, 4. 8. 1693, 5. 4. 1694, 28. 9. 1695, 13. 9. 1698); NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

⁵¹ Morda je Marija Saloma, poročena Vodnik, identična z Marijo Salomo, nezakonsko hčerko barona Jurija Moscona, krščeno 3. marca 1671 v Krškem in vpisano v krstno matico brez navedbe materinega imena. Druga Marija Saloma, ki bi glede na čas rojstva še lahko postala Vodnikova žena, je bila hči Janeza Jožefa Šmida in Katarine, krščena 15. januarja 1673, potem pa v krstni matiči dolgo ni vpisana nobena krščenska s takšnim dvojnimi krstnimi imeni (do 9. 2. 1679), ampak le z enojnim Saloma (6. 3. 1671, 13. 3. 1671, 13. 9. 1677). Če je bila Vodnikova žena Marija Saloma res Krčanka in rojena pred letom 1670

⁴⁶ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 116, fasc. XXXXVII, T–87, 18. 1. 1788, pag. 3.

nesla v zakon rudi hišo, ki sta jo konec leta 1692 najprej skupaj prodala, februarja naslednje leto pa izročila Janezu Vajkardu Valvasorju.⁵² Lastništvo dveh hiš bi bilo namreč logična razlaga za prodajo ene od njiju, bodisi prvotne moževne bodisi ženine, vendar pravih razlogov za ta korak ne poznamo. Prodaja hiše na ugledni lokaciji utegne biti povezana tudi z gmotno stisko zakoncev ali z ugodno kupnino 800 goldinarjev kranjske veljave, ki jo je bil pripravljen odšteti Valvasor. Kakor koli, Jakob in Marija Saloma Vodnik sta še naprej ostala v Krškem in nista obubožala, saj jima daje krsna matica vseskozi gosposki predikat, Jakob pa je pri krstu zadnjega otroka leta 1700 naveden kot mestni svétnik (*senator*). To je bil sicer tudi sedem let prej ob prodaji hiše Valvasorju. Umril je med letoma 1703, ko je zadnjič nastopil v vlogi krsnega botra, in 1714, ko je Marija Saloma omenjena kot vdova.⁵³ Kot zadnji s priimkom Vodnik je leto pozneje izpričan »gospod« Jožef Vodnik, skoraj gotovo njen najstarejši sin, tedaj 24-letnik.⁵⁴

Od obeh sosedov Vodnik-Valvasorjeve hiše, navedenih leta 1693 v listini o kupoprodaji, je manj znanega o »gospodu« Janezu Petru Šveršniku, čeprav je njegovo bivanje v Krškem dokumentirano skoraj četrto stoletja. Z ženo Ano sta kot starša izpričana že prvo leto vodenja krsne matice, leta 1670, in nato vse do 1694., ko se jima je rodil najmanj devet otrok.⁵⁵ Glede na veliko starostno raz-

liko med znanima prvim in zadnjim otrokom, 24 let, bi Šveršnikoma pred letom 1670 reško prišel na svet še kateri in vsaj Ana je morala biti tedaj še zelo mlada.⁵⁶ Vse kaže, da je bil Janez Peter priseljencec, saj v mestu z bližnjo okolico ne najdemo drugih Šveršnikov. Kot še številni drugi meščani sta zakonca v očeh krsne matice veljala za »gospoda« in »gospo« in, kot je bilo že omenjeno, nista mogla biti zgolj povprečna meščana. Trije njuni otroci, začeni s prvim, so namreč imeli za krsne botre dve plemiški osebi.⁵⁷ Kot vse kaže, se je družina odselila iz Krškega nedolgo po krstu zadnjega tam rojenega otroka (1694),⁵⁸ torej tudi prav kmalu po Valvasorjevi smrti. Skoraj gotovo, še posebej ob redkem in nenavadnem priimku, je bila ista »gospa« Ana Šveršnik leta 1699 krsna botra v Brežicah, prvič otroku iz okolice in dvakrat krščencema iz mesta, nato pa se za Šveršniki tudi tam izgubi vsaka sled.⁵⁹ Prav tako ostaja neodgovorjeno vprašanje, kaj se je zgodilo z njihovo hišo v Krškem. Lahko bi jo podedovala katera od hčerk, a je kot take po poroki zaradi spremembe priimka ni mogoče identificirati.

Pri končnem odgovoru, katera hiša je bila Valvasorjeva last in katera Šveršnikova, se bomo nazadnje s pridom oprli na dosegljive podatke o drugem Valvasorjevem sosedu Janezu Andreju Tunkelsteinerju in njegovi družini. Iz listine o kupoprodaji polihistorjeve hiše (1693) izvemo, da je bil sosed »gospod« Janez Andrej prav tedaj mestni sodnik.⁶⁰ Tunkelsteinerji so bržkone tudi »zaslužnik«, da je Valvasor sploh postal lastnik sosednje Vodnikove hiše. Sorodnik, če že ne brat Janeza

(pred začetkom vodenja prve ohranjene krsne matice), bi bila lahko hči »gospoda« Andreja Kovačiča, ki je kot mlado dekle (*nirgo*) izpričana v krsni matici v vlogi krsne botre 5. maja 1684. Ni tudi izključeno, da je bila iskana oseba pred poroko z Vodnikom že poročena, in sicer z »gospodom« Janezom Travnikarjem, ki so se mu v letih 1684 do 1688 v zakonu z neko Marijo Salomo rodili trije otroci, potem ko jih je imel pet, rojenih med 1673 in 1682, v prejšnjem zakonu z ženo po imenu Ana (15. 2. 1673, 24. 9. 1674, 18. 9. 1677, 21. 9. 1678, 18. 2. 1682, 3. 10. 1684, 15. 9. 1686, 12. 3. 1688). NŠAL, ŽA Krško, Maticne knjige, R 1670–1729.

⁵² Golc: Dve Valvasorjevi hiši, str. 35–36.

⁵³ Ime »gospoda« Jakoba Vodnika srečamo zadnjič ob botrstvu 29. januarja 1703 (NŠAL, ŽA Krško, Maticne knjige, R 1670–1729). V zapuščinskem inventarju krškega župnika Janeza Jurija Tratnika je navedena zadolžnica »svdove gospe Marije Salome Vodnika župniku Tratniku za 100 goldinarjev nemške veljave, datirana v Krškem 30. maja 1711 (ARS, AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12, 1/7, Lit. G IV–7, zapuščinski inventar župnika Janeza Jurija Tratnika, 16. 9. 1715, pag. 147).

⁵⁴ NŠAL, ŽA Krško, Maticne knjige, R 1670–1729, 15. 8. 1715. – V začetku 18. stoletja je sicer v Krškem izpričana še ena družina Vodnik, zakonca Matija in Helena, ki pa sta bila le navadna gostača (prav tam, 26. 9. 1701, 18. 9. 1703, 11. 11. 1707).

⁵⁵ Krsni Šveršnikovih otrok so se zvrstili v takem zaporedju: Katarina 20. 10. 1670, Suzana 14. 2. 1675, Andrej 10. 5.

1679, drugi Andrej 17. 11. 1679, Doroteja 6. 2. 1684, Karel Jožef 24. 3. 1686, Mihael Ludvik 22. 8. 1687, Magdalena 5. 3. 1690 in Marež 18. 9. 1694. Malo je verjetno, da bi bila njuna hči tudi Ursula, krščena 9. oktobra 1697 kor hči Janeza in Ane s priimkom Sauerstou, saj pri tem vpisu pogrešamo gosposki predikat staršev, pa tudi ime očeta je bilo dotlej vedno dvojno: Janez Peter. NŠAL, ŽA Krško, Maticne knjige, R 1670–1729.

⁵⁶ Ni sicer izključeno, da je imel Janez Peter dve ženi z enakim imenom Ana. Pri tretjem otroku (1679) je materino ime (pomotoma) zapisano kot Suzana.

⁵⁷ Bror Katarini (20. 10. 1670) je bil neki plemeniti gospod Wintershofer z izpuščenim osebnim imenom (III. Dnus _____ Bintershofer), Karlu Jožetu (24. 3. 1686) in Mihaelu Ludviku (22. 8. 1687) pa je šla za botro Rozalija baronica Lihtenberg, rojena pl. Reising.

⁵⁸ Janez Peter je zadnjič izpričan kot krsni boter 2. junija 1687, Ana pa 3. aprila 1692.

⁵⁹ NŠAL, Maticne knjige, Brežice, R 1694–1709, 7. 3. 1699, 27. 8. 1699, 19. 11. 1699. – Pri tretjem krstu je botrino ime Ana Marija Šveršnik.

⁶⁰ ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, fcb. 1693, Krško, Prim. Jellouschek: Valvasor und Vodnik, str. 41.

Andreja, je bil namreč takratni krški župnik dr. Gašper Tunkelsteiner, Valvasorjev znanec in kot ljubitelj starin vsaj od druge polovice osemdesetih let njegov sodelavec.⁶¹ Glede na redke primke sta bila Gašper in Janez Andrej skoraj gotovo brata, o Gašperjevem očetu Janezu pa je znano, da je leta 1628 kor ranocelnik postal krški meščan.⁶² Hiša mestnega sodnika Janeza Andreja Tunkelsteinerja, sosedna Vodnik-Valvasorjeve hiše, je bila zelo verjetno podedovana družinska posest, lahko pa bi pripadala še imenitnejši družini Tunkelsteinerjeve prve žene Ane Renate, rojene pl. Grienthal, s katero se je oženil najpozneje leta 1675 in mu je dve leti pozneje rodila sina.⁶³ Janez Andrej oziroma samo

Andrej, kot ga praviloma imenuje krška krsna matrica, se je po njeni smrti poročil še dvakrat, in imel skupaj trinajst otrok. Zadnjemu, rojenemu leta 1698, je šla za krstno botro tedaj komaj desetletna Valvasorjeva hči, sosedna Katarina Franciška.⁶⁴ Med tremi sosedi, Vodniki, Šveršniki in Tunkelsteinerji, so bili zadnji glede na številna botrstva krščencem in glede na izbiro botrov za svoje otroke brez dvoma najuglednejši. Pri vseh otrocih Janeza Andreja Tunkelsteinerja razen pri štirih je bil namreč eden od obeh botrov modre krvi, največkrat iz rodbine grofov Strassoldov, lastnikov krškega gospostva.⁶⁵ Tunkelsteinerjevega poklica ne poznamo, morda je bil tudi on ranocelnik, vsekakor pa zelo dejaven v javnem življenju, saj so ga vsaj petkrat izvolili za enoletni mandat mestnega sodnika in je nazadnje izpričan kot član notranjega mestnega sveta. Umrl je med letoma 1701 in 1705, tj. med svojim zadnjim botrstvom in prvo omembo žene Marije Klare kot vdove.⁶⁶ Ta je, kot vse kaže, zapustila Krško in

⁶¹ Dr. Gašper Tunkelsteiner je bil krški oziroma leskoveški župnik vsaj od leta 1670, ko se je ovekovečil na naslovi strani najstarejše ohranjene krsne matične knjige, vodene za mesto (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). V 5. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* je Valvasor nekaj napisov antičnih spomenikov iz okolice Krškega povzel po njegovem rokopisu (Valvasor: *Die Ehre I.*, str. 259, 260, 267, 268; prim. Reisp: *Kranjski polbištor*, str. 221), pri opisu krške župnije pa ga omenja kot ljubitelja starin in zbiralca starih novcev (Valvasor: *Die Ehre I III.*, str. 742, 745). V Valvasorjevi knjižnici je bila tudi Tunkelsteinerjeva doktorska disertacija, obranjena leta 1662 na dunajski univerzi (Kukulja (ur.): *Bibliotheca I abruasiana*, str. 225; prim. Černelič Krošelj: Valvasor in Krško, str. 9). Končno se Tunkelsteiner v začetku leta 1694 pojavi kot eden od treh inventurnih komisarjev Valvasorjeve zapuščine v Krškem (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 131, fasc. LIV, Z–7/I, 16. 1. 1694, pag. 61), naslednje leto pa je bil krški župnik že Janez Jurij Tramik (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 12. 8. 1695).

⁶² O sprejetju ranocelnika Janeza Tunkelsteinerja med krške meščane: ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 8, fasc. 11, Civitatensia, Krško, mestna knjiga 1539–1679, s. p. – Župnik Gašper Tunkelsteiner je neznanega leta postavil nagrobnik svoji družini. Sprva je stal bodisi v cerkvi sv. Janeza Evangelista bodisi na pokopališču okoli nje; latinski napis razkriva, da sta bila Gašperjeva starša Janez in Marijeta Elizabeta, ob njunih imenih pa so vklesana še imena sester Marije in Ane ter brata Franca (Japajnc: *Krško in Kršani*, str. 78). Najverjetneje so vsi naštetih umrli še pred letom 1670, saj odtlej, ko je prav Gašper Tunkelsteiner kot leskoveški župnik začel voditi posebno matrico za Krško (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729), nobenega od naštetih ne srečamo med krstnimi botri; poleg imen dveh duhovnikov Tunkelsteinerjev, župnika Gašperja in (kaplana) Jakoba, najdemo v njej v sedemdesetih letih kot botro Magdaleno (27. 3. 1674, 30. 1. 1677, 6. 7. 1674, 27. 3. 1677) in pozneje »gospodar« Vid Modesta (9. 19. 1694). O tesni povezanosti med župnikom Gašperjem in Janezom Andrejem priča dejstvo, da je bil Gašper krstni boter štirim (bratovim) otrokom (16. 6. 1681, 7. 10. 1683, 16. 11. 1684, 26. 10. 1687). 29. avgusta 1689 je bil eni od dvojčic Janeza Andreja krstni boter duhovnik Jakob Tunkelsteiner.

⁶³ »Gospae Ana Renata Tunkelsteiner je kot krsna botra

prvič izpričana 4. decembra 1675, kot mati pa prvič in zadnjič 4. junija 1677 ob krstu edinega sina Antona. Čeprav krsna matična knjiga nikoli ne navaja deklškega primka matere, je krstitelj tu zaradi njene imenitosti naredil izjemo (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

⁶⁴ V drugem zakonu z Marijo oziroma Marijo Ano, ki jo prvič srečamo 29. decembra 1680 kot krsno botro, se je Tunkelsteinerju rodilo devet otrok, katerih krsti si sledijo takole: Modest Baltazar 16. junija 1681, Ignac Dominik 3. avgusta 1682, Justina Lucija 7. oktobra 1683, Marija Elizabeta 16. novembra 1684, Ana Terezija 25. maja 1686, Exharist Wolfgang 26. oktobra 1687, Ana Marija 29. avgusta 1689, njena dvojčica Sabina Rozina dan pozneje in Franc Domiik 31. marca 1691. Tretjič se je Janez Andrej Tunkelsteiner poročil med letoma 1691 in 1696, o ženi pa vemo le, da ji je bilo ime Marija Klara in da je rodila tri otroke. 2. januarja 1696 so nesli h krstu Jožeta Gašperja, 7. januarja 1697 Marijo Julijano in 16. julija 1698 Janeza Bernarda. NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

⁶⁵ Prvim trem otrokom (1677, 1681, 1682) je bila botra Magdalena grofica Strassoldo, četrtemu, šestemu in devetemu (1683, 1686, 1689) Lucija grofica Strassoldo, rojena pl. Oddi, sedmemu (1687) Rozalija baronica Lichtenberg, devetemu (1689) Orfej grof Strassoldo, desetemu (1691) Franc Ksaverij Kunst pl. Ebensfeld, trinajstemu (1698) pa, kot rečeno, Valvasorjeva hči Katarina Franciška. Dvema (1689, 1691) je šla za botro Marija Sidonija Museger, v Krškem živeča soproga upravitelja gospostva Podsreda, pozneje obtožena čarovništva (Japajnc: *Krško in Kršani*, str. 38).

⁶⁶ Tunkelsteiner je kot mestni sodnik naveden februarja 1693 v listini o kupoprodaji Valvasorjeve hiše, kar je za tisto leto edini vir o njegovi funkciji (ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, feb. 1693, Krško; prim. Jellouschek: Valvasor und Vodnik, str. 41). Po vicedomskem arhivu je bil kot Janez Andrej Tunkelsteiner izvoljen za sodnika v letih 1682, 1683, 1684 in 1687 (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VII–I, 1. 8. 1682, 5. 1. 1684, 17. 8. 1684, 31. 12. 1684, 30. 7. 1687), ko ga je v tej funkciji nekajkrat omenjala tudi krsna matična knjiga; ta ga nato v letih 1698, 1700 in 1701 označuje kot mestnega

se preselila na Gorenjsko, je pa mestu vsaj še leta 1714 plačevala davčne obveznosti za neko hišo.⁶⁷ Glede na formulacijo »neka hiša« ni rečeno, da je šlo za Tunkelsteinerjevo hišo poleg nekdanje Valvasorjeve (prodane leta 1706 Kamnikarju), saj si je morala vdova, mati treh majhnih otrok, deliti možovo zapuščino z njegovimi otroki iz prejšnjega ali iz obeh prejšnjih zakonov. S tremi majhnimi otroki – leta 1705, ko je prvič izpričana kot vdova, so bili, če so še vsi živeli, stari od sedem do devet let – bi se Marija Klara lahko najprej umaknila v drugo hišo, preden se je iz Krškega odselila.

Poleg njene hčerke Marije Julijane, omenjene kot krstne botre leta 1710,⁶⁸ in sina Jožefa, pozneje ljubljanskega študenta (1714–1718)⁶⁹ in v Vidmu (Udinah) posvečenega klerika (1721),⁷⁰ sta odrasla vsaj dva moževa otroka iz prejšnjega zakona, oba izpričana v Krškem. Prva je bila zgodaj umrla Marija Elizabeta (roj. 1684), ki se je, kot bomo videli, omožila s Kamnikarjem, kupcem Valvasorjeve hiše, torej hiše tik ob svojem domu. Njen tri leta starejši brat Modest Baltazar (roj. 1681) se je po letih

odsotnosti vrnil v rodno mesto in je tu skoraj gotovo podedoval očetovo hišo. Leta 1696, ko mu je bilo torej 15 let, ga najdemo med študenti pri ljubljanskih jezuitih,⁷¹ dve leti pozneje, leta 1698, je bil študent jezuitske gimnazije v Gradcu z oznako »nobilis«,⁷² isto leto med počitnicami pa ga v domačem Krškem najdemo v vlogi krsnega botra, prav tako označenega kot študenta.⁷³ Ker je pred letom 1714 kot boter vpisan v krstno matico le še dvakrat⁷⁴ in potem zelo pogosto, se je moral dotlej zadrževati drugje, kjer se je najverjetneje tudi oženil.⁷⁵ Leta 1714 se mu je v Krškem rodil edini tu krščen otrok in najbrž sploh edinec Simon Jožef, zadnji krški Tunkelsteiner.⁷⁶ Kot vse kaže, mu je žena Eva umrla kmalu po sinovem rojstvu, saj je nikoli ne srečamo kot krstne botre, to pa je več kot pomenljivo. Nasprotno je šel Modest Baltazar v naslednjem desetletju in pol do leta 1729 za botra v povprečju po več kot enkrat na leto.⁷⁷ Spadal je med najuglednejše Krčane, kajti kot boter ima večinoma oznako »častiti gospoda« (*generosus dominus*), vendar v nasprotju s svojim očetom ni nikoli opravljal funkcije mesnega sodnika.⁷⁸ Nenadno

svetnika (*sanctus*) (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 16. 9. 1682, 7. 10. 1683, 28. 2. 1684, 26. 10. 1687, 16. 7. 1698, 26. 11. 1700, 17. 1. 1701). Kot živ je zadnjič izpričan malo zatem, 29. maja 1701 v pobotnici župniku Janezu Juriju Travniku (ARS, AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12. 1/7, lit. G IV–7, zapuščinski inventar župnika Janeza Jurija Travnika, 16. 9. 1715, pag. 147). Umrl je pred 7. decembrom 1705, ko je bila njegova žena Marija Klara kot krstna botra navedena kot vdova (*vidua*) in je hkrati tudi sama zadnjič izpričana v krstni matici (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

⁶⁷ Po letu 1705 Marija Klara ni bila več botra, svoje poslovne zadeve v Krškem pa je urejala prek tamkajšnjega župnika. Dne 26. marca 1714 je krški mestni sodnik Matevž Jeriša izdal potrdilo, da je od župnika Janeza Jurija Travnika prejel 32 goldinarjev nemške veljave za poravnavo »starih (klavčnih) zaostankov hiše gospe Klare Tunkelsteiner« (*an der Frauen Clara Tunkelsteinerin alten Behausung ausstand*) (ARS, AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 12. 1/7, lit. G IV–7, zapuščinski inventar župnika Janeza Jurija Travnika, 16. 9. 1715, pag. 145–146). Isto leto se je vdova Marija Klara zadrževala na Homcu pri Mengšu in tam 16. novembra 1714 izdala naročilo, naj se iz vsote 300 goldinarjev nemške veljave, ki jo ima naloženo pri župniku Travniku, plača mestu Krško dobrih 56 goldinarjev zaostalih davčnih obveznosti »od neke hiše« (*von einem Hauß ausstehende II. Anforderung an guetlichen soll*) (prav tam, pag. 149).

⁶⁸ Marija Julijana Tunkelsteiner (*virgine*) je prvič in zadnjič izpričana kot krstna botra 4. junija 1710, tedaj v 14. letu (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

⁶⁹ Jožef, krščen na imenu Jožef Gasper (1696), je bil kot Krčan meščanskega izvora (*civis*) pet let zapored, od leta 1714 do 1718, naveden med študenti višjih razredov jezuitske gimnazije v Ljubljani (Črnivec: *Ljubljanski klasiki*, str. 162, 164, 166, 168, 171).

⁷⁰ Kor »Joseph Tinklsteiner (sicl), Carmiolus Gurgfeldensis« je 28. marca 1721 prejel subdiakonsko posvečenje (AAU, ACAU, busta 637, Ordinationi sacre 1721–1734).

⁷¹ Naveden je med konviktniki kot študent sintaktičnega razreda, sicer samo s prvim imenom Modest in brez krajevnega izvora (Črnivec: *Ljubljanski klasiki*, str. 131).

⁷² Modest Baltazar je v graški univerzitetni matriki naveden med retorji (*Rhetora*), kot Krčan in pomotoma kot Štajec, tokrat samo z drugim osebnim imenom: »Balthasar Tunklsteiner, nobilis, Gurgfeldensis, Styrius« (Andritsch: *Die Matrikeln* 3, str. 150).

⁷³ Krška krstna matica ga pozna z drugim osebnim imenom, kot Modesta: »D(omi)no Modesto Tunkelsteiner Rhetoricus Studioso« (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 25. 10. 1698).

⁷⁴ »D(omi)nus Modestus Tunkelsteiner« je bil pred letom 1714 boter samo 5. novembra 1703 in 5. aprila 1704.

⁷⁵ Njegove poroke ni v najstarejši ohranjeni krški poročni matici, ki se sicer začneja 29. aprila 1713 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770).

⁷⁶ Prav tam, R 1670–1729, 28. 10. 1714. – Njegov krstni boter je bil tetin mož Janez Krstnik Kamnikar, to pa priča o dobrih odnosih med družinama.

⁷⁷ Modest Baltazar Tunkelsteiner je šel za botra 25. 10. 1715, 26. 11. 1716, 1. 1. 1718, 29. 10. 1719 (pomotoma označen kot Modest Vid), 21. 9. 1720 (enako kot botra brez navedbe priimka), 6. 5. 1721, 5. 1. 1722, 16. 12. 1722, 4. 2. 1723, 20. 3. 1724, 21. 11. 1724, 21. 4. 1725, 7. 8. 1725, 3. 6. 1726, 4. 2. 1727, 6. 3. 1727, 3. 4. 1727, in 10. 8. 1729 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

⁷⁸ Razen za mandatni leti 1700/1 in 1708/9, ko je bil Modest Baltazar še zelo mlad, so za prvo polovico 18. stoletja znana imena vseh krških mestnih sodnikov, izpričana v gradivu o volitvah v arhivu kranjskega deželnega vicedomna, v maticnih knjigah in kroniki krškega kapucinskega samostana (prim. NŠAL, ŽA Krško, R 1670–1729, R 1730–1771, P 1713–1770; ARS, AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII–I; Kralj: *Archivum loci*, str. 487).

prenehanje njegovih botrstev lahko priča le o dvojem: da se je odselil ali umrl, star 48 let. Kot zadnji iz Tunkelsteinerjeve rodbine je bil šest let pozneje v vlogi krstnega botra omenjen samski (*liber*) Jožef Tunkelsteiner. V njem prepoznamo njegovega tedaj 21-letnega sina,⁷⁹ čigar nadaljnja usoda je prav tako neznana. Kakor koli, v prvem popisu krških hiš iz leta 1749 med hišnimi gospodarji ni več nobenega Tunkelsteinerja.⁸⁰

Kot smo že omenili, so bili Tunkelsteinerji s poroko sorodstveno povezani z **Janezom Krstnikom Kamnikarjem**, kupcem Valvasorjeve hiše, neposredne sosede njihovega doma. To dejstvo bo pomagalo pri potrditvi njene lokacije, ki smo jo najprej kot zelo verjetno določili na podlagi mlajših katastrov (terezijanskega in franciscejskega), historiar hiše pa poznamo od leta 1717 dalje, ko je s kupoprodajo prešla v last baronov Zerschkerjev. Potrebno bo torej dognati, ali je bila Zerschkerjeva hiša res v rokah Kamnikarja, ki je enajst let prej, leta 1706, kupil Valvasorjevo hišo. Pri tem so ključni podatki o njenem kupcu Kamnikarju, natančneje rečeno, o njem in njegovi družini v »manjkajočih« enajstih letih 1706–1717. Regest kupoprodajne pogodbe v zapuščinskem inventarju Janeza Herbarda pl. Buseta (1724) je po vsebini skromen. Poleg izrecnega zapisa, da je Kamnikar od Valvasorjeve vdove resnično kupil nekdanjo polihistorjevo hišo z vrtom, razkrije le še datum prodaje, 22. november 1706.⁸¹ Vse drugo je neznanka, tako tudi, kdo in kaj je bil kupec Kamnikar. Iz najzgodnejše krške krstne matične knjige 1670–1729 je bilo mogoče ugotoviti, da je priimek Kamnikar prinesel v mesto šele Janez Krstnik, sprva pisar in nato upravitelj gospostva Šrajbarski turn.⁸² Priseljenec Kamnikar se v matici prvič pojavi 16. julija 1701, ko je bil krstni boter zadnjemu tu rojenemu otroku meščana Jakoba Erkarja in je označen kot gosposčinski pisar (*Scriba Dny Turnambortensis*). Vse kaže, da je bil tedaj že zaročen ali vsaj prijateljsko povezan z botro istega krščenca, mladenko (*virgine*) Marijo Elizabeto Tunkelsteiner, hčerko nekdanjega Valvasorjevega

soseda in mestnega sodnika Janeza Andreja Tunkelsteinerja, krščeno 16. novembra 1684 in torej v 17. letu mladosti. Poročila sta se najverjetneje v predpustu naslednje leto, kajti 2. in 13. maja 1702 je bila dvema krščenca, meščanskemu in gostaškemu otroku, botra že »gospa« Marija Elizabeta Kamnikar, 6. januarja 1703 pa so nesli h krstu Kamnikarjevo prvorojenko. Kaj potrjuje, da se je Kamnikar res oženil s Tunkelsteinerjevo hčerko in ne s kakšno njeno soimenjakinjo, najsi bo v Krškem najsi bo prej kje drugje? Najprej dejstvo, da srečamo Tunkelsteinerjevega sina Modesta Baltazarja in njegovega sina Jožefa še veliko pozneje v specifični povezavi z dvema Kamnikarjevima hčerkama, njunima sorodnicama. Modest Baltazar je bil poročna priča prvi, svoji nečakinji (1725), Jožef pa krstni boter prvorojenki druge, svoje sestrične (1735), in tedaj sploh edinkrat v vlogi botra, o čemer bo še tekla beseda. Poleg tega je imela v Krškem dvojno ime Marija Elizabeta samo še žena Franca Karla Pihlerja, kratek čas upravitelja krškega gospostva.⁸³ Ne nazadnje pa je Marija Elizabeta Kamnikar od leta 1702 do 1713 (tisto ali naslednje leto je umrla) izpričana kot krstna botra pogosteje kot kdor koli drug – kar 41-krat, to pa ne priča samo o njeni osebni priljubljenosti, ampak posredno tudi o tem, da je šlo za domačinko iz stare in ugledne družine.⁸⁴ Njen mož, ki je medtem postal gosposčinski upravitelj in zaradi fizične združitve uprave dveh gospostev Šrajbarski turn in Krško domala »vsemogočen«,⁸⁵ je nasprotno botroval vse-

⁷⁹ NŠAL, ŽA Krško, R 1730–1771, 10. 7. 1735. – Izključeno je, da bi šlo za njegovega strica Jožefa, rojenega leta 1696, saj je ta postal klerik in bi bil v krstni matici brez dvoma označen kot gospod. – Gl. op. 69 in 70.

⁸⁰ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. l. 1749.

⁸¹ ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 123, fasc. I, W–81, zapuščinski inventar Herberta pl. Buseta, 11. 7. 1724, pag. 31–32. – Več o tem: Golc: Dve Valvasorjevi hiši, str. 37.

⁸² Samo 6. januarja 1676 je v Krškem izpričan krst nekoga Gašperja Kamnikarja, sina Tomaža in Marijete (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729).

⁸³ Pihler je kot upravitelj nasledil Franca Rozmana, v krstni matici zadnjič izpričanega 4. oktobra 1699. Marija Elizabeta Pihler, upraviteljeva žena (*praefectissa anis Gungyeldens*), je prvič botrovala 28. 10. 1703, njun edini v Krškem krščeni otrok je vpisan v krstno matico 20. februarja 1704, nato pa zakonca po še nekaj botrstvih izgineta (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 20. 2. 1704, 23. 7. 1704, 5. 11. 1704, 9. 11. 1704, 5. 6. 1705).

⁸⁴ Botrstva Marije Elizabete Kamnikar so si sledila takole: 2. 5. 1702, 13. 5. 1702, 9. 11. 1704, 16. 11. 1704, 24. 9. 1705, 15. 10. 1705, 9. 11. 1705, 22. 1. 1706, 11. 3. 1706, 22. 3. 1706, 26. 11. 1706, 14. 2. 1707, 1. 5. 1707, 2. 10. 1707, 21. 1. 1708, 30. 1. 1708, 24. 2. 1708, 21. 9. 1708, 19. 10. 1708, 10. 12. 1708, 15. 11. 1708, 11. 1. 1709, 22. 2. 1709, 11. 11. 1709, 22. 11. 1709, 26. 2. 1710, 30. 3. 1710, 18. 8. 1710, 11. 9. 1710, 22. 9. 1710, 21. 10. 1710, 11. 6. 1711, 15. 12. 1711, 30. 12. 1711, 15. 3. 1712, 6. 4. 1712, 18. 11. 1712, 29. 1. 1713, 19. 2. 1713, 19. 4. 1713, 21. 6. 1713 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). – Za primerjavo povejmo, da je Kamnikarjeva druga žena, Ljubljancanka, v sedmih letih in pol bivanja v Žužemberku (1715–1723) botrovala enkrat samkrat, 24. marca 1721 otroku gosposčinskega kaščarja, njen soprog pa sploh nikoli, čeprav je bil upravitelj gospostva (NŠAL, ŽA Žužemberk, Matične knjige, R 1703–1731).

⁸⁵ Do leta 1705 se v krstni matični knjigi duhovnije Krško kontinuirano omenjata tako upravitelj gospostva Krško

ga trikrat, enkrat pred poroko, redaj skupaj z Marijo Elizabeto, in dvakrat po njej, zadnjič prav sinu svojega svaka Modesta Baltazarja Tunkelsteinerja.⁸⁶

Med letoma 1703 in 1712 se je zakoncema Kamnikar rodilo osem otrok, od katerih srečujemo tri tudi kot odrasle.⁸⁷ Pri krstih prvih dveh je oče označen še kot gosposčinski pisar na Šrajbarskem turnu, pri tretjem, krščenem 13. julija 1705, pa prvič kot gosposčinski upravitelj. Tudi izbor krstnih botrov, že dotlej sicer imenitnih, se je temu primerno dvignil po družbeni lestvici vse do grofice Auersperg in grofovskega para Ratkay.⁸⁸ V času po napredovanju na položaj gosposčinskega upravitelja je Kamnikar kupil Valvasorjevo hišo (jeseni 1706). Morda jo je imel v zakupu že dotlej, denimo od poroke dalje, saj je bila hiša zadnjih sedem let prazna. Valvasorjeva vdova Ana Maksimila se je namreč lera 1699 ponovno omožila in se z otroki – s hčerškama in sinom, če je tedaj še živel – preselila na Gracarjev turn pod Gorjanci, dom svojega drugega moža Janeza Herbarda pl. Buseta.⁸⁹ Za Kamnikarja, ki je imel zdaj precej lepše dohodke, je

bila prestižna hiša, soseda hiše njegovega tasta Tunkelsteinerja, kor ustvarjena. Po poroki z domačinko iz ugledne družine ter poklicnem in družbenem vzponu se je v Krškem brez dvoma nameraval ustaliti. Kot izhaja iz njegove zadnje omembe v Krškem, v začetku leta 1715, je medtem dobil tudi meščanske pravice in se povzpел celo v ožje vodstvo mesta, med člane notranjega mestnega sveta. Toda okoliščine so se po nekaj letih spremenile. Žena Marija Elizabeta, zadnjič izpričana 21. junija 1713 kot krstna botra, mu je tisto ali naslednje leto umrla. Potem ko je bil 28. oktobra 1714 zadnjikrat boter tudi Kamnikar, ga v krški krstni matici ne srečamo več,⁹⁰ v poročni matici pa najdemo zapis, da se je 28. januarja 1715 vnovič oženil v Ljubljani. K sreči je dal to spremembo svojega osebnega stanja vpisati tudi v krško poročno matico, v kateri je bil tedaj naveden kot gosposčinski upravitelj in edinkrat kot notranji mestni svetnik. Gotovo je dejanje ovekovečil s ponosom, saj je vzel za ženo veliko mlajšo »žlahtno gospodično« Anjo Marijo, hčerko pokojnega Janeza Jakoba Učana pl. Bremstelda (*de Bremstfeldt*).⁹¹ Glede na vpis v krški poročni matici ni dvoma, da je mlado nevesto pripeljal v Krško. Ker pa ni prišel tu na svet noben njen otrok in ker odtlej nobeden od zakoncev

kot upravitelj gospostva Šrajbarski turn, odtlej pa samo še turnski Janez Krstnik Kamnikar. Zadnji upravitelj gospostva Krško je bil Karel Pihler; 20. 3. 1704 je v krstni matici naveden kot oče krščenca (*praefecti datusq[ue] Gurgfeldens.*), njegova žena je bila krstna botra 28. 10. 1703 in 5. 11. 1704 (*Praefectissa av[er]s Gurgfeldens., Praefectissa Dominij Gurgf.*). Pihler pa boter še 23. 7. 1704, 9. 11. 1704 in 5. 6. 1705 (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Skupno upravljanje dveh formalno ločenih gospostev pod istim upraviteljem na Šrajbarskem turnu je nazorno izpričano sredi stoletja v terezijanskem katastru. Janez Matija Šivic je istega dne, 12. aprila 1749, kot upravitelj napisal in podpisal ločeni katastrski napovedi za gospostvi, obe datirani na Šrajbarskem turnu (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 131, N 195, No. 1, 12. 4. 1749; prav tam, šk. 114, N 141, No. 1, 12. 4. 1749).

⁸⁶ NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 16. 7. 1701, 19. 1. 1708 in 28. 10. 1714.

⁸⁷ Krsti Kamnikarjevih otrok so si sledili takole: 6. januarja 1703 Ana Marija, 14. januarja 1704 Marija Julijana, 13. julija 1705 Ana Marijeta, 30. avgusta 1706 Jurij Adam, 25. oktobra 1707 Katarina Rozalija, 12. avgusta 1709 Franc Bernard, 19. decembra 1710 Janez Krstnik in 5. septembra 1712 Marija Regina (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). – Kot odrasle poznamo (Jurija) Adama, Katarino Rozalijo in Marijo Regino.

⁸⁸ Prvemu in drugemu otroku sta botrovala domači župnik Janez Jurij Tratnik in »gospa« Marija Sidonija Museger (žena gosposčinskega upravitelja v Podstredji), pozneje obtožena čarovništva (Lapajne: *Krško in Kršani*, str. 38). Tretjemu, petemu, šestemu in sedmemu je šla poleg omenjenega župnika za botro (meščanka) »gospa« Marija Barbara Dival, četrtemu skupaj z župnikom Jožefom Leopoldinom grofica Auersperg, vdova grofica Barbo pl. Waxenstein, zadnjemu pa Ladislav grof Ratkay in njegova žena Jožefa Leopoldina.

⁸⁹ Golc: Neznano in presenetljivo, str. 356.

⁹⁰ NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

⁹¹ Prav tam, P 1713–1770. – Poročna matica ljubljanske predmestne župnije sv. Petra ima sicer za en dan poznejši datum, 29. januar 1715 (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, P 1677–1715, pag. 364). Kamnikar v njej ni naveden kot upravitelj in meščan, ampak kot »nobilis dominus« in vdovec, ki živi v mestu Krško (*comorans in civitate Gurgfeldensij*), nevesta pa je Marija Ana (ne Ana Marija), hči pokojnega »nobilis« Janeza Jakoba »de Vzano«, brez navedbe plemiškega predikata Bremstfeld. Priče so bile tri: dva Učana, »nobilis« Franc in Ignac ter Adam Vallj v zadnjem prepoznamo krškega meščana, ki se mu je prejšnja leta rodilo več otrok, od katerih je bila enemu krstna botra Marija Elizabeta Kamnikar (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 22. 9. 1710). Nova gospa Kamnikar, Marija Ana roj. Učan, je izvirala iz plemenitene družine, živeče v Šiški pri Ljubljani. Njen oče je v krstni matici knjigi šentpeterske župnije vedno naveden le kot Jakob, materi je bilo ime Marija, znanih pa je osem njenih otrok, rojenih med letoma 1686 in 1702 (NŠAL, ZA Ljubljana–Sv. Peter, Matične knjige, R 1683–1692, s. p., 19. 2. 1686, 11. 5. 1687, 27. 1. 1689; R 1692–1708, s. p., 21. 10. 1694, 18. 1. 1696, 29. 10. 1696, 1. 3. 1701, 22. 9. 1702). Marija Ana je glede na starost okoli 26 let ob smrti leta 1723 (NŠAL, ZA Žužemberk, Matične knjige, MP 1710–1724) identična z Marijo, krščeno 19. januarja 1696. Posebno vprašanje je plemiški naziv njenega očeta »pl. Bremstfeldt«, ki je izpričan samo v krški poročni matici. Dejansko je (nekaj) častnik Janez Jakob Učan (*Urschani*) skupaj z bratoma Francem Sigmundom in Danijelom 16. decembra 1695 prejel izboljšan grb in predikat »auf Khutschoff« (Frank: *Studienverhungen*, str. 145).

Kamninar v Krškem ni bil boter,⁹² se je naša razlaga teh ugotovitev pred nekaj leti končala s sklepom, da je Janez Krstnik pustil službo gospodarskega upravitelja, saj se 2. julija 1717 v krški krstni matici v tej vlogi pojavi novo ime – Janez Bernard Erkar.⁹³ Omenjeni datum se časovno lepo ujema s 7. oktobrom 1717, ko so baroni Zetschkerji kupili v Krškem prav tisto hišo, ki smo jo glede na lego in velikost označili kot Valvasorjevo (2007).⁹⁴

Kaj natanko se je zgodilo s Kamnikarjem in njegovo družino, se je zdelo nerešljiva uganka, a so mlajši viri ob spletu srečnih okoliščin omogočili nadaljevanje zgodbe. Kot pravilno se je potrdilo sklepanje, da je le težko računati z daljšo navzočnostjo Kamnikarja in njegove druge žene v mestu, glede na to, da po poroki ni v maticah o njiju nobenega sledu. Toda pozneje, v dvajsetih in tridesetih letih 18. stoletja, so v krških krstnih in poročni matici omenjeni trije Kamnikarjevi odraščajoči oziroma že odrasli otroci: Katarina Rozalija, (Jurij) Adam in Marija Regina. Njihova navzočnost v Krškem bi lahko zamajala sklepanje, da je Kamnikar hišo prodal in se odselil, s tem pa postavila pod vprašaj tudi sklepanje, da je Valvasorjeva hiša pristala v rokah baronov Zetschkerjev. Ker Janez Krstnik Kamnikar in njegova druga žena v Krškem po poroki nista več dokumentirana, je bilo mogoče dvoje. Prvič, da sta umrla med veliko epidemijo leta 1715, ki je morala tudi v Krškem terjati nemajhen davek, a imen in števila umrlih zaradi izgubljene mrliške matice ne poznamo.⁹⁵ In drugič, da sta se odselila neznano kam brez (nekaterih) otrok iz Kamnikarjevega prvega zakona, ki bi torej še naprej živeli v rodnem mestu, kjer so imeli materine sorodnike Tunkelsteinerje in kjer bi jim lahko ostala tudi očetova hiša.

Da je tu še pred poroko živela hči **Katarina Rozalija** (roj. 1707), pričata njeni botrstvi 15. decembra 1724 in 18. marca 1725, ko je bila v 18. letu (*Virgo Rosalia Kamnikarin*).⁹⁶ Slab mesec po drugem

krstu se je 16. aprila 1725 omožila, in sicer z Jurijem **Pečarjem**, upraviteljem Auerspergovega gospostva Samobor. Ime njenega očeta v poročni matici sicer ni zapisano, ker so ravno v tem času vanjo neredko vpisali le nevestino osebno ime, celo brez priimka, a Katarini Rozaliji so privoščili vsaj deklinski priimek: »nata Kamnikarin«. Pomenljivo je tudi, kdo je bil njena poročna priča – Modest Baltazar Tunkelsteiner, stric po materini strani.⁹⁷ Zakonca Pečar sta po poroki ostala v Krškem, kjer so se jima med letoma 1726 in 1737 rodili štirje otroci⁹⁸ in kjer je Jurij še v terezijanskem karastru leta 1749 izpričan kot lastnik opustele zidane hiše poleg hiše baronice Zetschker.⁹⁹ Malo po sestriini poroki je leta 1725 v Krškem prehodno izpričan **Adam Kamnikar** (roj. 1706), in sicer kot »gospod«, ki je šel za botra dvema krščenkama.¹⁰⁰ Glede

⁹² Prav tam, P 1713–1770.

⁹⁸ Krsti Pečarjevih otrok so si sledili takole: Ludvik Aleksander Rajmund (15. 8. 1726), Ana Marija Jožefa (31. 5. 1728), Marija Viktorija (8. 11. 1732) in Janez Krstnik (krščen v sili 8. 5. 1737). Pri krstu prvega otroka je oče še naveden kot upravitelj gradu Samobor, pri drugih treh ni podatkov o poklicu, sicer pa ima razen pri krstu drugega otroka vedno dve imeni – Janez Jurij Pečar, in ne le Jurij kakor ob poroki. Zakonca sta bila do leta 1739 dokaj pogosto krstna botra – Katarina Rozalija 3. 4. 1726, 22. 10. 1726, 3. 1. 1728, 13. 1. 1728, 9. 4. 1731, 30. 6. 1731, 26. 2. 1733, 11. 4. 1734, 24. 2. 1735, 6. 9. 1735, 23. 3. 1736, 22. 2. 1738 in Janez Jurij 13. 11. 1732, 26. 2. 1733, 18. 7. 1734, 8. 5. 1735, 9. 4. 1739, 8. 11. 1739 – zato se zdi več kot verjetno, da pozneje nista več (stalno) prebivala v Krškem. Njun najstarejši sin Ludvik je sicer leta 1741 v graški univerzitetni matriki vpisan kot meščanski otrok iz Krškega, tedaj kot učenec gramatikalnega razreda: »*Petschar Ludovicus, civis, Carniolus, Gurjfeldensis*« (Aundritsch: *Die Matrikeln 4*, str. 179), vendar to samo po sebi ne pove, kje je družina omenjenega leta živela. Taisti sin, krščen kot Ludvik Aleksander Rajmund, je morda istoveten z Aleksandrom Pečarjem, ki je v 70-ih letih prehodno živel v Krškem v hiši št. 25. tik ob kapucinskem samostanu. Ko so 6. januarja 1773 krstili njegovega otroka, je bil označen kot nekdanji upravitelj Šrajbarskega turna. Ženi pa je bilo ime Antonija Karolina Suzana, rojena Marcinja (*Marzjün*) (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1771–1784). Umrla je naslednje leto, 20. februarja 1774, stara 36 let (prav tam, M 1771–1784).

⁹⁹ V terezijanskem katastru je Pečar leta 1749 naveden le z osebnim imenom Jurij in izjemoma brez poklica. Vsekakor je bil tedaj še živ, sicer bi namesto njega sumarno navedli dediče (*Erben*). Tri leta pozneje je ob njegovem imenu vpisan že novi lastnik hiše: »Georg Petschar, anjezo Franz Obratschar Hautß«. ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

¹⁰⁰ Ob prvem krstu, 22. maja 1725, je naveden kot »gospod« Franc Adam Kamnikar, 6. novembra isto leto pa samo kot »gospod« Adam Kamnikar (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Prvo ime Franc, ki ni bilo krstno, je Kamnikar uporabljal tudi pozneje. Kot Franc Adam se je 28. maja 1733 v Ljubljani že kot vdovec oženil z Marijo

⁹² Prim. NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

⁹³ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

⁹⁴ Golc: Neznano in presenetljivo, str. 333–337.

⁹⁵ Močno zmanjšanje števila krstov priča, da v Krškem ni bilo bistveno drugače kot drugod po Dolenjskem. Od 10. decembra 1714 do 11. aprila 1715 niso tu krstili sploh nobenega otroka (v krstni matici je za mesece januar, februar in marec izrecno navedeno: *nihil* do konca leta pa je zabeleženih le osem krstov. Za primerjavo: v letih 1711–1714 in 1716–1720 je število krščenecv znašalo od 29 do 54 na leto (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). O dogajanju na Dolenjskem in drugod na Kranjskem v tem času gl. Golc: Kužne epidemije, str. 56–59.

⁹⁶ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729.

na to, da njegovo ime v krstnih maticah odrleji pogrešamo in se v Krškem tudi ni poročil, je vse kazalo, da tu ni stalno živel, in to se je pozneje potrdilo. Končno se v krških matičnih knjigah pojavi še ime tretjega Kamnikarjevega otroka, najmlajše hčerke **Marije Regine** (roj. 1712), ki se je 31. maja 1734, v 22. letu, omožila z Janezom Venceslavom **Mühlhofom**, priseljencem s Češkega. Vpis poroke še pove, da je bil nevestin oče Janez Krstnik Kamnikar tedaj že pokojni.¹⁰¹ Mühlhof je tu verjetno služboval kot gosposki uradnik in si je v takem socialnem okolju našel nevesto. Zakoncema so se v letih 1735 do 1740 v Krškem rodili trije otroci in prvi je imel za botra zadnjega krškega Tunkelsteinerja, materinega bratranca Jožefa.¹⁰² Po rojstvu tretjega otroka pogrešamo o tej družini vsakršno sled. Če sta zakonca v Krškem sploh kdaj premogla lastno hišo, ra leta 1749, ob nastanku prvega popisa hiš v terezijanskem katastru, ni bila več njuna last.¹⁰³ Znana dejstva o treh Kamnikarjevih otrocih – Juriju Adamu, Katarini Rozaliji in Mariji Regini – ne povedo, ali so otroci po očetovi vnovični poroki (1715), tedaj stari tri do devet let, nepretrgano živeli v Krškem. Glede na njihovo mladost je pač razumljivo, da se kot krstni botri pojavijo s tolikšno časovno distanco.

Premik pri iskanju nadaljnjih opornih točk za izsleditev usode njihovega očeta Janeza Krstnika sta prinesla dva podatka, ki sta oba vodila v Žužemberk in vzbujala upanje, da se nanašata na Kamnikarjevo drugo ženo in sina Adama. V Schivizhoffnovi zbirki genealoških podatkov o kranjskem plemstvu je pritegnil pozornost podatek, da je bila neka Marija Ana Kamnikar 24. marca 1721 v Žužemberku botra krščenki zakoncev pl. Karnburg.¹⁰⁴ Tri leta pozneje pa je na graški jezuitski gimnaziji v višjem razredu (*Ex logica*) izpričan neki Adam Kamnikar, »nobilis« iz Žužemberka.¹⁰⁵ Sled

se je izkazala kot vroča. V žužemberški mrliški matični knjigi smo namreč našli težko iskano potrditev, da gre res za naša zakonca Kamnikar. Dne 15. marca 1723 so v kripti tamkajšnje župnijske cerkve pokopali Marijo Ano, soprogo »gospoda« Janeza Krstnika Kamnikarja, upravitelja gospostva Žužemberk, staro okoli 26 let in umrlo v žužemberškem gradu.¹⁰⁶ Kamnikar, o katerem smo doslej vedeli le to, da se je leta 1715 drugič poročil in bil leta 1734 ob hčerkinu poroki mrtev, se je osem let po svojem »izginotju« zdaj spet znašel pred nami. V dobro ohranjenih žužemberških maticah je poleg smrti Marije Ane najti sicer le še en podatek o Kamnikarjih, o že znanem in sploh edinem botrstvu leta 1721. Zakoncema se tu ni rodil noben otrok, noben Kamnikarjev otrok iz prvega zakona pa rudi ni umrl, kar bi potrdilo, da je šla v Žužemberk (vsa) družina, in ne le mladoporočenca.¹⁰⁷

Upraviteljski službi Janeza Krstnika Kamnikarja smo nato sledili v Auerspergov rodbinski arhiv v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju, ki je razkril še dodatne podrobnosti. Kamnikar je nastopil službo žužemberškega upravitelja že 1. oktobra 1715, pol leta po drugi poroki, in jo opravljal natanko osem let in pol, do 31. marca 1724.¹⁰⁸ Še isto leto je umrl, kajti njegov naslednik Janez Anton Kralnik v svojem izvlečku prejemkov in izdatkov pravi, da mu je komisija za pregled Kamnikarjevih računov 23. septembra potrdila pobrane prejemke pokojnega Kamnikarja.¹⁰⁹ Tiho upanje, da je v Auerspergovem arhivu shranjen tudi Kamnikarjev zapuščinski inventar in da je v tem morda celo naveden neposredni dokaz o prodaji Valvasorjeve hiše v Krškem – kupoprodajna pogodba iz leta 1717 – se je sicer razblinilo.¹¹⁰ A dotlej neznani podatki so v povezavi z drugimi zadovoljivo osvet-

Jožefo Forstlehner, 2. junija 1735 pa se mu je tam rodila hči Marija Konstancija; pri krstu je označen kot »nobilis« (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, pag. 313, R 1731–1740, pag. 154–155; prim. Schiviz von Schivizhoffen: *Der Adel*, str. 75, 135).

¹⁰¹ NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, P 1713–1770.

¹⁰² Prvorojenka Marjeta so nesli h krstu 10. julija 1735, Avgusta Rajmunda 17. avgusta 1737 in Marijo Rozino 2. septembra 1740. Zakonca Mühlhof sta bila sicer manj vpeti v lokalno socialno okolje kot Pečarja, saj ju nikoli ne srečamo v vlogi krstnih botrov. NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1730–1771.

¹⁰³ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749.

¹⁰⁴ Schiviz von Schivizhoffen: *Der Adel*, str. 394.

¹⁰⁵ V Andrišchevi objavi univerzitetne matrike je krajevno ime Seisenberg napačno transkribirano kot Geisenburg: »D. Kaminker (sic) Adamus, nobilis, Carniolus, Geisen-

burgensis« (Andrišch: *Die Matrikel* 4, str. 74), zato je v krajevnem kazalu ostalo nerazrečeno (prav tam, str. 616).

¹⁰⁶ NŠAL, ŽA Žužemberk, Matične knjige, MP 1710–1724.

¹⁰⁷ Prav tam, R 1703–1731.

¹⁰⁸ ÖStA, HHStA, FAA, A–VIII–3, Konv. 2, Seisenberg 1715–1799, 1. Extrakte der Einnahmen und Ausgaben unter Joh. B. Kamniker 1715–1724, s. d.

¹⁰⁹ Prav tam, Konv. 1, Seisenberg Extrakte über Einnahmen und Ausgaben, 30. 9. 1724.

¹¹⁰ Tudi zapuščinski inventarjev drugih žužemberških upraviteljev med žužemberškimi gosposkiškimi spisi ni, čeprav so bili ob smrti še v službenem razmerju. Zato pa je iz leta 1711 ohranjen zapuščinski inventar Adama Fischerja, upravitelja Šumperka, Kozjaka in Male vasi, ki ga je podpisal Kamnikarjev predhodnik upravitelj Karel Anton Dirih (ÖStA, HHStA, FAA, A–VIII–3, Konv. 1, Seisenberg 1703–1719, Rechnungen des Verwalters Adam Fischer und des Kassiers Leopold Fischer, deren Bemänglungen und Justifizierung, 5. 1. 1711).

lili obdobje, v katerem se je zgodilo ključno dejanje naše raziskave.

Kamninar je torej umrl med aprilom in septembrom 1724, vendar vpisa njegovega pokopa v zgljedno vodeni žužemberški mrliški matici ni.¹¹¹ Razlogi za to so lahko različni, od tega, da se je iz Žužemberka pred smrtjo odselil, in to bi bilo povsem logično, do tega, da je vendarle preminil tam, a pokop ni vpisan v matično knjigo, ker so nekdanjega gosposčinskega upravitelja pokopali drugje, denimo pri prvi ženi v Krškem. Ker mrliška matica za Krško iz tega časa ne obstaja, ne bomo najbrž nikoli izvedeli, ali se je vrnil v rodno mesto svoje prve žene. V Krškem bi lahko umrl v svoji, tj. v nekdanji Valvasorjevi hiši, če je morda nikoli ni prodal, ali pa pri družini svoje prve žene Tunkelsteinerjeve, v najetem stanovanju ali v kakšni hiši, ki jo je medtem kupil. Kakor koli, vsakršno ugiibanje je odveč. Gotovo je le, da odsluženega upravitelja Kamnikarja ni veliko stvari vezalo na Žužemberk, potem ko mu je drugo ženo vzela smrt. Ne v trgu ne drugje v gospostvu namreč ni premogel nepremičnin,¹¹² ampak je, dokler je bil upravitelj, potrjeno živel v gradu (o tem navedba kraja ženine smrti: *ex Aere*). Glede na to, da je bila njegova 17-letna hči Katarina Rozalija prvič botra v Krškem že 15. decembra 1724 in se tam naslednje leto tudi omožila, bi se zdelo verjemo, da se je iz Žužemberka preselila vsa Kamnikarjeva družina. Kakor tudi nič manj, da je hči sama ali z drugimi otroki prišla nazaj šele po očetovi smrti, kot sirota brez obeh staršev. In ne nazadnje, da Krškega sploh ni zapustila, ampak je leta 1715, po očetovi odselitvi v Žužemberk kot osemletna deklica ostala pri družini Tunkelsteiner.

Nič od tega niti ne potrjuje niti ne ovrže možnosti, da Kamnikar svoje hiše ni prodal. Kakor tudi ne vemo, v kateri hiši je Katarina Rozalija živela po poroki leta 1725 in kako je njen soprog Janez Jurij Pečar prišel do hiše ob glavni mestni ulici (rekt. št. 50), katere lastnik je bil leta 1749, ko so stavba označili že kot prazno (*üdt*). Tri leta pozneje je imela novega gospodarja, kramarja in večkratnega mestnega sodnika Franca Obračarja.¹¹³ Šlo je za zi-

dano hišo z visokim letnim donosom 17 goldinarjev (1752), pri tem pa je pomenljivo, da je na njeni desni stala Zetschkerjeva hiša (rekt. št. 51),¹¹⁴ vodilna »kandidatka« za nekdanjo Valvasorjevo hišo.

Tako smo dobili še drugo morebitno Valvasorjeve hišo, kajri ena od možnosti, kako je Pečar postal gospodar hiše, je tudi ta, da bi mu jo v zakon prinesla žena, ki bi jo podedovala po svojem očetu Janezu Krstniku Kamnikarju. V tem primeru Kamnikar svoje hiše, kupljene leta 1706 od Valvasorjeve vdove, ne bi smel prodati, ampak bi jo moral obdržati vse do smrti leta 1724, torej tudi potem ko se je leta 1715 preselil v Žužemberk.

Kako bomo razvozlati uganko? Lokacija med dvema velikima zidanima hišama z vrtom in ugorovljeni historiat hiše od lera 1717 dalje dajeta prednost Zetschkerjevi hiši (rekt. št. 51), metoda sledenja Kamnikarjevim sorodnikom pa odpira možnost, da je Valvasor posedoval njeno levo sosedo, sredi 18. stoletja Pečarjevo (rekt. št. 50). Problem se zdi na prvi pogled težji, ker stojita hiši druga ob drugi in sta si na zunaj tako podobni: lera 1749 obe zidani in z velikim vrtom, leta 1752 njuna letna donosa primerljivo visoka (17 oziroma 14 goldinarjev), povrhu tega imata po franciscejski katastrski mapi (1825) obe na dvoriščni strani prizidek, ki bi bil lahko Valvasorjeva »postavljena nova zgradba«, izpričana v njegovem zapuščinskem inventarju. Re-

RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752). Poklic kramarja razkriva šele štifni register iz leta 1756, ko je Obračar že bil gospodar Pečarjeve hiše (prav tam, No. 8, štifni register 1756). Funkcijo mestnega sodnika je opravljal štiri zaporedne mandate v letih od 1735 do 1739, ponovno štiri mandate v letih od 1743 do 1747 in nato še med 1752/53 in 1759 (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1730–1771, 9. 7. 1735, 29. 1. 1736, 23. 3. 1736, 25. 3. 1736, 26. 4. 1736, 16. 11. 1736, 13. 9. 1737, 23. 4. 1738, 17. 6. 1738, 15. 2. 1739, 8. 6. 1744, 17. 2. 1745, 25. 7. 1745, 27. 10. 1745, 2. 3. 1746, 14. 3. 1753; P 1713–1770, 23. 1. 1736, 18. 2. 1737, 27. 2. 1737, 16. 10. 1737, 23. 11. 1745; ARS, AS 1, Viccdomski urad za Kranjsko, šk. 171, 1/97a, lit. G VIII–5, 13. 5. 1744; ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 109, N 115, No. 6, štifni register meščanskega špitala 1756, s. d.; prim. Kralj: Archivum loci, str. 487). Franc Obračar ni bil v nikakršnem sorodu s Pečarji. Njegova žena, ki mu je po dvanajstih letih zakona rodila enega samega otroka (krščen 26. aprila 1736), je bila Barbara Perne, s katero se je oženil 21. februarja 1724, ko je že bil meščan (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, P 1713–1770). Barbara je preminila v kupljeni, prej Pečarjevi hiši, 17. aprila 1786, stara 85 let, Franc pa očitno še pred letom 1771, ko se začelja najstarejša mrliška matica (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, M 1771–1784, M 1784–1818, fol. 3).

¹¹⁴ RDA, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; No. 8, štifni register 1756.

¹¹¹ NŠAL, ZA Žužemberk, Matične knjige, M¹ 1710–1724.

¹¹² Prim. urbarje gospostva Žužemberk: OŠLA, HHStA, FAA, A–15–90 (Urbar 1715–16), A–15–91 (Urbar 1717–18), A–15–92 (Urbar 1719–20), A–15–93 (Urbar 1721–22), A–15–94 (Urbar 1723–24), A–15–95 (Urbar 1725–26).

¹¹³ Preden je Franc Obračar postal lastnik Pečarjeve hiše, je po popisu hiš v terezijanskem katastru iz leta 1749, v katerem je naveden brez poklica, imel na isti strani ceste proti jugu leseno hišo, ki je tri leta pozneje (1752) pripadala že novemu lastniku in izkazovala letni donos 6 goldinarjev (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140,

štev je treba poiskati s primerjanjem vseh ugotovljenih dejstev o družinah Kamnikar in Pečar, te pa soočiti z vedenjem o družinah obeh Valvasorjevih sosedov – Tunkelsteinerja in Šveršnika – ter z vedenjem o najzgodnejših dokumentiranih lastnikih hiš iz srce 18. stoletja, tako treh velikih zidanih ob Cesti krških žrtev kot tudi njihovih prvih dveh sosed. Po metodi izločanja in iskanja hiše, ki bi ustrezala vsem znanim dejstvom, se bo nazadnje pokazalo, da je bila Valvasorjeva hiša resnično poznejša Zetschkerjeva, njena leva sosedka, katere gospodar je bil sredi 18. stoletja Kamnikarjev zet Jurij Pečar, pa je najverjetneje in najlaže prišla v Pečarjeve roke tako, da jo je njegova žena Katarina Rozalija, sicer Kamnikarjeva hči, podedovala po svojem stricu Baltazarju Modestu Tunkelsteinerju. Razrešitev uganke bo prineslo ugotovljeno sorodstvo med Kamnikarji in Tunkelsteinerji, brez dvoma sosed, saj je Valvasor leta 1693 kupil hišo, ki je stala poleg hiše Janeza Andreja Tunkelsteinerja. Tunkelsteinerjeva hiša je torej poznejša Pečarjeva (rekt. št. 50, stavbna parc. 59), Valvasor-Kamnikarjeva pa poznejša hiša baronov Zetschkerjev (rekt. št. 51, stavbna parc. 58).

Več razlogov govori v prid tezi, da je prav Kamnikar leta 1717 prodal svojo hišo baronom Zetschkerjem. Pri tem so odločilni motivi, ki bi ga vodili v prodajo, in spremljanje usod njegovih otrok iz prvega zakona s Tunkelsteinerjevo. Prvič, bilo bi zelo nenavadno, ko bi Kamnikar svoje otroke po ženini smrti pustil v Krškem, pri njenem bratu Modestu Baltazarju. Potrditev, da so šli z njim ali vsaj za njim v Žužemberk, potem ko je tam jeseni 1715 prevzel službo upravitelja gospostva, je navedba krajevnega izvora sina Adama leta 1724, v letu očetove smrti. Graški študent Adam Kamnikar, tedaj star 18 let, je označen kot Žužemberčan (†),¹¹⁵ čeprav je vsaj polovico dotedanega življenja preživel v Krškem, kjer se je leta 1706 tudi rodil. Od treh Kamnikarjevih otrok, ki jih pozneje kot odrasle spet srečamo v Krškem, je bil povrhu tega najstarejši, to pa prejkone pričča o tem, da sta se z očetom preselili v Žužemberek tudi hčerki, mlajša stara leta 1715 šele tri leta.

Zakaj se je oče Janez Krstnik Kamnikar sploh odločil, da zapusti Krško in sprejme mesto žužemberškega upravitelja? Mesto se je spraznilo, ko je tamkajšnji upravitelj Karel Anton Ditrich maja

1715 umrl, in sicer prav na vrhuncu epidemije, ki je v Žužemberku zahtevala številne žrtve, morda tudi njegovo življenje.¹¹⁶ Kamnikarju se je tako verjetno ponudila boljša poklicna priložnost. Žužemberško gospostvo v rokah druge, knežje veje Auerspergov, je bilo po obsegu sredi 18. stoletja sicer nekoliko manjše kot gospostvi Krško in Šrajbarski turn skupaj, po obdavčenosti pa v rabli prednosti.¹¹⁷ Pri Kamnikarjevi odločitvi za novo službeno mesto so poleg tega lahko pretetali tudi osebni razlogi. Žena Tunkelsteinerjeva, Krčanka, mu je malo pred tem umrla in drugič se je oženil z nedomačinko. S svakom Modestom Baltazarjem Tunkelsteinerjem se je sicer dobro razumel, saj je šel natanko tri mesece pred svojo vnovično poroko za krstnega botra svakovemu sinu.¹¹⁸ Toda splošno razpoloženje v Krškem tisti čas nikakor ni bilo zdravo. V mestu so od leta 1701 in vsaj do leta 1714 v presledkih potekali čarovniški procesi, ki so Krško spravili na precej slab glas. Obsodili in sežgali naj bi od 20 do 30 oseb, po drugih poročilih celo 40, med temi tudi hčerke in soproge meščanov in mestnih svetnikov. Še več, številne so kot svojo zapeljevalko obročevale premožno Sidonijo Museger, ženo gosposčinskega upravitelja v Podsredi, sicer zelo priljubljeno krško krstno botro in dobrotnico Cerkev. Ko je Kamnikar leta 1715 zapuščal Krško, se preganjanje čarovnic še ni poleglo, saj so le malo pred tem usmrtili hčerko mestnega sodnika Marijo Colnarčič. Čeprav se je mesto sodnim procesom upiralo, Kamnikar v takih okoliščinah ni imel nobenega jamstva, da ne bo prišla v primež preiskav in sodnih mlinov tudi njegova mlada druga žena. Obročbe zoper njo, ki je prišla od drugod in bila žena upravitelja in mestnega svetnika, niso izključene.¹¹⁹

¹¹⁶ Šestinsitridesetletnega Ditriha so pokopali 14. maja 1715 (NŠAL, ZA Žužemberk, Matične knjige, MP 1710–1724, s. p.). V župniji Žužemberk je smrt množično kosila od februarja do avgusta in dosegla vrhunec maja, ko je umrlo 64 ljudi ali skoraj četrtina od skupno 279 preminulih v letu 1715 (Golec: Kužne epidemije, str. 58).

¹¹⁷ Prim. Smole: *Grubšica*, str. 244, 490, 576.

¹¹⁸ NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 28. 10. 1714.

¹¹⁹ Poleg najizčrpnjšega vira, sicer pol stoletja mlajšega poročila v kroniki krškega kapucinskega samostana (KSK, Archivum loci PP. FF. Capucinatorum Gurgfeldi, s. p., Relatio de Sagis etc.; slovenski prevod v: Lapajne: *Krško in Kršani*, str. 38–40), pričajo o čarovniških procesih in preganjanjih viri prve roke, nastali med letoma 1701 in 1716 (Košar: Čarovniški procesi, str. 229–230). – Marija Sidonija Museger je v krški krstni matiči kontinuirano navedena kot botra od 31. januarja 1691 do 20. junija 1704 (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). – V kolektivni spomin se je od usmrčenih čarovnic najgloblje zasedrila soproga Matevža Jeriša (Lapajne, str. 38, ga je prekrstil v Marijo Jurišo), usmrčena leta 1709. Krška krstna knjiga raz-

¹¹⁵ Andrišch: *Die Matrikel 4*, str. 74. Gl. tudi op. 105. – Glede na ta podatek ni dvoma, da je identičen z Adamom Kamnikarjem, ki je brez krajevnega izvora naveden med konviktniki ljubljanskih jezuitov od maja do konca avgusta 1722, ko je ustanovo zapustil (Črnivec: *Ljubljanski klasiki*, str. 177).

Ko je Kamnikar jeseni 1715 postal gosposčinski upravitelj v Žužemberku, bi hišo v Krškem lahko obdržal za vsak primer, če bi se v rodno mesto svoje prve žene še kdaj vrnil. Toda prazna hiša je postajala velik strošek že zato, ker v obubožanem in z davki preobremenjenem mestu zanjo gotovo ni bilo lahko najti primernega najemnika. Polem ko je tudi Krško leta 1715 obiskala epidemija in terjala krvni davek, so nanj pritisnili še kranjski deželni stanovi in tako naj bi za izterjavo zaostalih davčnih obveznosti v enem letu poslali nadenj kar pet vojaških eksekucij. Namesto plačila davka so morali Krčani določen čas vzdrževati vojake, nastanjene na svojih domovih. Še več, samo nekaj mesecev po Kamnikarjevem odhodu je Krško zgodaj spomladi 1716 v znamenje odpora do takšne prakse doživelo pravo malo evakuacijo. Mestni sodnik je zaupal svoje premoženje kapucinom in se umaknil v Kamnik, meščani pa so se zatekli v svoje vinograde po okolici.¹²⁰ V napol izpraznjenem in zadolženem mestu se je vojska tem raje nastanila v veliki prazni hiši, kakršna je bila Kamnikarjeva. Njen lastnik je imel rako še en rehten razlog več, da bi se hiše in z njo povezanih bremen otresel, brž ko bi se za to pokazala primerna priložnost. Njegov interes se je

povsem ujema z željo Janeza Sigfrida barona Zetschkerja, da bi si v Krškem našel primerno novo domovanje, iz katerega bo upravljal svojo skromno zemljiško posest v bližnji okolici. Tako si je komaj mogoče predstavljati, da bi bil pod kupoprodajno pogodbo za Zetschkerjevo hišo, datirano 7. oktobra 1717, podpisan kak drug prodajalec kot Janez Krstnik Kamnikar. Z baronom Zetschkerjem se je očitno pogodil za kupnino, s katero sta bila zadovoljna oba, prodaje hiše pa niso ovirali nikakršni pravni zadržki. Nekdanja Valvasorjeva hiša je bila namreč (po vsebini regesta iz leta 1724) izključno Kamnikarjeva last in temu leta 1717 še ni bilo treba izplačati morebitne dediščine po prvi ženi, ki je pripadala mladoletnim otrokom iz prejšnjega zakona.

Po legi in ugotovljenih novih okoliščinah sodeč je torej Zetschkerjeva hiša vse verjetneje nekdanja Vodnik-Valvasor-Kamnikarjeva, toda za končno potrditev je treba z gotovostjo izločiti njeno »protikandidatko«, sosednjo hišo na levi, ki je bila sredi 18. stoletja v rokah Kamnikarjevega zeta Jurija Pečarja. Še prej si oglejmo, kaj se je do nastanka terezijanskega katastra dogajalo z desno sosedo in zakaj ta kot možna nekdanja Valvasorjeva hiša ne pride v poštev.

Desna sosedca (rekt. št. 52, stavbna parc. 57) je bila po terezijanskem katastru sredi 18. stoletja (1749, 1752) zidana hiša z letnim donosom 16 goldinarjev in v rokah že znanega gosposčinskega upravitelja Ignaca Gosarja, ki smo ga obravnavali kot zeta Urbana Čokla, gospodarja napačne Valvasorjeve hiše. O Gosarjevi hiši smo ugotovili, da jo je Gosarju prinesla v zakon žena Marija Ana, rojena Donati, ta pa jo je gotovo podedovala po svojem prvem možu Francu Petriču, prav tako gosposčinskem upravitelju.¹²¹ Petričev izvor ni znan in

kriva, da ji je bilo ime Uršula in jo kot botro zadnjič navaja 3. oktobra 1705 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729), njen soprog pa se je drugič oženil 19. januarja 1710 (regist poročne pogodbe v zapuščinskem inventarju župnika Janeza Jurija Tramika, 16. 9. 1715, pag. 129, v: ARS, AS 1, Viccdomski urad za Kranjsko, šk. 12, 1/7, Lit. G IV–7). — Jeriševa hči je bila Marija Colnarič, ki so jo po besedah kapucinske kronike procesirali okoli leta 1714. Glede na to, da je bil 15. junija 1714 krščen njen drugi otrok, pozneje pa Marijino ime v krstni matici ni več izpričano (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729), lahko proces postavimo najbolj zgodaj v drugo polovico leta 1714. Priimek usmrčene Marije (*Maria Zuhersüßel*) je I. Lapajnc pomotoma zapisal kot Colnarič (str. 38), njenega očeta Matevža Jerišo pa je iz mestnega sodnika (*Judex sui Civitatis*) prekrstil v mestnega svētника; to je po Lapajncu (brez navedbe citata) povzel tudi M. Košir (str. 229, 230). Jeriša je bil potrjeno mestni sodnik v letih od 1711 do 1714 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 6. 6. 1711, 23. 7. 1711, 14. 9. 1712, 30. 1. 1713, 11. 6. 1713, 20. 3. 1714; ARS, AS 1, Viccdomski urad za Kranjsko, šk. 12, 1/7, Lit. G IV–7, zapuščinski inventar župnika Janeza Jurija Tramika, pag. 145–146, regist potrdila z 20. 3. 1714, pag. 149, regist pobotnice z dne 12. 5. 1714). Po volitvah na binkoštni torek, 22. maja 1714, ga je zamenjal Janez Mihael Ledl, omenjen kot sodnik v krstni matici 5. 7. in 1. 10. 1714 (NŠAL, ŽA Krško, Matične knjige, R 1670–1729). Jeriševo sodnikovanje v letih 1711–1714 in Ledlovo eno leto do 1715 navaja tudi kapucinska kronika (KSK, Archivum loci PP. FF. Capucinatorum Gurgfeldi, s. p., pag. 78; objava: Kralj, Archivum loci, str. 487).

¹²⁰ ARS, AS 1, Viccdomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII–1, 2. 4. 1716. — Prim. Golcec: »Burale so vase, str. 30.

¹²¹ Golcec: Dve Valvasorjevi hiši, str. 50–57. Po zadnjih ugotovitvah, ki v prvem delu razprave še niso mogle biti upoštevane (prav tam, str. 55), je Ignac Ferdinand Gosar v štiridesetih letih 18. stoletja, ko je že bil poročen z vdovo Petričevo, upravljal dve gospodstvi ljubljanske škofije, najprej Gornji Grad in nato Goričane. Kot upravitelj Goričan je označen v popisu hiš mesta Krško z začetka leta 1749 (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749). Ta podatek je bil kažipot k virom o obeh škofijskih gospodstvih. Iz Gosarjevega gornjegrajskega obdobja poznamo njegov nedatirani letni obračun upravitelja za obdobje od 1. maja 1745 do 1. maja 1746 (NŠAL, NŠAL 26, Goričane, fasc. 14, št. 44) ter obračuna za obdobje 1. 5. 1746 – 1. 5. 1747 in 1. 5. 1747 – 1. 5. 1748, podpisana sredi leta 1749 v Ljubljani (NŠAL, NŠAL 20, Gornji Grad A, fasc. 49, 19. 6. 1749, 23. 6. 1749). Gosarjeva žena pa je bila v Gornjem Gradu kot »prefectissa« enkrat izpričana v vlogi krsme botre (Župnijski urad Gornji Grad, krstna matična knjiga 1745–1771,

glede na razširjenost priimka bi ga bilo preveč drzno enačiti s Francem Petričem, sinom Andreja in Marjete, kršćenin v Krškem 27. julija 1686. Kakor koli, v začetku 18. stoletja sta v Krškem živela z družinama dva meščana Petriča, Andrej in Janez, ki bi oba lahko bila sinova omenjenega Andreja,¹²² Franc, poročen z Donatijevo, pa je bil zadnji s tem priimkom. Povsem mogoče je, da so krški Petriči konec 17. stoletja kupili hišo Valvasorjevega soseda Janeza Petra Šveršnika ali pa so postali njeni lastniki pozneje. Če je bil upravitelj Franc Petrič iz njihovega rodu, je hišo podedoval, to pa se ujema s sklepanjem, zakaj v zapuščinskem inventarju drugega moža njegove žene Ignaca Ferdinanda Gosarja (1763) ni navedena nobena kupoprodajna pogodba za hišo. Prav tako pa je mogoče, da Franc Petrič, izpričan v Krškem od leta 1725, ni bil v nikakršni zvezi s krškimi Petriči in je hišo kupil šele nekako v tem času, vsekakor pred letom 1734, ko je bila omenjena v zapuščinskem inventarju njegovega tasta Antona Sigmunda Donatija. Da hiša ne more biti nekdanja Valvasorjeva, govori že njena lega. Na desni, severni strani, meji namreč na prečno ulico, ne na hišo. V listini o kupoprodaji iz leta 1693 bi bila pri opisu lege Valvasorjeve hiše gotovo navedena ulica in ne, da stoji hiša med dvema hišama z vrtovoma. V zemljiški knjigi iz okoli leta 1822 je namreč pri opisu meja zemljišča, na katerem je ta hiša (rekt. št. 52, urb. št. 53), jasno povedano: na desni meji na mestno ulico (*Rechts die Stadtgassen*), na levi pa je hiša Jožefa Potočnika (prejšnja Zetschkerjeva).¹²³ In če bi sestavljali listine leta 1693 vendarle odmislili prečno ulico in navedli kot sosednjo hišo (Tunkelsteinerjevo ali Šveršnikovo) stavbo na drugi strani te ozke ulice, moramo ugotoviti, da

ram leta 1749 ni bilo hiše, ampak praznina. Nekoč je tu skoraj gotovo stala zgradba, a je opustela, komajda pa je mogoče verjeti, da bi po letu 1693 s tega mesta izginila velika zidana hiša. Desna soseda Gosarjeve hiše – upoštevali smo jo tudi v preglednici (rekt. št. 62) – je tako sredi 18. stoletja stala bolj proti severu. Šlo je za leseno hišo mesarja Antona Pregla, uvrščeno s 6 goldinarji letnega donosa komaj malo nad mestno povprečje (5,60 goldinarja). Prostor med prečno ulico in to hišo je tudi na Zerovčevi karti Save iz leta 1807 prikazan kot praznina oziroma vrtna površina,¹²⁴ na franciscejski katastrski mapi pa sta tu dela kar dveh vrtnih parcel (zemljiški parceli št. 30 in 31); medtem je na mestu nekdanje Preglove lesene hiše zrasla manjša zidana (stavbna parcela št. 56).¹²⁵

Edina hiša, katere lastnike lahko povežemo z lastniki iz Valvasorjevega časa, je leva soseda Zetschkerjeve hiše, ki je bila leta 1749 prazna (*ödi*) in v rokah Janeza Pečarja (rekt. št. 50, stavbna parc. 59). Kot rečeno, prepoznamo v Pečarju soproga Kamnikarjeve hčerke Katarine Rozalije (roj. 1707), s katero je v mestu izpričan od poroke leta 1725, ko je bil gosposčinski upravitelj v Samoboru, do leta 1739.¹²⁶ Tudi Pečarjeva hiša je torej potencialno nekdanja Kamnikarjeva. Kako in kdaj je prišla v Pečarjeve roke, iz skromnih razpoložljivih virov ni vidno, toda glede na to, da je bila leta 1749 prazna in da Pečarjev dorlejški devet let ni srečati ne med starši kršćencev ne med krstnimi botri, lahko sklepamo, da Jurij Pečar ni postal lastnik šele nedavno in da je družina v njej, dokler je izpričana v Krškem, tudi živela. Ob upoštevanju znanih ugovoritev o vpisovanju lastnikov v kataster¹²⁷ poleg tega ni rečeno, da je bil pravnoformalno lastnik Jurij, ampak zlahka njegova žena Katarina Rozalija ali njeni otroci, če je pred tem preminila. Zelo verjetno je šlo za Tunkelsteinerjevo hišo, ki jo poznamo iz leta 1693 kot hišo Valvasorjevega soseda, takratnega mestnega sodnika Janeza Andreja Tunkelsteinerja, deda Katarine Rozalije Kamnikar, poročene Pečar. Po najverjetnejšem »scenariju« je bila

pag. 29, 21. 11. 1747). V Goričanah sta se zakonca mudila le eno leto, o čemer pričata Gosarjev nedatirani obračun upravitelja za čas od 1. maja 1748 do 1. maja 1749 in pojasnila k obračunu, podpisana že v Krškem 3. maja 1750 (NŠAL, NŠAL 26, Goričane, fasc. 14, št. 44).

¹²² Meščanu Andreju Petriču se je v Krškem med letoma 1672 in 1697 rodilo v dveh zakonih osem otrok, od tega sin Andrej (1677) v prvem in Franc (1686) v drugem (NŠAL, ZA Krško, Matične knjige, R 1670–1729, 20. 1. 1672, 21. 1. 1674, 8. 8. 1677, 27. 9. 1679, 10. 7. 1682, 27. 7. 1686, 21. 12. 1690, 12. 4. 1697). Meščan Andrej Petrič je bil prav tako poročen dvakrat in je imel šest otrok, rojenih od 1703 do 1719 (prav tam, 26. 3. 1703, 13. 4. 1704, 4. 2. 1706, 1. 7. 1709, 17. 3. 1713, 13. 5. 1719). Meščan Janez Petrič, čigar otroci so prihajali na svet v letih od 1703 do 1709 (prav tam, 3. 5. 1703, 26. 3. 1707, 1. 5. 1708), bi utegnil biti Andrejev starejši brat, rojen leta 1672. Ne Andrejeva prva žena Rozalija in ne Janezova žena Marija ne moreta biti Šveršnikovi hčerki (o Šveršnikovih otrocih gl. op. 55).

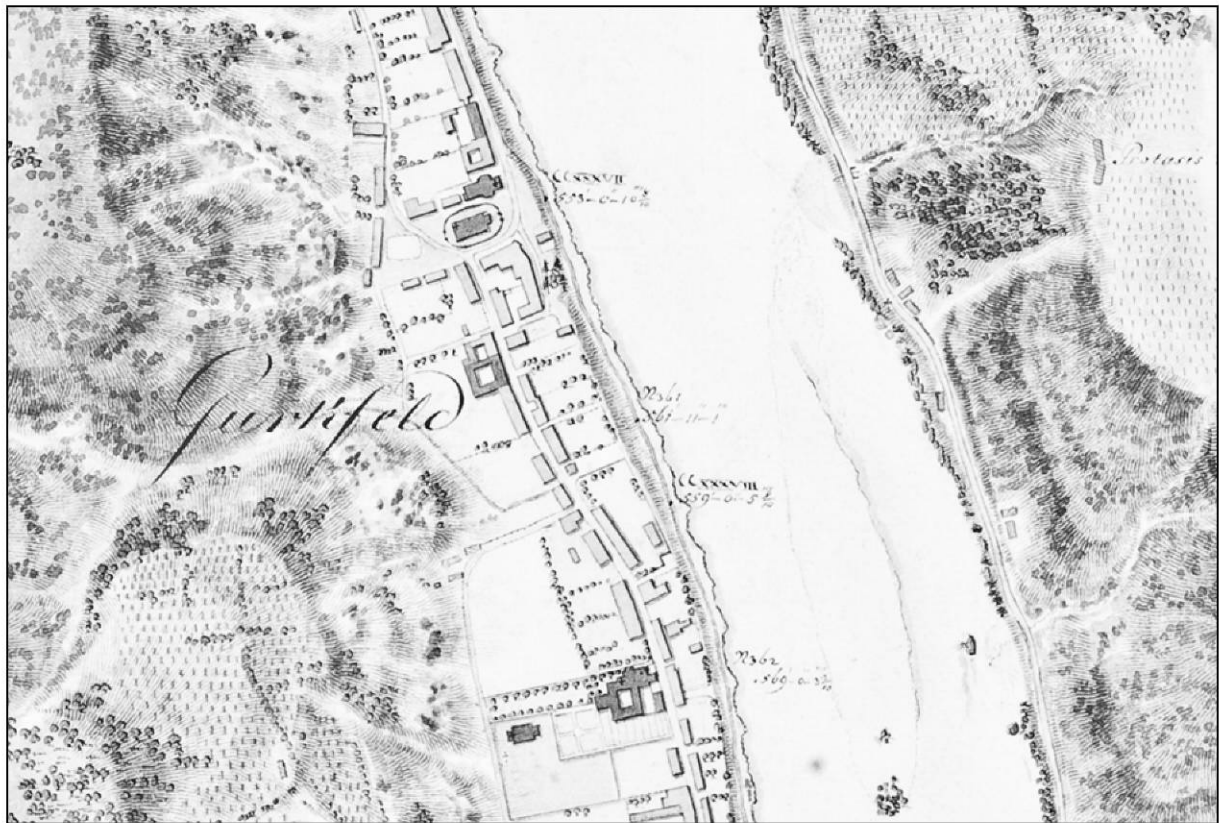
¹²³ ZAC, ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig, knj. 1994 in 1995, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, fol. 234.

¹²⁴ ARS, AS 1068, Zbirka načrtov, 2/186.

¹²⁵ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, zapisnik stavbnih parcel, 20. 4. 1825; zapisnik zemljiških parcel, 20. 4. 1825; mapi list V. — Dolga vrtna parcela št. 31 je bila last Jožefa Kovačiča, ki je imel dve hiši št. 84 in 85 (stavbni parceli št. 54 in 55) na drugi strani glavne krške ulice, v uličnem otoku z napačno Valvasorjevo hišo. Vrtna parcela št. 30 je sodila k (nekdanji Preglovi) hiši s hišno št. 37 (stavbna parcela 56), na katero je tudi mejila.

¹²⁶ Gl. op. 97–98.

¹²⁷ Golc: Dve Valvasorjevi hiši, str. 54.

Žerovčeva karta Save iz leta 1807 – prva tlorisna upodobitev Krškega (ARS, AS 1068, Zbirka načrtov, 2/186). Nekdanji Zetschkerjeva in Pečarjeva hiša sta prikazani v temnordeči barvi kot en objekt z notranjim dvoriščem, malce višje je na drugi strani glavne ceste ulični otok z napačno Valvasorjevo hišo, ki sega do trga z mestno cerkvijo sv. Janeza Evangelista.

zgodba hiše takšna. Modest Baltazar Tunkelsteiner, stric Katarine Rozalije in njena poročna priča (1725), je umrl kmalu po svojem zadnjem botrstvu leta 1729 in zapustil edinega sina Jožefa (roj. 1714), ki je edinkrat omenjen leta 1735, in sicer kot krstni boter prvorojenki svoje sestrične, Kamnikarjeve hčerke Marije Regine, poročene Mühlhof. Jožef Kamnikar, o katerem ni poročil, da bi študiral,¹²⁸ tako kot nekdanj njegov oče, v Krškem pa se potrjeno ni poročil in si ustvaril družine, je bodisi mlad umrl bodisi od tod odšel. Pomenljivo je, da ni več botroval naslednjima dvema Mühlhofovima otrokoma (1737 in 1740). Logično bi bilo, da je Jožef (kot edinec) podedoval hišo svojega očeta Modesta Baltazarja Tunkelsteinerja, ta pa jo je nasledil po svojem očetu Janezu Andreju, Valvasorjevem sosedu, umrlem med letoma 1701 in 1705. Nič namreč ne kaže, da bi hiša že prej prešla v tuje roke. Kako se je znašla v lasti Pečarjev, lahko samo sklepamo. Juriju Pečarju, možu svoje sestrične, bi

jo lahko zaradi odselitve iz mesta prodal mladi Jožef Tunkelsteiner. Če je ta umrl brez potomcev, bi jo Katarina Rozalija kot bližnja sorodnica lahko po njem podedovala ali pa jo je nanjo prenesel že stric Modest Baltazar bodisi s prodajo bodisi z izročilno pogodbo. Morda njegov sin Jožef ni bil sposoben povsem samostojnega življenja in je šlo za družinski dogovor, da ga bo imetnik hiše vzdrževal do smrti. Prav mogoče je, da sta v Tunkelsteinerjevi hiši, rojstni hiši svoje matere, prebivali z mladima družinama obe Kamnikarjevi hčerki, dokler sta živeli v Krškem, Pečarjeva in Mühlhofova, začasno pa leta 1725 tudi njun brat Adam, ki ga pozneje najdemo v Ljubljani.¹²⁹

¹²⁸ Prim. Andritsch: *Die Matrikeln 4*; Črnivec: *Ljubljanski klasi*.

¹²⁹ Gl. op. 100. – Priimek Kamnikar srečamo v Krškem zadnjič v terezijanskem katastru, v urbarskem izveščku gospostva Krško iz leta 1756: Mihael Sečan (lastnik napačne Valvasorjeve hiše) je plačeval činž za košček kupnopravne njive, ki je bila nekoč Kamnikarjeva (*Michael Setschan von Kamnikber*), nesporno last Janeza Krstnika Kamnikarja (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 114, N 141, gospostvo Krško, No. 12, s. p., Bürgerliche Zinbacker).

Prava Valvasorjeva hiša, poznejša Zetschkerjeva, je današnji južni del Mencingerjeve hiše, združene iz dveh stavb. Pred prenovo (foto: Boris Golec, december 2006).

In neposredno po končani prenovi (foto: Nina Sotelšek, november 2012).

Zadnje potrditve, da Kamnikarjev zet Jurij Pečar leta 1749 ni mogel biti lastnik nekdanje Kamnikarjeve hiše, ampak mu je skoraj gotovo pripadala Tunkelsteinerjeva, najdemo v terezijanskem katastru. Če bi bila namreč Pečarjeva hiša prejšnja Vodnik-Valvasor-Kamnikarjeva, bi jo morali na obeh straneh obdajati primerljivo veliki in vredni hiši, tisti dve, ki ju listina o kupoprodaji iz leta 1693 navaja kot Tunkelsteinerjevo in Šveršnikovo. Toda stranje sredi 18. stoletja ni bilo takšno. Desno od zidane Pečarjeve hiše (1749), ki je imela tri leta pozneje (1752) pod novim lastnikom letni donos 17 goldinarjev, je res stala ustrezno velika hiša – zidana hiša baronice Zetschker z donosom 14 goldinarjev. Nasprotno pa je bila na levi strani neprijemno manjša in slabša lesenja hiša kramarja Antona Ostermana (rekt. št. 49, stavbna parc. 60), ki je prinašala le 6 goldinarjev na leto, malo več, kot je znašalo mestno povprečje (5,60). Takšne hiše ni mogoče pripisati ne Tunkelsteinerju ne Šveršniku, čenudi je bilo vmes dobrega pol stoletja. O Ostermanovi hiši ni do leta 1749 znanega ničesar, tedaj pa zagotovo ni šlo za hišo, v kateri bi kramar Osterman, pred tem nekaj časa tudi mestni sodnik, sam prebival, ampak za njegovo drugo hišo, ki je bila v rokah Antona Ostermana bržčas le prehodno.¹³⁰ Na južnem koncu mesta je imel namreč precej večjo napol zidano hišo z donosom 10 goldinarjev, lesenjača poleg Pečarjeve hiše pa je kmalu, najpozneje leta 1752, postala last zidarja Franca Gornika, doma s sosednjega Vidma.¹³¹ Če bi bila Pečarjeva hiša nekdanja Valvasorjeva, bi torej morali baroni Zetschkerji od leta 1717 posedovati eno od hiš polihistorjevih dveh sosedov, Tunkelstei-

nerja ali Šveršnika. Tu pa spet naletimo na neskladje dejstev. Če bi jo imel eden od njiju, kar bi bilo glede na velikost povsem mogoče, bi morala biti Ostermanova hiša na levi strani Pečarjeve v rokah drugega. Toda lesenjača s povprečnim donosom nikakor ne pritiče nobeni od tako uglednih meščanskih družin.

Od treh sosednjih velikih zidanih hiš skratka samo ena, **Zetschkerjeva, ustreza vsem kriterijem**, da bi bila lahko nekdanj Valvasorjeva: lega, velikost, čas nakupa, stan poznejših lastnikov. Ugotovirve o njej bomo še enkrat podali v strnjeni obliki:

1) Hišo (rekt. št. 51, stavbna parc. 58) je obubožana baronska družina Zetschker potrjeno kupila za svoje stalno bivališče leta 1717, tj. dve leti potem, ko je Krško zapustil gosposki upravitelj Janez Krstnik Kamnikar, za katerega vemo, da je leta 1706 od Valvasorjeve vdove kupil nekdanjo polihistorjevo hišo. Zanj je znano, kakšno lego je imela in med čigavima hišama je stala ob polihistorjevem nakupu leta 1693.

2) Zelo pomembno je, da je sosednjo hišo na njeni levi strani (rekt. št. 50, stavbna parc. 59) pozneje posedovala družina vnukinje enega od obeh Valvasorjevih sosedov, Janeza Andreja Tunkelsteinerja; najverjetneje je hišo podedovala po svojem stricu ali po njegovem zgodaj umrlem sinu, svojem bratranču.

3) Obe navedeni hiši kakor tudi tretja, desna sosedna Zetschkerjeva (rekt. št. 52, stavbna parc. 57), sredi 18. stoletja kor edine v Krškem ustrezajo opisu iz Valvasorjevega časa konec 17. stoletja: stojijo druga poleg druge, imajo vrt, poleg tega so vse tri zidane (takšna je bila tedaj le vsaka peta krška hiša) in spadajo med hiše z najvišjim letnim donosom. Katastrska mapa iz leta 1825 razkrije še dodatno podrobnost: vse imajo na zadnji strani prizidek, to pa se ujema z opisom Valvasorjeve hiše leta 1694, da je bilo zraven zgrajeno novo poslopje.

Dilemo, ali je Valvasorju pripadala poznejša Zetschkerjeva hiša ali njena leva sosedna (kajti to hišo je imela sredi 18. stoletja družina Kamnikarjeve hčerke), smo rešili po dveh poreh. Dokazali smo, da ustreza vsem znanim dejstvom samo Zetschkerjeva hiša. Nasprotno so se pri levi (Tunkelsteinerjevi) pokazale pomanjkljivosti, ki nasprotujejo možnosti, da bi šlo za Valvasorjevo hišo. Ovira za takšno razlago so predvsem dejstva o njenih dveh sosedah, ker se ne skladajo z znanimi podatki o družinah obeh Valvasorjevih sosedov, Janeza Andreja Tunkelsteinerja in Petra Šveršnika.

¹³⁰ Antona Ostermana navaja krška kapucinska kronika kot mestnega sodnika v letih 1732/33, 1739/40 in 1740/41 (Kralj: Archivum loci, str. 487). Ob ponovni izvolitvi 7. junija 1740 (sprva) ni želel ostati na položaju (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 171, fasc. 179a, lit. G VIII-1, 8. 6. 1740). V mestu se prvič pojavi leta 1707, ko se mu je v zakonu z (Marijo) Heleno rodil prvi od sedmih v Krškem krščenih otrok (NŠAL, ZA Krško, Marične knjige, R 1670–1729, 15. 1. 1707, 13. 11. 1708, 11. 11. 1709, 16. 11. 1711, 4. 6. 1716, 11. 5. 1718, 14. 3. 1720). Žena Marija Helena glede na osebno ime ni izvirala ne iz družine Šveršnik ne iz družine Tunkelsteiner. Drugič se je oženil 5. februarja 1721 z Marijo Nežo Apih, tržansko hčerko iz Radeč; njegova pomočna priča je bil (prvi sosed) Modest Baltazar Tunkelsteiner (prav tam, P 1713–1770). V drugem zakonu je imel še sedem otrok (prav tam, R 1670–1729, 19. 1. 1722, 20. 3. 1723, 9. 8. 1724, 9. 1. 1727; R 1730–1771, 8. 7. 1730, 3. 12. 1728, 24. 12. 1732).

¹³¹ Franc Gornik oziroma Gurnik z Vidma se je 10. septembra 1749 oženil s Frančiško Husar, ki je bila v službi pri Neži Osterman (NŠAL, ZA Krško, Marične knjige, P 1713–1770), torej pri Antonovi ženi.

Historiat treh sosednjih hiš od leta 1693 do 1749

Hiša na levi (rekt. št. 50, stavb. parc. 59)	Hiša na sredini (rekt. št. 51, stavb. parc. 58)	Hiša na desni (rekt. št. 52, stavb. parc. 57)
Lastnik 1693: Janez Andrej Tunkelsteiner, mestni sodnik († 1701–1705)	Lastnik 1693: Janez Vajkard baron Valvasor († 1693)	Lastnik 1693: Janez Peter Šveršnik, kmalu zatem umrl ali zapustil Krško, žena Ana 1699 v Brežicah
Nasledil sin Modest Baltazar Tunkelsteiner († po 1729)	1706 njegova vdova Ana Maksimila, poročena pl. Buset, prodala Janezu Krstniku Kamnikarju, upravitelju gospostva Šrajbarski turn, poročencu z Marijo Elizabeto († 1713/14), hčerko Janeza Andreja Tunkelsteinerja iz sosednje hiše	Nasledila katera od Šveršnikovih poročenih hčerk ali prodano
Nasledila njegova nečakinja Katarina Rozalija Kamnikar, por. Pečar, ali od Tunkelsteinerja kupil njen mož Janez Jurij Pečar	1717 kupil Janez Sigfrid baron Zetschker († 1748)	Pred 1734 postal lastnik Franc Petrič († 1738/39), nasledila žena Marija Ana, ponovno poročena Gosar
Lastnik 1749: Janez Jurij Pečar, hiša prazna	Lastnica 1749: njegova žena Klara Konstancija baronica Zetschker	Lastnik 1749: njen drugi mož Ignac Ferdinand Gosar, upravitelj gospostva Goričane

Nekdanja Valvasorjeva hiša je torej danes ena redkih krških hiš, katerih lastnike poznamo za več kot tristo let nazaj.¹³² Kot se je pokazalo ob temeljiti prenovi stavbe v letih 2011 in 2012, je nastala na poznosrednjeveški podlagi in ostala nebitveno spremenjena nekako od srede 17. stoletja.¹³³ Zidovi, s katerimi so se nedavno ukvarjali konservatorji, so torej natanko tisti, ki so leta 1693 zrla Valvasorjeve zadnje mesece in njegovo smrt. Še več, v 19. stoletju sta bila lastnika hiše dva pomembna moža, četudi ne dosejata pomena kranjskega polihistorja. Leta 1871 je prišla hiša v last Antona Aleksandra grofa Auersperga, nemško pišočega pesnika Anastasiusa Grüna (1806–1876), sicer politika in gospoda na Šrajbarskem turnu.¹³⁴ Že prej sta se v Grünovih rokah znašli tudi obe sosednji hiši, severna (stavbna parc. 57, rekt. št. 52) leta 1850¹³⁵ in južna (stavbna parcela 59, rekt. št. 50) leta 1873.¹³⁶ Zadnja, hiša na levi (parc. 59), je ostala v rokah rodbine Auersperg najdlje, do leta 1898,¹³⁷ srednja in desna pa sta vseskozi do danes

imeli iste lastnike. Leta 1887 ju je od Ervina grofa Auersperga, ki ju jo podedoval leta 1879, kupil odvetnik in pisatelj Janez Mencinger (1838–1912), po katerem nosita stavbi današnje skupno ime Mencingerjeva hiša, čeravno gre za dve ločeni hiši, vendar od okoli leta 1930 z isto hišno številko.¹³⁸

Kot v posmeh usodi je bil prav Mencinger tisti, ki je oporekal postavitvi Valvasorjeve spominske plošče na pročelje redanje mestne hiralnice, saj zanjo ni bilo mogoče z ničimer dokazati, da bi imela kar koli skupnega s kranjskim polihistorjem. Vedoč, kako težko je pozneje odpravljati napake, je pisatelj s kančkom ironije sklenil svoje nestrinjanje s remi pomenljivimi besedami: »Kdor bi čez leta na drugi hiši izklesati del, da je Valvasor v njej umrl, se izpostavi najhujšemu prekletstvu, kar je po vsej pravici: obče zasmehovanje.«¹³⁹

¹³² Historiat lastnikov od Valvasorjevega časa do danes je mogoče sestaviti le še za župnišče ter za nekdanji gosposki in mitniško hišo.

¹³³ Informacija konservatorke Alenke Železnik 22. 2. 2012.

¹³⁴ ZAC, ZAC/1031, knj. 1994, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 228.

¹³⁵ Prav tam, pag. 234.

¹³⁶ ZAC, ZAC/1031, knj. 1995, Grundbuch der Stadt Gurkfeld, pag. 601.

¹³⁷ Okrajno sodišče v Krškem, Zemljiška knjiga, k. o. Krško, gl. knj. 1–59, vl. št. 56.

¹³⁸ Prav tam, vl. št. 48 in 49. — Od hišnega preštevilčenja okoli leta 1930 imata hiši skupno hišno številko. Dotedanji številki 37 in 38 je zamenjala številka 71 (Župnijski urad Krško, status animarum [zabrisan naslov] po 1893), z uvedbo uličnega sistema leta 1953 pa je hiša dobila številko Cesta krških žrtev 2. Od leta 1959 sta bili hiši v istem zemljiškoknjžnem vložku št. 49 (od 1. maja 2011 zemljiškoknjžnih vložkov ni več), od leta 1975 sta z ukinitvijo stavbne parcele št. 58 obe tudi na isti stavbni parceli št. 57.

¹³⁹ Mencinger: Meniški spomini, str. 207.

Viri in literatura**Arhivski viri**Archivio Arcivescovile Udine (= AAU):

Archivio della Curia Arcivescovile Udine (= ACAU): busta 637.

Arhiv Republike Slovenije (= ARS):

AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 12, 14, 16, 18, 20, 81, 171, 277.

AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek: šk. 23, 75.

AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko: št. 6.

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: šk. 103, 109, 114, 115, 131, 140, 214.

AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko: N 84.

AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani: III. serija, fasc. D 1–193, G 1–156.

AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani: šk. 2, 3, 5, 18, 34, 37, 39, 115, 116, 123, 128, 129, 131.

AS 768, Gospostvo Podčetrtek, Hartenštajn, Olimje: knj. 103.

AS 785, Gospostvo Šrajbarski turn: knj. 24, fasc. 61.

AS 893, Jellouschek Anton: knj. 1.

AS 984, Radics pl. Peter Pavel: šk. 1–14.

AS 1063, Zbirka listin: a. e. 2742, feb. 1693, Krško.

AS 1068, Zbirka načrtov: 2/186.

AS 1074, Zbirka urbarjev: II/29u.

AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko: šk. 2, 8.

Kapucinski samostan Krško (= KSK):

Archivum loci PP. FF. Capucinatorum Gurgfeldi.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL):

Kapirelski arhiv Ljubljana (= KAI): fasc. 119/10.

NŠAL 20, Gornji Grad A: fasc. 49.

NŠAI 26, Goričane: fasc. 14.

ŽA Krško: Matične knjige: R 1670–1729, R 1730–1771, R 1771–1784, R 1784–1812, R 1812–1837, P 1713–1770, P 1771–1783, P 1784–1816, P 1816–1867, M 1771–1784, M 1784–1818, M 1818–1841; Statusi animarum: fasc. 1.

ŽA Ljubljana-Šentvid: Matične knjige: R 1700–1704, R 1710–1728, R 1728–1741, P 1710–1768, M 1772–1812.

ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj: Matične knjige: R 1731–1740, P 1718–1745.

ŽA Ljubljana-Sv. Peter: Matične knjige: P 1677–1715, R 1683–1692, R 1692–1708.

ŽA Mengeš: Matične knjige: R 1682–1695, R 1695–1707, P 1710–1768.

ŽA Sora: Matične knjige: R 1731–1748, R 1749–1770.

ŽA Žužemberk: Matične knjige: R 1703–1731, MP 1710–1724.

Nadškofijski arhiv Maribor (= NŠAM):

Matične knjige:

Brežice: R 1694–1709, R 1709–1725, R 1725–1738, R 1738–1760, M 1723–1753, M 1754–1770.

Zibika: R 1694–1751.

Okrajno sodišče v Krškem, Zemljiška knjiga:

k. o. Krško: gl. knj. 1–59.

Österreichisches Staatsarchiv (= ÖstA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA):

Fürstlich Auerspergsches Archiv (= FAA): A–VIII–3, A–15–90, A–15–91, A–15–92, A–15–93, A–15–94, A–15–95.

Pokrajinski arhiv Maribor (= PAM):

PAM/1537, Slekovc Matej: šk. 16.

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (= SrlA):

Innerösterreichische Hofkammer-Akten (= I. Ö. HK-Akten): 1675–III–70, 1689–IV–92, 1737–VII–34.

Innerösterreichische Urkundenreihe (= I.Ö. Urkundenreihe): 1556 X. 30.

Landrecht: K 1355, 1356.

Zgodovinski arhiv Celje (= ZAC):

ZAC/1031, Zbirka zemljiških knjig: knj. 1994–1996.

Župnijski urad Gornji Grad:

krstna matična knjiga 1745–1771.

Župnijski urad Krško:

status animarum [zabrisan naslov] po 1893.

Literatura

[Anonimus]: XVI. Monats-Versammlung. V: *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain* II (1857), str. 113–115.

Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz, Band 3, 1663–1710*. Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 1987.

Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz, Band 4, 1711–1765*. Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Universitätsbuchdruckerei und Universitätsverlag, 2002.

Cevc, Emilijan: Kulturni spomeniki v Krškem in bližnji okolici. V: Smrekar, Lado (ur.): *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta Krško* : Skupščina občine, Odbor za pripravo praznovanja 500-letnice Krškega, 1977, str. 165–193.

Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach : Eger'sche Gubernial-Buchdruckerei, 1848.

Černelič Krošelj, Alenka: Sledi Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem – kaj pa jutri? V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (Zbirka K mestu K., št. 6). Krško : Valvasorjev raziskovalni center Krško, 2008, str. 43–73.

Černelič Krošelj, Alenka: Valvasor in Krško. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem* (Zbirka K mestu K., št. 1). Krško : Valvasorjev raziskovalni center 2004, str. 7–12.

Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem*, (Zbirka K mestu K., št. 1). Krško : Valvasorjev raziskovalni center, 2004.

Černelič Krošelj, Alenka – Rep Bunetič, Petra: *Celovito obnovljen Valvasorjev kompleks*. Krško : Občina, marec 2010.

Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965*. Ljubljana : Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung, Vierter Theil: Vom Regierungsantritt Leopolds I. (1657) bis auf das Ende der französischen Herrschaft in Illyrien (1813)*. Laibach: Kleinmayr & Bamberg, 1876.

Dimitz, A.(ugust): Vereins-Nachrichten. V: *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XV* (1860), str. 20–22.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918*. 5. Band. Si-Z. Schloss Senftenegg : Selbstverlag, 1974.

Glaser, Janko: Jellouschek Anton. V: *Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga Abraham – Lajzar*.

Ljubljana : Zadrúžna gospodarska banka, 1925–1932, str. 396.

Golec, Boris: »Butale so vas, pa ji pravijo mesto«. Butalstvo spodnjekranjske purgarije v predrazsvetljenski dobi. V: *Zgodovina za vse IV* (1997), št. 2, str. 14–42.

Golec, Boris: Dve Valvasorjevi hiši v Krškem – napačna in prava (1. del). V: *Arhivi 35* (2012), št. 1, str. 33–63.

Golec, Boris: Elite v majhnih mestih – Višnja Gora »ab urbe condita« (1478) do terezijanskih reform sredi 18. stoletja. V: Mlinar, Janez – Balkovec, Bojan (ur.): *Mestne elite v srednjem in novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižjino. Urban Elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian Plain* (Zbirka Zgodovinskega časopisa 42). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011, str. 208–249.

Golec, Boris: Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo. V: *Kronika 49* (2001), str. 23–64.

Golec, Boris: Neprava Valvasorjeva hiša v Krškem sredi 19. stoletja v rokah njegovega daljnega sorodnika in neposrednih potomcev – vzrok za »usodno« pomoto? Pozabljeni ljubiteljski muzealec Anton pl. Hohenwart (1768–1846). V: *Zgodovina za vse XVIII* (2011), št. 2, str. 80–91.

Golec, Boris: Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. V: *Zgodovinski časopis 61* (2007), št. 3–4, str. 303–364.

Golec, Boris: Valvasorjevi v Krškem – kdaj, kje, s kom in kako. V: Černelič Krošelj, Alenka (ur.): *Janez Vajkard Valvasor in Krško* (K mestu K., št. 6). Krško : Valvasorjev raziskovalni center, 2008, str. 13–42.

Golec, Boris: Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (1. del). V: *Zgodovinski časopis 62* (2008), št. 3–4, str. 351–383; (2. del). V: *Zgodovinski časopis 65* (2011), št. 3–4, str. 292–373; (3. del). V: *Zgodovinski časopis 66* (2012), št. 1–2, str. 46–114.

Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja. 1. del. V: *Arhivi 32* (2009), št. 2, str. 283–338.

Jellouschek, Anton: Valvasor und Vodnik. V: Costa, Fitbin Henrik (ur.): *Vodnikov spomenik. Vodnik – Album*. Ljubljana–Laibach : I. v. Kleinmayr in F. Bamberg, 1859, str. 40–41.

Kološa, Vladimir (gl. ur.): *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. I., II., III. knjiga*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1999.

Kos, Janko – Toporišič, Jože; Vodnik, Valentin. V: *Slovenski biografski leksikon. Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Taborška – Žvanut*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 509–528.

Košir, Matevž: Čarovniški procesi na Slovenskem. V: *Tratnik Volasko, Marijeta – Košir, Matevž: Čarovnice. Predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1995, str. 153–260.

Kralj, Angel: Archivum loci PP. FF. capucinarum Gurgfeldi Erectum Anno Domini MDCCLVII. V: *Benedik, Metod – Kralj, Angel: Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca (Acta Ecclesiastica Sloveniae 16)*. Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, 1994, str. 427–591.

Krampač, Tone: *Vodnik po matičnih knjigah Nadškofjskega arhiva Ljubljana (Priročniki 2)*. Ljubljana : Nadškofija, 2008.

Kranjec, Silvo; Radics Peter (Pavel). V: *Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga. Raab–Švikaršič*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971, str. 4–7.

Kukulja, Božena (ur.): *Bibliotheca Valvasoriana. katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*. Ljubljana : Valvasorjev odbor pri SAZU, Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 1995.

Lapajnc, Ivan: *Krško in Kršani. Zgodovinske in spominske črtice*. Krško : Odbor za oplešanje mesta, 1894.

Logar, Janez: Opombe. V: *Logar, Janez (ur.): Mencinger, Janez: Zbrano delo. 3. zvezek*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1963, str. 327–360.

Mencinger, Janez: Meniški spomini. V: *Logar, Janez (ur.): Mencinger, Janez: Zbrano delo. 3. zvezek*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1963, str. 189–259.

Radics, pl[emeniti] P[eter]: Graščine in hiše rodovine Valvasorjeve na Kranjskem. V: *Ljubljanski zvon* 14 (1894), str. 433–437, 566–570.

Radics, P[eter] v[on]: Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. V: *Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weichard Freiherrn von Valvasor. Laibach–Nürnberg 1689. I. Band (Buch I bis II)*. 2te unveränderte Auflage. Rudolfswerth : J. Krajec, 1877, str. 2–7.

Radics, P[eter] von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor*. Laibach : Krainische Sparkasse, 1910.

Radics, v[on] P[eter]: *Valvasor. Biographische*

Skizze (Mit dem Portrait und Faksimile Valvasors). Graz : Leuschner & Lubensky, 1866.

Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opis. 5. zvezek*. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1999.

Reisp, Branko: Dosedanje raziskave o Valvasorju in nekatera odprta vprašanja. V: *Vovko, Andrej (ur.): Valvasorjev zbornik ob 300 letnici izida Slave vojvodine Kranjske. Referati s simpozija v Ljubljani 1989*. Ljubljana : SAZU in Odbor za proslavo 300 letnice izida Valvasorjeve Slave, 1990, str. 17–31.

Reisp, Branko: *Gradovi dežele Kranjske*. Ljubljana : Slovenska matica, 1998.

Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1983.

Ribnikar, Peter: Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. V: *Zgodovinski časopis* 36 (1982), št. 4, str. 321–337.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz : Selbstverlag, 1905.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.

Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol. – 1747. 2. del: Cerkvene zadeve Lit. G (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Zvezek 4)*. Ljubljana : Arhiv SR Slovenije, 1988.

Šebek, Živko: Nekaj razmišljanj o Valvasorjevi upodobitvi Krškega v Slavi vojvodine Kranjske. V: *Černelič Krošelj, Alenka (ur.): Janez Vajkard Valvasor in Krško (K mestu K., št. 6)*. Krško : Valvasorjev raziskovalni center, 2008, str. 105–116.

Valvasor, Janez Vajkard: *Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga (Faksimilirani natis originala iz Metropolitanske knjižnice v Zagrebu)*. Ljubljana : Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 2001.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre des Herzogthums Krain, I–XI*. Laybach, 1689.

Valvasor, Johann Weichard: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*. Wagensperg in Crain, 1679. Faksimilirana izdaja. Ljubljana : Cankarjeva založba, München : Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.

Vodnik, Valentin: Rokopisna avtobiografija. V: *Kos, Janko (ur.): Vodnik, Valentin: Zbrano delo (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev)*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1988, str. 253–254.

Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola goriske nadškofije 1750–1824. 1. del. 1750–1764 (Viri 31)*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2010.

Witting, Joh. Bapt.: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. V: *Jahrbuch der K. k. Heraldischen Gesellschaft v. Adlern*. NF V–VI (1895), str. 162–264.

Žigon, Tanja: *Zgodovinski spomin Kranjske. Življenje in delo Petra Pavla pl. Radicsa (1836–1912)* (Knjižnica »Kronike« 12). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009.

Žontar, Jožec: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

Časopisi

[Anonimus]: Slavnost v Krškem. V: *Dolenjske novice* X (1894), št. 20, 15. 10. 1894, str. 158.

Lapajne, Iv.[an]: Valvasor (Znamenita 200letnica). V: *Dolenjske novice* V (1889), št. 18, 15. 9. 1889, str. 139–141; št. 19, 1. 10. 1889, str. 147–149.

Radics, P.[eter] v.[on]: Eine Reise nach London. V: *Laibacher Zeitung* 112 (1893), št. 274, 29. 11. 1893, str. 2345–2346; št. 275, 30. 11. 1893, str. 2353–2354; št. 276, 1. 12. 1893, str. 2361–2363.

V.: Das Sterbchaus Valvasors in Gurgfeld. V: *Laibacher Zeitung* 113 (1894), št. 162, 18. 7. 1894, str. 1387–1388.

Elaborati

Železnik, Alenka – Kramberger, Dušan: *Konservatorske smernice za prenovo Valvasorjevega kompleksa v Krškem*. Ljubljana: Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, marec 1992.

Železnik, Alenka – Kramberger, Dušan – Oman, Jožef: *Konservatorski program za prenovo Valvasorjevega kompleksa v Krškem*. Ljubljana: Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, januar 1993.

Zusammenfassung

ZWEI VALVASOR-HÄUSER IN KRŠKO – EIN FALSCHES UND EIN RICHTIGES (TEIL 2)

Als der Verfasser des Beitrags vor einigen Jahren die Möglichkeit verwarf, dass der Krainer Polyhistor Johann Weichard Valvasor (1641–1693) im sog. Valvasor-Haus in Krško (Gurkfeld) gestorben sei, an dessen Fassade seit 1894 eine Gedenktafel eingemauert ist, erklärte er mir einem hohen Maß an Gewissheit, dass Valvasors letztes Zuhause ein anderes Haus sei, das einige zehn Meter von diesem entfernt war. Der Zweck des Beitrags ist, beide Häuser im Lichte aller zugänglichen Angaben zu

untersuchen und eventuelle Dilemmas darüber, welches Haus das richtige ist, zu klären. In der Untersuchung wurden neue Quellen über bedeutende Familien aus Krško berücksichtigt, die Taufregister der Pfarreien systematisch eingesehen und sonstige Quellen verwendet, die zum Wissen über die einzelnen Häuser und deren Besitzer irgendwie beitragen konnten. Im Mittelpunkt der Untersuchung standen die Frage, wer der Besitzer des sog. Valvasor-Hauses zu dessen Lebzeiten war, sowie die Entstehungsgeschichte des tatsächlichen Hauses, das im Besitz des Krainer Polyhistor war, d. h. der südlichen Hälfte des heutigen Mencinger-Hauses.

Dessen späterer Besitzer, der Schriftsteller Janez Mencinger (1838–1912), nach dem das Haus heute benannt ist, war jener, der darauf aufmerksam gemacht hatte, dass Valvasors Gedenktafel wahrscheinlich nicht das richtige Haus schmückte. Als die Gedenktafel Ende des 19. Jahrhunderts enthüllt wurde, stützte man sich auf die völlig unbewiesene Behauptung des Hobbyhistorikers Anton Jellouschek, dass Valvasor im Haus Nr. 85 gestorben sei. Es ist zwar Jellouscheks Verdienst, eine Urkunde über den Verkauf des Valvasor-Hauses aus dem Jahr 1693 der Öffentlichkeit präsentiert (1857) und veröffentlicht zu haben (1859), doch hatte er dabei völlig übersehen, dass die Lagebeschreibung des Hauses in der Urkunde nicht dem Haus entsprach, das er als Valvasor-Haus bezeichnete. Das tatsächliche Valvasor-Haus hatte nämlich einen Garten und einen Anbau und stand zwischen zwei Häusern mit Gärten, die im Besitz zweier angesehenen Bürger waren. Die falsche Überzeugung, dass Valvasor das Haus Nr. 85 besessen hätte, war höchstwahrscheinlich im zweiten Viertel des 19. Jahrhunderts entstanden, als der Hobbykustos Anton Edler von Hohenwart (1768–1846), Valvasors Ururneffe, der Besitzer dieses Hauses war, das die Barone Dienersperg, Valvasors direkte Nachkommen, von Hohenwart geerbt und für kurze Zeit in Besitz hatten.

Nachdem die Möglichkeit, dass es sich bei diesem Haus um das ehemalige Valvasor-Haus handle, vor einigen Jahren auf Grundlage der festgestellten Nichtentsprechung der Lage verworfen wurde, bestätigte sich der Irrtum nun auch auf anderem Wege. Die Verfolgung der Angaben aus der Mitte des 18. Jahrhunderts über den Besitzer Urban Čokl, den Verwalter der Grundherrschaft Brežice (Rana), führte zur Feststellung, dass das Haus im Jahr 1701 verkauft wurde, somit fünf Jahre früher, bevor Valvasors Witwe Ana Maksimilia, wieder-verheiratete Buset, ihr Haus an Janez Krstnik Kam-

nikar verkaufte. An der Stelle des Nachbarhauses, mit dem das Haus am Beginn des 19. Jahrhunderts zu einem Haus vereint war, stand zu Valvasors Zeiten bestenfalls ein kleines Holzhaus, das erstmals Mitte des 18. Jahrhunderts bezeugt ist.

Die Suche nach dem richtigen Valvasor-Haus stützte sich bei den sehr spärlichen Quellen auf eine Analyse der bekannten Fakten über Kamnikar und die Besitzer der beiden Nachbarhäuser. Jakob Vodnik, vom dem Valvasor das Haus gekauft hatte, war Mitglied des inneren Stadtrats, der Nachbar Janez Andrej Tunkelsteiner mehrmals Stadtrichter, der andere Nachbar Janez Peter Šveršnik ein angesehenen Bürger, und der spätere Käufer von Valvasors Haus, Janez Krstnik Kamnikar, Verwalter der Herrschaft Šrajbarski turn (Thurn am Hart). Im Hinblick auf ihre gesellschaftliche Rolle – alle gehörten der städtischen Elite an – mussten alle drei Häuser annähernd gleich groß sein und in einem noblen Stadtteil liegen. Die Feststellung ihrer Lage ist dadurch erschwert, dass die ersten Häuserverzeichnisse von Krško mehr als ein halbes Jahrhundert jünger sind, währenddessen sich die Familiennamen der Besitzer aller drei Häuser änderten. Auf Grundlage des Theresianischen Katasters aus der Mitte des 18. Jahrhunderts, der für alle Häuser in Krško den Jahresertrag und für die große Mehrheit auch den Bauzustand anführt, haben sich als wahrscheinlichste Lage der gesuchten Objekte drei Häuser herausgestellt, die noch heute in einer geraden Linie an der Hauptstraße der Stadt stehen. Alle waren nämlich gemauert (damals nur jedes fünfte Haus in Krško) und wiesen einen hohen Jahresertrag aus. Anderswo in der Stadt gab es nur

noch zwei vergleichbare zusammenliegende Häuser, für die auf Grundlage der Quellen unumstößlich bewiesen werden konnte, dass sie nicht die richtigen sein können.

Von den genannten drei großen gemauerten Häusern entspricht nur eines allen Kriterien, einst Valvasors Haus gewesen sein zu können: Lage, Größe, Kaufdatum, Status der späteren Besitzer. Das Haus erwarb die verarmte Adelsfamilie Zetscher als ständigen Wohnsitz, und zwar im Jahr 1717, d. h. zwei Jahre nachdem Janez Krstnik Kamnikar, der Verwalter der Herrschaft Šrajbarski turn, Krško verlassen hatte, der bekanntlich 1706 von Valvasors Witwe das ehemalige Haus des Polyhistor kaufte. Ins Gewicht fällt, dass das Nachbarhaus auf der linken Seite später die Familie der Enkelin von Janez Andrej Tunkelsteiner, einem der beiden Nachbarn Valvasors, in Besitz hatte; höchstwahrscheinlich hatte sie das Haus von ihrem Onkel oder dessen früh verstorbenen Sohn, ihrem Cousin, geerbt. Beide genannten Häuser als auch das dritte, das rechte Nachbarhaus der Zetschers, entsprechen außerdem als einzige in Krško der Beschreibung aus Valvasors Zeit Ende des 17. Jahrhunderts: sie liegen nebeneinander an der Hauptstraße, jedes hat einen Garten, alle drei sind gemauert und zählen zu den Häusern mit dem höchsten Jahresertrag. Die Katastermappe aus dem Jahr 1825 bringt noch ein zusätzliches Detail ans Licht: Alle Häuser haben auf der Rückseite einen Anbau, und das stimmt mit der Beschreibung von Valvasors Haus im Jahr 1694 überein, dass daneben ein neues Haus gebaut wurde.